

Informe sobre la cohesió social a la Catalunya del segle XXI

JOAQUIM ARNAU, SALVADOR CARDÚS,
MARIA COROMINAS, ANDREU DOMINGO,
JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO, MARC GUINJOAN,
GUILLEM LÓPEZ-CASASNOVAS, ISIDOR MARÍ, ORIOL NELLO

Direcció i coordinació de SALVADOR CARDÚS



Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS

Informe sobre la cohesió
social a la Catalunya
del segle XXI

Informe sobre la cohesió social a la Catalunya del segle XXI

JOAQUIM ARNAU, SALVADOR CARDÚS,
MARIA COROMINAS, ANDREU DOMINGO,
JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO, MARC GUINJOAN,
GUILLEM LÓPEZ-CASASNOVAS, ISIDOR MARÍ, ORIOL NELLO

Direcció i coordinació de SALVADOR CARDÚS

Barcelona, 2020



Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ DE FILOSOFIA
I CIÈNCIES SOCIALS

Informe sobre la cohesió social a la Catalunya del segle XXI. — Primera edició
Bibliografia
ISBN 9788499655390
I. Cardús i Ros, Salvador, 1954- editor literari
II. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Filosofia i Ciències Socials
1. Integració social — Catalunya 2. Catalunya — Condicions socials — S. XXI
316.4.063.3(460.23)"20"
308(460.23)"20"

Aquest projecte de recerca s'ha dut a terme amb el finançament de l'Institut d'Estudis Catalans.

Autors i col·laboradors dels treballs a partir dels quals s'ha elaborat aquest informe de síntesi:

Andreu Arenas	Miriam Hatibi
Joaquim Arnau	Mariona Lladonosa
Jordi Bayona	Guillem López-Casasnovas
Xavier Besalú	Isidor Mari
Jordi Brandts	Joan Mateo
Salvador Cardús	Jordi Morales
Joan Checa	Oriol Nel·lo
Maria Corominas	Mònica Pereña
Clara Cortina	Eva Pons
Andreu Domingo	Guillem Riambau
Carol Galais	Toni Rodon
Juan Galeano	Francesc Serès
Anna Garcia-Altés	Joan Solé
Josep Gifreu	Natxo Sorolla
Josep González-Agàpito	Marina Subirats
Marc Guinjoan	Anna Torrijos

© dels autors dels textos

© 2020, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: juny del 2020

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per fotocomposició gama, s. l.
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-539-0

Dipòsit Legal: B 12134-2020



Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de *Creative Commons*. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Taula

PRESENTACIÓ	7
Objectiu	7
Metodologia	8
1. QUÈ ÉS LA COHESIÓ SOCIAL? BREVÍSSIM EXERCICI DE CONCEPTUALITZACIÓ	11
1.1. Solidaritat, vincle, pertinença i benestar	11
1.2. Equitat, confiança i capital social	12
1.3. Els límits dels estudis sobre la cohesió social	13
2. LA CATALUNYA DEL CANVI DE SEGLE I ELS SEUS DESAFIAMENTS	14
2.1. El projecte del segle XX: la «Catalunya, un sol poble»	14
2.2. Les noves complexitats	15
2.3. L'especificitat catalana	16
2.3.1. La desigualtat a principis de segle	16
2.3.2. La qüestió nacional i el debat sobiranista	17
3. UN BALANÇ SOBRE LA COHESIÓ SOCIAL A CATALUNYA	18
Població, territori i llengües	18
3.1. El canvi demogràfic	18
3.1.1. La percepció social de la immigració	18
3.1.2. Immigració i treball	21
3.1.3. Immigració i escola	22
3.1.4. Diversitat poblacional	24
3.1.5. La formació de parelles entre cònjuge estranger i espanyol	27
3.2. Territori i noves desigualtats	29
3.2.1. Les fractures territorials	29
3.2.2. Territori i estudis superiors	30
3.2.3. Territori i qualificació de l'ocupació	32
3.2.4. Territori i pobresa	33

3.2.5.	Territori i salut	35
3.2.6.	Territori i satisfacció vital	37
3.3.	Diversitat lingüística i cohesió	38
3.3.1.	Les llengües com a element d'identificació (capital vincle)	38
3.3.2.	Les llengües com a recurs d'interrelació i mobilitat social (capital pont)	42
3.3.3.	L'estatus públic i institucional de les llengües (capital relligador)	46
	Renda i polítiques de benestar	47
3.4.	Renda i equitat	47
3.4.1.	La desigualtat en renda	47
3.4.2.	La desigualtat en riquesa	50
3.4.3.	Desigualtat i polarització	51
3.4.4.	L'impacte de la crisi en la desigualtat	52
3.4.5.	La bretxa tecnològica i la desigualtat	58
3.5.	Les polítiques de benestar (1). La sanitat	61
3.5.1.	El sistema sanitari	61
3.5.2.	Els recursos públics i els resultats	63
3.6.	Les polítiques de benestar (2). L'educació	65
3.6.1.	Cohesió social i equitat educativa	65
3.6.2.	Els factors d'equitat	66
3.6.3.	Les proves externes de competències	70
3.6.4.	L'evolució de l'equitat en el sistema educatiu català i els reptes de futur	72
	Sistema comunicatiu, associacionisme, pràctica cultural i tercer sector	74
3.7.	El sistema comunicatiu	74
3.7.1.	El model de pluralisme polaritzat	74
3.7.2.	El debat independentista i els mitjans de comunicació	75
3.8.	L'associacionisme i les pràctiques culturals: el capital social	78
3.9.	El tercer sector	85
	La dimensió política	87
3.10.	Ciència política i cohesió social	87
3.10.1.	La confiança en els altres	88
3.10.2.	La confiança segons l'edat	91
3.10.3.	La confiança i la llengua	93
3.10.4.	La polarització electoral	95
	CONCLUSIÓ: BALANÇ ACTUAL I ENVITS DE FUTUR	99
	REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	105
	ELS AUTORS	113

PRESENTACIÓ

Objectiu

Un dels grans interrogants socials i polítics de tots els temps i a tot arreu és el que s'interessa pel grau i la qualitat de la cohesió d'una societat. Certament, la noció de *cohesió social* ha anat canviant, condicionada per les particularitats de cada lloc i moment. Però, en definitiva, la idea de *cohesió social* sempre remet al grau de vinculació dels individus entre ells i al sentit de pertinença amb relació a la comunitat política a què pertanyen. Doncs bé: els autors d'aquest informe hem tingut interès a conèixer com s'expressa aquesta cohesió social a la Catalunya del segle XXI, sobretot en vista dels grans i accelerats canvis socials que s'han produït en les primeres dues dècades del segle.

En efecte, en el cas de Catalunya, les transformacions comunes al conjunt de les societats europees s'han vist acompanyades d'un seguit de factors específics que han tingut implicacions profundes en la cohesió social: l'impacte dels fluxos migratoris a l'inici del segle, la greu recessió econòmica a la meitat del període i la profunda crisi política. Aquesta darrera, per un costat, ha afectat la confiança de sectors rellevants de la població envers els canals institucionals de representació i, per l'altre, ha desencadenat una aspiració sobiranista, que, amb intensitat creixent, ha estat present al llarg de tot el període. I, essent que la qualitat i intensitat d'aquesta cohesió han estat utilitzades en combats ideològics, socials i polítics de diversos signes, els autors han cregut oportú fer-hi llum, fins on ha estat possible, a partir dels instruments que proporcionen les ciències socials.

En definitiva, l'objectiu d'aquest informe de síntesi —i sobretot dels treballs més extensos que el fonamenten— és el de proporcionar una referència tan precisa com sigui possible per avaluar l'estat de la cohesió social a Catalunya de manera

que els necessaris debats socials no parteixin d'apriorismes, sinó de les millors dades disponibles. I, així mateix, es proposa contribuir a situar un debat local en el context global en què es construeixen els vincles actuals de pertinença i confiança, per tal de superar les perspectives nostàlgiques fonamentades en vells models de societat o les que queden atrapades en localismes autoculpabilitzadors i victimistes.

Metodologia

L'informe de síntesi que presentem resumeix vuit documents complets redactats per diversos autors i col·laboradors. Tanmateix, la iniciativa va néixer en el marc de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). L'autoria i la responsabilitat és exclusiva dels investigadors que els signen, però volem agrair les rellevants observacions crítiques dels membres de la Secció. S'ha treballat considerant vuit perspectives principals: la demogràfica, la territorial, la sociolingüística, l'econòmica, l'educativa, la politològica, la comunicativa i la sociològica, que han donat lloc als vuit documents independents. A més, per garantir una mirada encara més àmplia i diversa —en expertesa, edat, gènere i perspectiva territorial—, s'han demanat més de vint col·laboracions entre assessoraments i informes escrits, els resultats dels quals s'han incorporat als vuit textos principals. És en aquests documents extensos i en els complementaris que hom trobarà les consideracions teòriques completes, les metodologies emprades, les notes, el detall de totes les fonts i la bibliografia utilitzada, i tota la informació estadística en què es basa aquest informe de síntesi. Hom pot consultar aquests treballs al web <https://cohesio-social.iec.cat> de l'IEC.

Cal advertir que, com és propi d'aquest tipus d'informes, l'exhaustivitat resulta inabastable i que les dades disponibles són limitades. Per bé que sovint hem aportat informació nova elaborada específicament per a aquests documents, en altres casos s'ha treballat amb dades de fonts secundàries. És per això que no parlem d'una recerca en sentit estricte, sinó d'un informe que combina resultats originals amb un exercici de revisió crítica d'investigacions prèvies i amb la reelaboració de dades tan actuals com ha estat possible.

En el període en què s'ha elaborat l'informe —els anys 2018 i 2019—, l'equip de recerca ha combinat les sessions de discussió col·lectiva per arribar a la màxima coincidència conceptual i procedimental amb el treball autònom propi de cada àrea. Les diverses especialitzacions, tanmateix, recorren a marcs conceptuals diversos, una heterogeneïtat que s'ha procurat minimitzar en l'informe de síntesi, per bé que no s'ha pogut obviar del tot. A més, cada autor ha treballat amb tota llibertat i en el seu treball hi ha posat els accents on ha cregut més convenient. Per tant, en cada un dels vuit documents complets hom hi podrà trobar les diverses matisacions que aquest informe final no pot incorporar.

No obstant això, hi ha una intenció de fons compartida que volem explicitar. En primer lloc, donem per fet que, en una societat oberta i interconnectada com la catalana, els desafiaments a què s'ha d'enfrontar són globals, per més que ens arribin en les seves expressions locals. I en segon lloc, aquest informe vol evitar convertir-se en una mena de memorial de greuges en què només es posi l'accent en els dèficits de cohesió, sinó que pretén fer un balanç tan equilibrat com sigui possible entre les forteses i debilitats que la societat catalana ha mostrat en termes de cohesió social.

Finalment, l'informe no fa propostes de política social que són responsabilitat dels diversos actors socials i de les administracions públiques, segons les seves prioritats i representativitat social i política. Ara bé, com a resultat d'allò que hem observat, l'informe assenyala quines són les qüestions que els autors considerem que caldria que fossin ateses prioritàriament per tal de donar millors respostes a l'objectiu d'una cohesió social a l'altura dels temps que vivim, de les dificultats a què ens enfrontem i de les oportunitats que se'ns ofereixen.

Desembre del 2019

1. QUÈ ÉS LA COHESIÓ SOCIAL? BREVÍSSIM EXERCICI DE CONCEPTUALITZACIÓ

1.1. *Solidaritat, vincle, pertinença i benestar*

L'interès per la cohesió social és al mateix cor de les ciències socials. No sempre s'ha expressat amb aquest nom, però l'origen se sol situar a finals del segle XIX, principalment en les obres d'Émile Durkheim. La qüestió que es plantejava —i que continua vigent— és com s'estableixen les formes de *solidaritat social* dins d'una comunitat, llavors en el pas d'una societat tradicional a una de moderna, i ara davant de la complexitat creixent de les societats dites *postmodernes* i de les noves formes de vida social.

No és aquest el lloc de fer una aproximació històrica i crítica a un concepte que, d'altra banda, cada camp d'estudi ha acomodat als seus propis objectes. Però sí que cal esmentar una primera dimensió de la cohesió: el *vincle social* (Robert A. Nisbet, 1970). La cohesió social també s'ha definit com «la creença que tenen els ciutadans d'un determinat territori de compartir una comunitat moral, que els permet confiar l'un en l'altre», segons la definició del sociòleg danès Christian Albrekt Larsen (2013, p. 6). Una definició que suggereix l'existència d'un *sentit de pertinença* que fa referència, segons Clayton Chin (2019, p. 717), als «lligams cognitius i afectius cap als altres que cimenten les diverses formes d'agrupament». Pertànyer, diu aquest autor, és comprendre i sentir-se comprès pel grup, ser capaç de reconèixer-s'hi i ser-hi reconegut i, per tant, és alhora un estatus, però també una pràctica: l'habilitat per utilitzar els símbols, les idees i les institucions d'un grup.

Sigui com sigui, si les ciències socials han parat l'atenció sobretot en els mecanismes de la solidaritat, el vincle i la pertinença, també l'han posat en la desi-

gualtat i els factors estructurals que els determinen. Així, si en el primer cas hom parla sobretot de la dimensió «cultural» de la cohesió social, més interessada en dimensions subjectives com la confiança cap a les institucions, als processos d'integració o fragmentació, o a l'homogeneïtat i la diversitat dita *identitària*, en el segon cas es posa l'accent en la riquesa, en el paper redistributiu de l'estat del benestar i, molt particularment, en les expressions de desigualtat o exclusió que en resulten.

És en el pla d'aquesta dimensió pròpiament econòmica que la cohesió social ha passat a ser un objectiu de les polítiques socials. En el nostre entorn, ha estat sobretot el Consell d'Europa que s'ha interessat en la construcció d'una Europa unida, és a dir, cohesionada. En particular, a *A new strategy for social cohesion* (European Committee for Social Cohesion, 2004, p. 3), el Consell defineix la *cohesió social* com «la capacitat d'una societat per assegurar el benestar de tots els seus membres, minimitzar les disparitats i evitar la polarització. Una societat cohesionada és una comunitat de suport mutu, d'individus lliures que persegueixen objectius comuns per mitjans democràtics». L'argument fonamental és que l'exclusió social, amb sectors notables de la població que viuen en pobresa, provoca un sentiment d'inseguretat que pot donar lloc a una fragmentació social que, en definitiva, desafia la mateixa democràcia. Una definició que, tal com assenyalen Battaini-Dragnoni i Dominioni (2003), destaca quatre dimensions fonamentals del benestar individual i col·lectiu: l'equitat, la dignitat, l'autonomia i la participació.

I encara és important afegir una darrera dimensió: la gestió de la diversitat. En l'informe de Jan Niessen (2000), *Diversité et cohésion: de nouveaux défis pour l'intégration des immigrés et des minorités*, s'insisteix en la necessitat de dissenyar polítiques públiques per tal d'aconseguir un equilibri efectiu entre la promoció de la diversitat i el manteniment de la cohesió.

1.2. *Equitat, confiança i capital social*

Fins ara hem destacat les nocions de *solidaritat*, *vinde social* i *pertinença*, *gestió de la diversitat*, *benestar*, *igualtat* i *inclusió*, relatives a aquest concepte ampli de *cohesió social*. Totes convergeixen en les idees de confiança i equitat. I totes tenen els seus equivalents en negatiu: fragmentació, fractura, polarització, pobresa, desigualtat o exclusió.

Per sistematitzar aquesta enorme dispersió conceptual, Jane Jenson (2010) esmenta la proposta d'un treball de Rajulton, Ravanera i Beaujot (2007) que organitza els diversos elements d'aquesta manera: *a*) l'econòmic, que mesura la inclusió i la igualtat; *b*) el sociocultural, que té en compte el reconeixement i la pertinença, i *c*) el polític, vinculat a la legitimitat i la participació. En aquest informe seguirem, fonamentalment, aquest esquema, per bé que el precedirem amb tres di-

mensions transversals de contextualització: la demogràfica, la territorial i la sociolingüística.

Ara bé, el treball de Jenson (2010) ens interessa particularment perquè incorpora el concepte de *capital social* de Robert D. Putnam (Putnam, Leonardi i Nannetti, 1993; Putnam, 2000) a la noció de *cohesió social*. L'interès rau en el tipus de variables que afegeix a les habituals sobre equitat i confiança. Es tracta de l'anàlisi de l'associacionisme i la participació cívica —en definitiva, del compromís cívic de la ciutadania amb la comunitat—, factors que tindrien efectes positius tant en el desenvolupament econòmic com en la qualitat democràtica. Segons aquesta tesi, un bon estoc de capital social facilita la conciliació entre l'interès individual i el general, de manera que la densitat de participació associativa en una comunitat es trobaria directament relacionada amb la qualitat de la seva vida política.

1.3. *Els límits dels estudis sobre la cohesió social*

Com hem dit al principi, el nostre informe se situa estrictament dins del marc de les possibilitats i els límits que permeten les ciències socials. Tanmateix, sabem que el context social i polític utilitza, estressa i fins i tot manipula categories i dades pensades i elaborades des d'una perspectiva crítica per sostenir posicions ideològiques i defensar interessos polítics confrontats.

En aquest sentit, és convenient tenir en compte les consideracions següents. En primer lloc, cal advertir que l'atribució d'un valor positiu indiscutible a la cohesió social pot emascarar alguns punts controvertits. Així, es pot observar que un excés de cohesió podria comportar riscos i provocar l'aparició d'actituds tancades i xenòfobes. O bé es podria passar per alt que hi ha societats molt desiguals i, malgrat tot, culturalment i política molt cohesionades. A més, no és pas fàcil fer compatible la defensa de la diversitat i el pluralisme —que implica una certa fragmentació social—, amb l'objectiu de promoure valors compartits.

En segon lloc, volem assenyalar la rellevància del factor temporal que pot induir a errors de lectura dels fets estudiats. És a dir, hi ha fets actuals que són resultat de condicionaments i decisions preses fa una o dues generacions. I hi ha polítiques actuals el resultat de les quals no serà possible conèixer —amb les seves conseqüències desitjades i d'altres de no volgudes— fins d'aquí a una o dues generacions. Vincular un balanç de present exclusivament als condicionaments socials i polítics immediats, establint relacions causals directes, és una simplificació abusiva i inacceptable. D'altra banda, tampoc no és fàcil destriar els canvis en els estats d'opinió causats per l'aparició de factors excepcionals dels que remetent a profundes dimensions estructurals.

Finalment, cal tenir molt present que els diversos termes que considera l'estudi de la cohesió social solen ser habitualment utilitzats com a armes dialècti-

ques en el combat social i polític. Les denúncies genèriques d'una suposada divisió social, de fractures socials i problemes de convivència, i també les alarmes comprensibles pels registres de pobresa o exclusió, solen formar part de les estratègies retòriques del combat polític, social i ideològic. No podem afirmar amb rotunditat que el nostre informe se n'escapi completament encara que ho hàgim volgut evitar. Però, en qualsevol cas, l'aproximació multidimensional amb què hem treballat i la subjecció als fets hauria d'haver-nos permès adoptar una perspectiva tan racional com fos possible sobre el passat, el present i el futur de la societat catalana.

2. LA CATALUNYA DEL CANVI DE SEGLE I ELS SEUS DESAFIAMENTS

2.1. *El projecte del segle xx: la «Catalunya, un sol poble»*

La preocupació per la cohesió social dels catalans ha estat, en diversos moments històrics, una passió nacional. No és estrany que sigui així en un país de marca, una terra de pas. Si la immigració a Catalunya ha esdevingut un «lloc de memòria», és a dir, un fet constitutiu de la pròpia idiosincràsia —es podria dir que de la pròpia identitat—, era esperable que la reflexió sobre la continuïtat de la nació hagi anat associada a la voluntat i necessitat d'evitar que la condició forastera de bona part de la població —«els nouvinguts»— provoqués fractures socials i nacionals.

Sense forçar gens les coses, es pot dir que grans clàssics del pensament català del segle xx ja s'havien interessat per la cohesió de la societat catalana. Josep Ferrater Mora (1944), a *Les formes de la vida catalana*, amb la idea de «continuïtat». Jaume Vicens Vives (1954), a *Notícia de Catalunya*, amb la seva concepció del català com a «home de marca», fruit de «diversos llevats». O Joan Fuster Ortells (1962), a *Nosaltres, els valencians*, quan es refereix a la catalanitat com una consciència de filiació, en una estructura social en què immigrants i descendents d'immigrants s'integren.

Però, molt particularment, la segona meitat del segle xx va estar, en gran manera, marcada pel que va ser el gran projecte de país políticament i ideològicament transversal conegut com la «Catalunya, un sol poble». Una transversalitat condicionada per la dictadura franquista i la magnitud dels moviments migratoris. La noció d'«un sol poble» es configura a través del cristianisme catalanista de Josep Benet. Posteriorment, es desenvoluparia a través d'un model d'identitat basat en la coneguda frase de Jordi Pujol: «És català qui viu i treballa a Catalunya», a la qual afegia «i que de Catalunya en fa casa seva» —catalans per treball i voluntat, com deia Benet. I, finalment, en la Catalunya com a «terra d'acollida».

Tanmateix, és el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC), primer, i el sindicalisme, després, que als anys setanta tenen un paper central en la incorporació de la immigració en els espais de sociabilitat política. En aquest context, la figura de Paco Candel s'afegeix a la difusió del nou marc mental de comprensió del fet migratori. *Els altres catalans* (Candel, 1964) és una mirada positivitzadora de la immigració que aposta per incorporar els valors de les experiències migratòries a la realitat catalana i per superar la comprensió etnicista de la immigració.

La noció de «Catalunya, un sol poble», doncs, tenia un valor cohesionador davant els temors de fractura social amb la immigració dels anys cinquanta a setanta i per reforçar la dimensió comunitària entre la societat catalana i la nova immigració. La immersió lingüística i el model educatiu de conjunció, les campanyes a favor del català, així com les accions en defensa dels drets i llibertats o la cohabitació de la protesta de la classe treballadora amb la reivindicació nacional, s'inscriuen en aquest marc.

Ara bé, tot i la restauració de la Generalitat i el posterior procés de desplegament autònic, a partir dels anys vuitanta, la vehiculació entre cohesió social i nacional va anar perdent força. La globalització socioeconòmica, la crisi de l'estat nació i l'auge del discurs cosmopolita o l'inici de les migracions internacionals de finals de segle aniran diluint el model de la «Catalunya, un sol poble».

2.2. *Les noves complexitats*

Al llarg del segle XXI, però, allò que més ha contribuït a posar en tensió la cohesió social a Catalunya han estat les noves complexitats que, d'altra banda, són les pròpies del nostre entorn econòmic, polític i social. En considerarem quatre: les migracions internacionals, la recessió econòmica, l'aparició de les xarxes socials i les noves crisis polítiques.

En primer lloc, hem d'esmentar les especificitats dels nous moviments migratoris, particularment a la Mediterrània. Moviments causats bé per la fugida de la pobresa i la guerra, bé per les expectatives de progrés social i econòmic, i davant dels quals aquesta Europa aparentment tan preocupada per la cohesió social interna sovint no ha sabut respondre ni amb un mínim d'humanitat. Però, si aquests moviments són especialment trasbalsadors, n'hi ha d'altres que són conseqüència de la globalització dels mercats, de la internacionalització dels espais educatius i de recerca i, a Europa, de la supressió —si més no, en termes de mercat laboral, educatiu i de mercaderies— de les velles fronteres.

En segon lloc, no podem ignorar l'impacte en la cohesió social de la greu recessió econòmica que va fer-se visible el 2008 i que, en termes econòmics, no es va començar a superar fins al 2013. La qüestió, en aquest cas, no es limita als efectes devastadors de la recessió en les economies nacionals i familiars, sinó que

afecta el canvi de model de creixement i ha provocat noves vulnerabilitats i desconfiances institucionals. I tot això, amb la desaparició d'expectatives —particularment en les classes mitjanes i els joves— respecte d'aquella mobilitat social que assegurava una adhesió social fonamentada en el mèrit personal, amb l'impacte corresponent en les consciències individuals i col·lectives.

En tercer lloc, una altra gran novetat disruptiva del segle XXI han estat les xarxes socials. No és tan sols que Internet hagi contribuït a transformar les formes d'informació i comunicació, sinó que, des del punt de vista del vincle social i la cohesió, n'ha capgirat rotundament les formes conegudes fins a finals del segle XX. Facebook, Twitter, WhatsApp, Instagram i els nous instruments que ja s'estan fent lloc en el panorama interactiu han desbordat tant les formes anteriors d'interrelació social com les categories i metodologies que servien per estudiar-les. En el camp de les ciències socials, el desconcert davant d'aquestes ràpides transformacions és notori.

Finalment, cal fer referència a la profunda crisi política que pateix el sistema democràtic. No és només pel fet que la globalització hagi limitat el poder dels estats —en el terreny econòmic o de la seguretat, molt principalment—, sinó que la suma dels factors abans esmentats, entre d'altres, han fet trontollar el sistema de representació política i de partits i, en general, els de construcció i manteniment de la cohesió nacional.

2.3. *L'especificitat catalana*

Tots els factors contextuais de què hem parlat fins ara aterren en espais polítics amb característiques específiques, i fan difícil distingir allò que és conseqüència dels processos globals d'allò que és propi dels àmbits locals. Tot i així, en el cas de Catalunya, cal tenir en compte dues qüestions particulars: les desigualtats de partida i la qüestió nacional amb la seva evolució cap a un debat sobiranista.

2.3.1. La desigualtat a principis de segle

El retard que la dictadura franquista havia imposat a la modernització d'Espanya va ser atès amb la restauració de la democràcia i, aquí, per les institucions polítiques catalanes. En aquest sentit, en el període 1980-2000 els experts consideren que es va produir un enfortiment de la cohesió social. Va disminuir la desigualtat i van millorar els nivells de vida de la població. Les classes mitjanes es van ampliar, van millorar els nivells educatius i es va facilitar la incorporació dels sectors socials procedents de la immigració de mitjan segle. En resum, es va desenvolupar positivament l'estat del benestar.

Els estudis confirmen aquests avenços, però, en termes comparatius, el segle XXI encara s'inicia amb endarreriments notables respecte d'Europa. Marta Masats (1999) mostra que, mentre que la desigualtat creix entre el 1981 i el 1991 a països com la Gran Bretanya, els Estats Units i fins i tot a Suècia, a Espanya l'índex de Gini per renda disponible —que mesura la distància entre rendes, en què 1 és la màxima desigualtat i 0 la màxima igualtat— baixa de 0,321 a 0,306. Amb tot, la desigualtat encara era alta comparada sobretot amb els països nòrdics. L'índex de Gini a Catalunya era de 0,327 el 1994, mentre que el finlandès era de 0,176 i el danès era de 0,243.

A partir d'aquest segle XXI, però, la cohesió s'afeblia en la mesura que la desigualtat creixia i s'aturava la possibilitat de mobilitat ascendent. La crisi econòmica del 2008, amb les «retallades» pressupostàries, afeblia l'estat del benestar. Un debilitament de la cohesió social que cal situar en un marc més ampli: el d'un tipus de societat global en què predominarien els impulsos disgregadors més que els cohesionadors. I és aquí on destaca l'aparició de les protestes socials, com l'anomenat *moviment del 15-M*, en contra de les elits tradicionals.

2.3.2. La qüestió nacional i el debat sobiranista

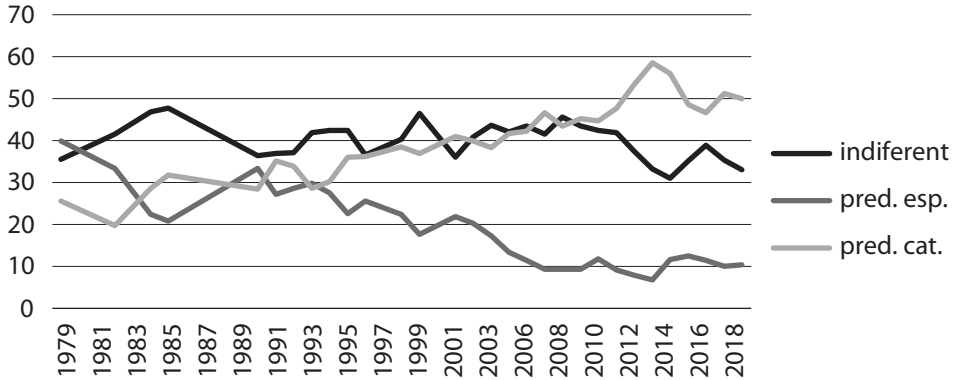
A causa de llargues circumstàncies històriques i polítiques prou conegudes, a Catalunya hi ha un conflicte d'identificacions nacionals. En els països sense aquest tipus de dissociació, la pertinença nacional es dona per descomptada, i només se'n mesura la intensitat. Però, en el nostre cas, el debat per la cohesió social molt sovint posa l'accent en aquest conflicte, fins i tot més que en les dimensions internes que té.

La realitat és que des del 1980 s'havia anat produint un procés d'identificació nacional que es decantava cada vegada més cap al vector català. S'havia passat del 25 % al 55 % en el *sentiment* «només català» o «més català que espanyol» entre el 1980 i el 2018, i es conservava un gruix constant d'identificació dita *dual* —català-espanyol— al voltant del 35 % a les enquestes que formulaven el dilema. En el vector espanyol s'havia passat, en números rodons, del 40 % al 10 %.

Fonamentalment, més que no pas d'una dimensió identitària, es pot entendre aquesta evolució per la presència progressiva de les institucions catalanes i la preeminència de la relació de la ciutadania amb l'oferta catalana de serveis públics: ensenyament, salut, dependència, seguretat o mitjans públics de comunicació. En qualsevol cas, això pot explicar les condicions d'aparició de processos polítics posteriors.

En aquest terreny, també cal tenir en compte el debat sobiranista a la societat catalana, iniciat al voltant del procés de reforma estatutària entre el 2004 i el 2005, que ha comportat una desfeta del mapa polític autonòmic —si no del ma-

GRÀFIC 1. Identificació nacional predominant en percentatge. 1979-2018



FONT: Elaboració pròpia a partir de Serrano (2013, p. 123) i dades d'enquestes de Data Project (1979-1984); CIRES (1990-1995); CIS (1996-2003) i CEO (2005-2018).

teix autonomisme— i l'aparició de tensions polítiques d'alta complexitat. Saber fins a quin punt aquesta confrontació política ha generat tensions en la cohesió social en tots els àmbits de sociabilitat o s'ha limitat a l'espai polític dels partits i institucions, no és fàcil de determinar. Però sí que és possible fer algunes aproximacions a les lògiques de la polarització política i la seva relació amb les dades disponibles sobre confiança social i evolució del capital social.

3. UN BALANÇ SOBRE LA COHESIÓ SOCIAL A CATALUNYA

Població, territori i llengües

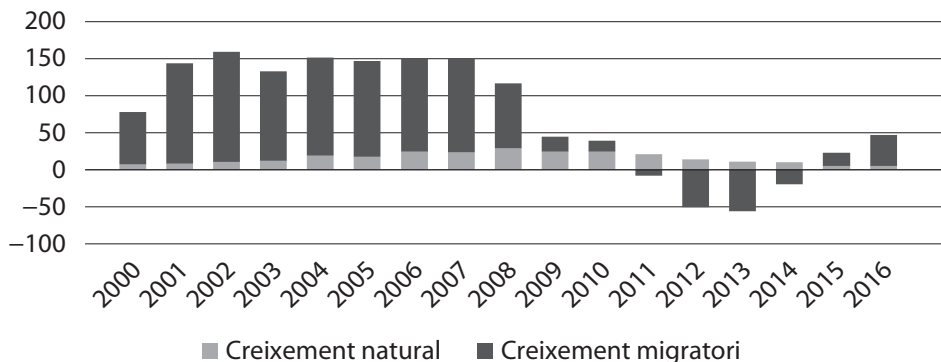
3.1. El canvi demogràfic

3.1.1. La percepció social de la immigració

Catalunya entrava al segle XXI amb 6.174.547 habitants. I al cap de dinou anys, l'1 de gener del 2019, ja en comptabilitzava 7.600.267. Un creixement d'un 23,1%, concentrat especialment entre els anys 2001 i 2008, amb uns increments mitjans d'un 2% anual. En aquest creixement s'ha passat de 181.390 persones amb nacionalitat estrangera l'1 de gener del 2000 —segons el Padró municipal— a 1.157.551 l'1 de gener del 2019 (gràfics 2 i 3). És a dir, d'un 2,9% a un 15,1% sobre el total. Però si ho mesurem pel lloc de naixement, la xifra puja a 1.466.744 individus, i el percentatge arriba al 19%. I aquestes són dades en una data fixa que no mesuren el total d'entrades i sortides que encara mostrarien una mobilitat poblacional més

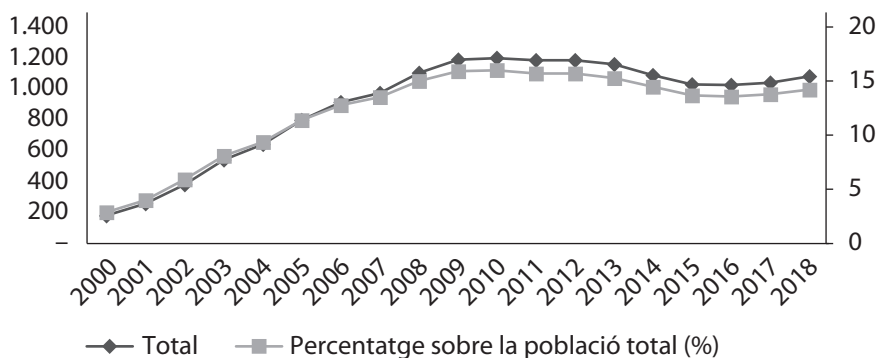
extraordinària. Així, els anys 2006 i 2007 es produïen fins a 200.000 entrades anuals. Tot això just abans de l'escenari de recessió econòmica que colpejaria durament aquest creixement. No cal insistir gens en el fet que aquest panorama demogràfic va produir un fort impacte en les dinàmiques de cohesió social.

GRÀFIC 2. *Creixement demogràfic. Catalunya. 2000-2016 (en milers)*



FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2017).

GRÀFIC 3. *Població estrangera a Catalunya. 2000-2018 (en milers i percentatge)*



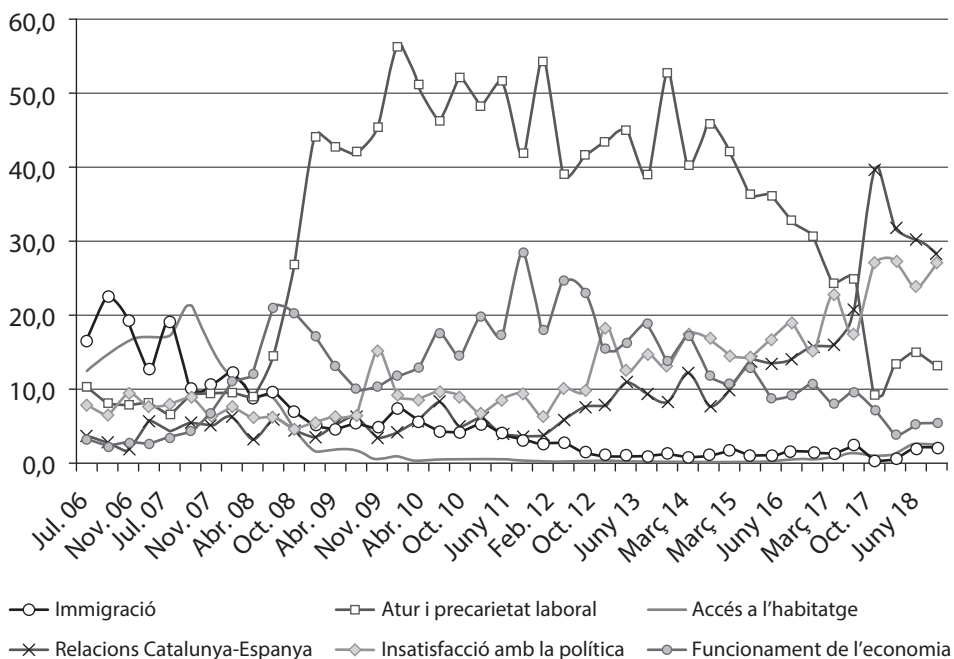
FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2019d).

El primer repte des del punt de vista de la cohesió social és si en aquest període estudiat s'ha mantingut o no la promesa tradicional de mobilitat ascendent que ofería el sistema català de reproducció com a via d'integració. I, donades les circumstàncies, és lògic que la promesa hagi quedat qüestionada per un horitzó marcat per l'amenaça de descens social, tant per a la població autòctona com per

a la immigrada, i sobretot quan es pensa en les generacions següents. Amb l'impacte d'aquestes migracions internacionals, la cohesió social actual es pot veure amenaçada tant per l'exclusió de la representació política d'una part significativa de la població, com pel creixement de la desigualtat, tot i que de moment no es constata una pèrdua significativa dels índexs de confiança social.

Si observem quina és la percepció que tenen els catalans de la immigració estrangera, constatem el lloc relativament petit que ha ocupat subjectivament a l'hora de percebre quins n'eren els principals problemes.

GRÀFIC 4. *Sis primeres respostes a la pregunta sobre els problemes més importants. Catalunya. Juliol del 2006 - octubre del 2018*



FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió de la Generalitat de Catalunya.

Encara, i sobre l'impacte subjectiu de la immigració en la vida diària, és destacable que a una de les enquestes òmnibus més recents (Centre d'Estudis d'Opinió, 2017, p. 18), a la pregunta sobre el nivell de convivència amb les persones immigrades a Catalunya, la resposta sigui positiva fins a un 67%, amb un 8,3% que declaren que és molt bona, un 58,7% que creuen que és bona, només un 11,4% que diuen que és dolenta o un 3% que la qualifiquen de molt dolenta.

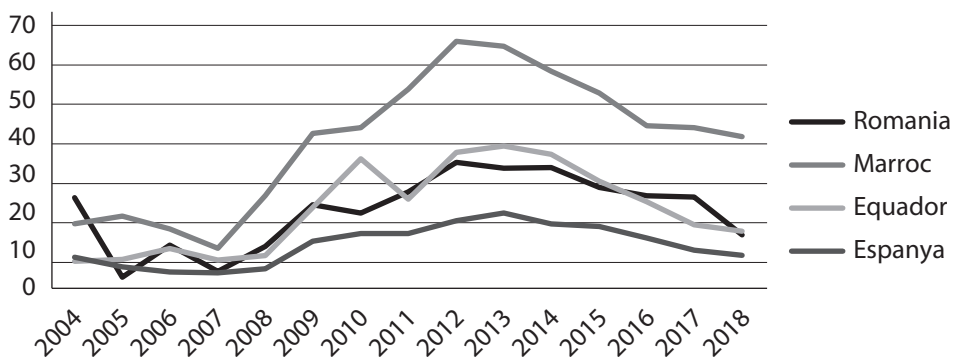
3.1.2. Immigració i treball

En aquest escenari migratori, és necessari estudiar-ne l'impacte en el món laboral. La pregunta és si la suposada mobilitat ascendent que ha existit a Catalunya en les generacions d'immigrants passades es continua produint actualment tenint en compte que la recessió econòmica ha comportat taxes d'atur que assolien un màxim del 25% l'any 2013 i que afectaven particularment la població jove i la immigrada.

El fet és que la immigració internacional ha contribuït al creixement del mercat de treball de Catalunya. La població activa a Catalunya passa dels poc més de tres milions de persones a l'inici de segle XXI als gairebé quatre milions de l'any 2011, i descendeix lleugerament més tard i, després d'un nou repunt, se situa actualment en 3,8 milions. D'aquest total, 820.000 actius són resultat de la immigració. El 2018, un de cada cinc actius a Catalunya, el 21,6%, és d'origen immigrant. Per tant, el creixement que s'ha observat des d'inicis de segle de la població activa ha estat majoritàriament protagonitzat per aquest col·lectiu.

Ara bé, la situació actual de la població immigrada en el mercat laboral reflecteix la crisi econòmica recent. Malgrat la reducció progressiva, les darreres dades disponibles de la taxa d'atur a Catalunya per a la població immigrada són del 17,5%, que duplica el 8,7% dels autòctons, d'un 10,6% global. Per a alguns orígens com els marroquins, la situació actual encara dista molt de la de partida, amb un creixement intens de la bretxa que els separa de la població autòctona.

GRÀFIC 5. Taxa d'atur per lloc de naixement (Marroc, Equador, Romania i Espanya). Catalunya. 2004-2018



FONT: Elaboració pròpia a partir de diferents sèries de l'Enquesta de població activa de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

El pes dels immigrants dins de la població aturada el 2018 a Catalunya és del 35%. Unes taxes d'atur que, al contrari que entre la població autòctona, entre les

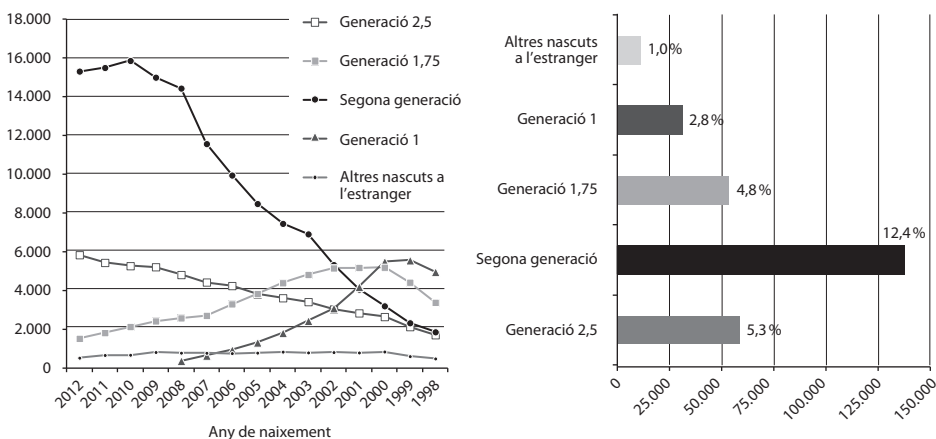
persones immigrades, són menys intenses per a les dones que per als homes, tant per la crisi en la construcció i les indústries relacionades, com pel manteniment de la demanda ocupacional en el sector de serveis personals esbiaixada per gènere.

3.1.3. Immigració i escola

Ens demanem, també, si l'escola recull les desigualtats existents per raó de la immigració estrangera. I, efectivament, amb les dades de PISA (Albaigés i Ferrer-Esteban, 2017), l'origen immigrant dels alumnes és clarament un factor de desigualtat educativa fins al punt que s'experimenta, segons el lloc de naixement, una de les diferències en les competències assolides entre les més elevades en el context europeu.

Ara bé, més enllà del lloc de naixement dels alumnes o la nacionalitat, la maduració del procés migratori amb un nombre elevat de naixements de progenitors immigrants fa que per respondre a aquesta pregunta necessitem conèixer també què succeeix entre els descendents d'aquesta immigració. Amb dades del Departament d'Educació del curs 2015-2016 creuades per l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) amb el registre de població, el 26,3 % dels alumnes —és a

GRÀFIC 6. *Estatus migratori dels alumnes matriculats a Catalunya segons l'any de naixement. Curs 2015-2016*



FONT: Elaboració pròpia a partir de Departament d'Educació (2016) de la Generalitat de Catalunya i dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya.

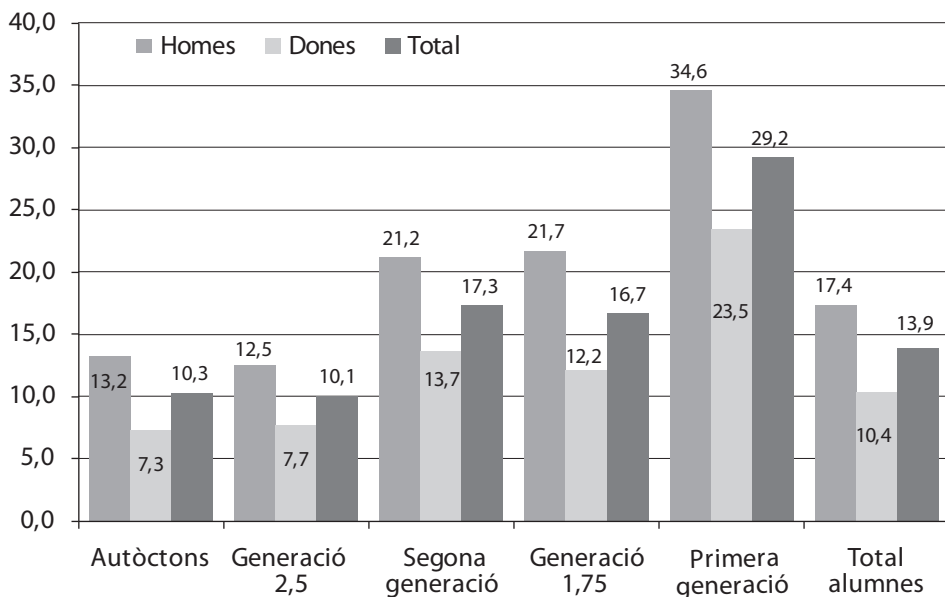
NOTA: Generació 1: nascuts a l'estranger i arribats amb set anys o més. Generació 1,75: nascuts a l'estranger però arribats amb menys de set anys. Segona generació: nascuts a Espanya amb ambdós progenitors nascuts a l'estranger. Generació 2,5: nascuts a Espanya amb un progenitor nascut a l'estranger.

dir, una mica més d'un de cada quatre escolars— estan relacionats amb el fenomen migratori estranger directament o indirecta.

Veiem, doncs, que el curs 2015-2016 un 8,5 % dels alumnes havien nascut a l'estranger, i fins a un 17,8 % d'alumnes tenien almenys un progenitor nascut a l'estranger. Geogràficament, aquests percentatges augmenten en moltes poblacions, i no són estranys els valors que superen el 40 % (Domingo i Bayona, 2019). En casos concrets i en algunes etapes educatives, els escolars relacionats amb el fenomen migratori són el grup principal al municipi.

L'anàlisi del fracàs escolar en funció de la trajectòria migratòria és contundent. Encara que aquesta anàlisi només té en compte l'escola pública, el no assoliment del grau obligatori entre alumnes immigrants és del 22,1 % i duplica el dels autòctons. Deixant de banda els resultats de la primera generació, en què les dificultats a l'escola són determinades per l'arribada recent, cal també parar aten-

GRÀFIC 7. *Fracàs escolar per grans grups generacionals respecte a la trajectòria migratòria. Catalunya. Curs 2015-2016*



FONT: Elaboració pròpia a partir de Departament d'Educació (2016) de la Generalitat de Catalunya i dades de l'Idescat.

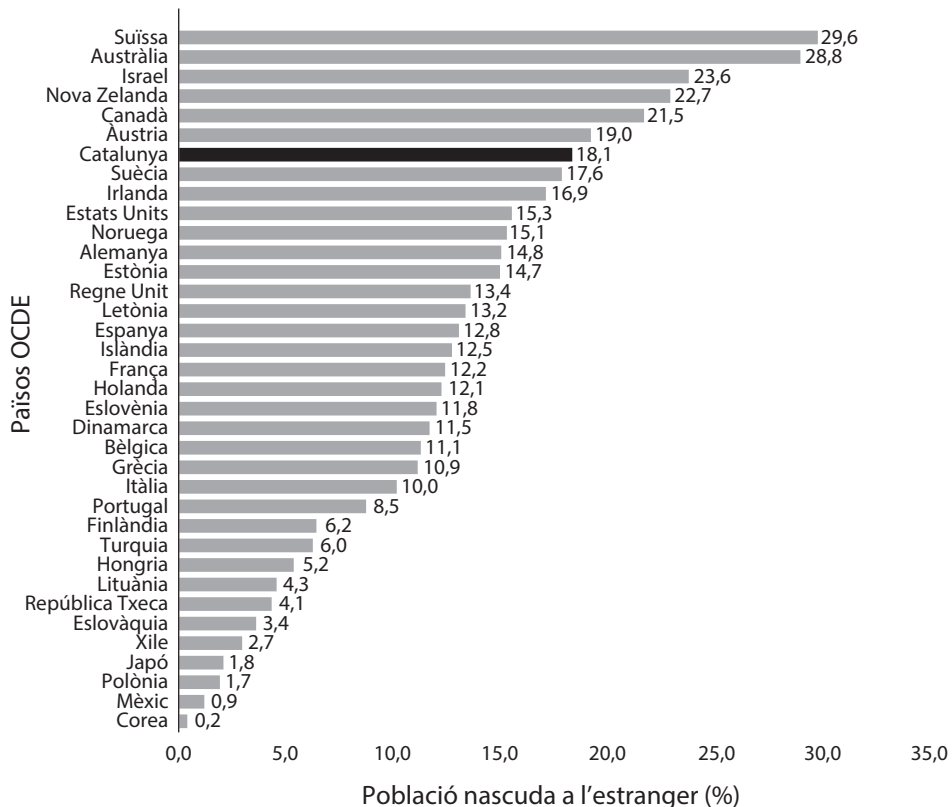
NOTA: Generació 1: nascuts a l'estranger i arribats amb set anys o més. Generació 1,75: nascuts a l'estranger però arribats amb menys de set anys. Segona generació: nascuts a Espanya amb ambdós progenitors nascuts a l'estranger. Generació 2,5: nascuts a Espanya amb un progenitor nascut a l'estranger.

ció als alts nivells de fracàs escolar que s'enregistren entre els descendents, un 70 % per sobre dels resultats de la població autòctona. L'escola, doncs, tot i la feina ingent que fa, a curt termini no pot diluir les diferències amb què carreguen aquests alumnes.

3.1.4. Diversitat poblacional

Catalunya va absorbir entre el 2000 i el 2008, a grans trets, 1,2 milions de persones. El 2017, només sis països de l'Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE) tenien un percentatge superior de nascuts a l'estranger que Catalunya: Suïssa, Austràlia, Israel, Nova Zelanda, el Canadà i Àustria.

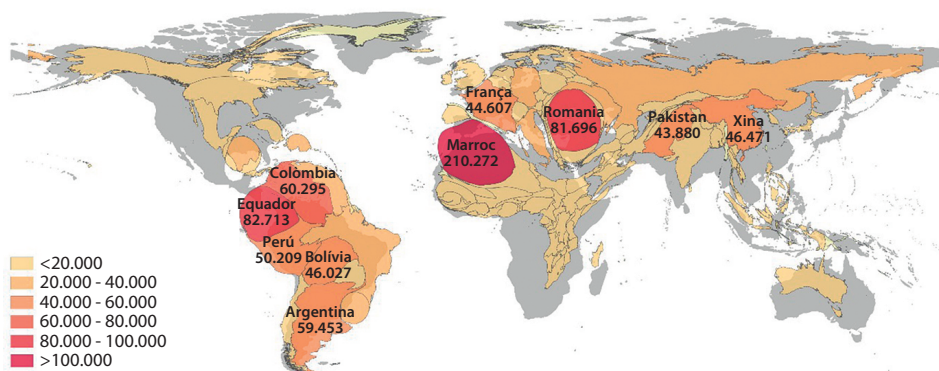
GRÀFIC 8. Percentatge de nascuts a l'estranger, països OCDE i Catalunya. 2017



FONT: Elaboració pròpia a partir d'Organisation for Economic Co-operation and Development (2018) i, per a Catalunya, del Padró continu a 1 de gener de 2017 de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

A començament de segle, a Catalunya ja hi convivien persones de cent vint-i-ta països del món. Però en el conjunt de població estrangera hi havia tan sols cinc nacionalitats amb una població per damunt de les deu mil persones (el Marroc: 64.308; França: 27.674; Alemanya 15.500; l'Argentina: 13.974, i el Perú: 10.487), que representaven el 52 % de la població nascuda a l'estranger. Només deu anys més tard, l'any 2010, la població nascuda a l'estranger s'havia multiplicat per cinc fins a arribar als 1,3 milions de persones, un 17,5 % del total de població resident al país, amb trenta-un orígens diferents que tenien poblacions per sobre de les deu mil persones i que conjuntament representaven nou de cada deu persones nascudes a l'estranger. I després d'una davallada mínima deguda a la crisi econòmica, la proporció de nascuts a l'estranger el 2017 era del 17,6 %.

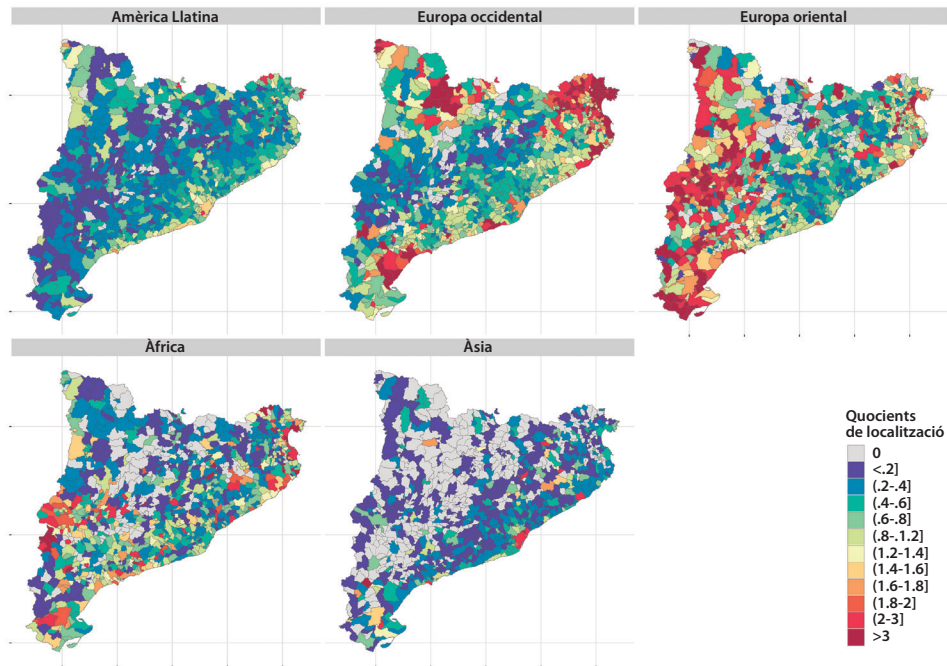
GRÀFIC 9. Població resident a Catalunya segons el país de naixement. 2017



FONT: Elaboració pròpia a partir de l'estadística del Padró continu del 2017 de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

Pel que fa a la distribució territorial de la població immigrada, n'hi ha prou d'assenyalar que si l'any 2000 només trobàvem 441 seccions censals on residien més de cent persones nascudes a l'estranger, un escàs 8 % del total de seccions, el 2017 aquest percentatge se situava al voltant del 80 %, cosa que va fer de la immigració internacional una realitat tangible al conjunt del territori català. Per poder parlar de segregació, però, tindrem en compte els quocients de localització de cada grup amb dades del 2017, que ens permeten conèixer quins són els municipis on es troben sobrerrepresentats (valor per damunt de l'1,4) o subrepresentats (valors per sota del 0,8) amb relació al seu pes al conjunt de Catalunya.

En vista dels resultats, cal dir que el grau de segregació residencial dels distints grups de població estrangera a Catalunya i la seva evolució des del començament del segle XXI oscil·la entre valors moderats i baixos. A més, el creixement

GRÀFIC 10. *Distribució territorial de la població immigrada. Quocients de localització. Catalunya. 2017*

FONT: Elaboració pròpia a partir de l'estadística del Padró continu del 2017 de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

del nombre de persones nascudes a l'estranger i la multiplicació del nombre de grups en convivència han anat acompanyats, en termes residencials, d'un augment dels espais compartits entre la població catalana i els diferents grups d'estrangers (Galeano i Sabater, 2016).

Només cal assenyalar dues particularitats del cas català. Per una banda, l'increment molt lleuger (sempre dins del ventall de valors moderats a baixos) dels nivells de segregació de la població estrangera oriünda de països de l'entorn europeu. Per l'altra, l'augment del nivell de segregació de la població nascuda a països de l'Àfrica i que es tradueix en una reducció dels espais residencials compartits pels membres d'aquest grup i la població catalana.

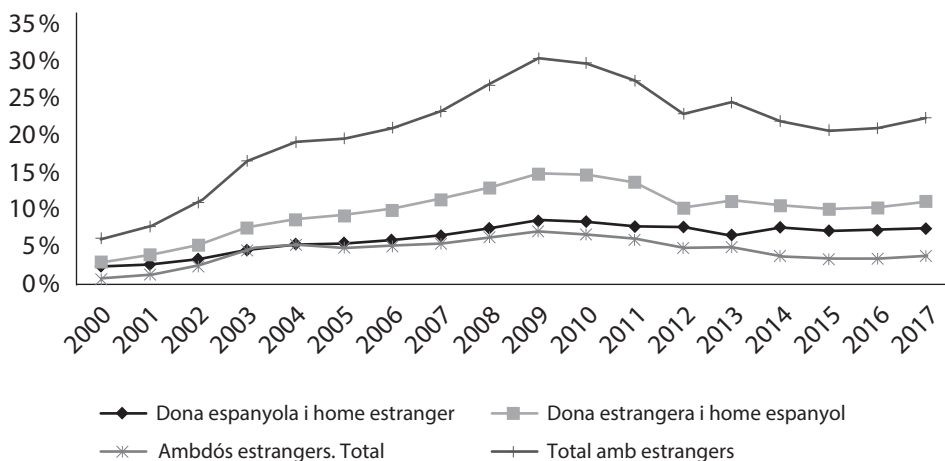
Es pot afirmar, doncs, que hi ha hagut una complementarietat residencial entre la població estrangera i autòctona que ha funcionat en dos camps diferenciats. D'una banda, amb una renovació generacional dels espais residencials urbans envellits i que no són atractius per a la població local. I, de l'altra, cobrint la cadena de

vacants i facilitant la suburbanització de la població local que ja havia començat a la dècada del 1980. Un procés que es va accelerar significativament durant els anys de la bombolla immobiliària dins un context de creixement econòmic i de concessió de crèdits hipotecaris. Però també per l'arribada de les generacions dels *baby-boomers* a l'edat de formació de noves llars. Però, en qualsevol cas, ara mateix no es disposa de cap evidència que assenyali una fragmentació de la societat catalana fruit de la diversitat creixent de la població en funció del lloc de naixement.

3.1.5. La formació de parelles entre cònjuge estranger i espanyol

El matrimoni es considera un fet bàsic per estudiar la reproducció de l'estructura social, així com un indicador del grau d'obertura social, d'interrelació entre els diferents grups i és un indicador indiscutible d'integració social. Doncs bé: durant el període 2000-2017, a Catalunya, el percentatge de matrimonis que involucraven com a mínim un cònjuge estranger va passar del 6% al 23% del total, i es va assolir un màxim del 31% l'any 2009. Aquests matrimonis han estat majoritàriament mixtos i formats per una dona estrangera i un home espanyol. L'any 2017, d'un 83% de matrimonis mixtos, el 60% van ser amb dona estrangera i el 40% amb home estranger. Cal tenir en compte, però, que aquestes proporcions subestimen el grau d'interacció entre immigrants i autòctons en el mercat matrimonial, ja que la formació de parelles mixtes és més freqüent en les parelles de fet que no pas en els matrimonis.

GRÀFIC 11. Matrimonis segons nacionalitat dels cònjuges. Catalunya. 2000-2017

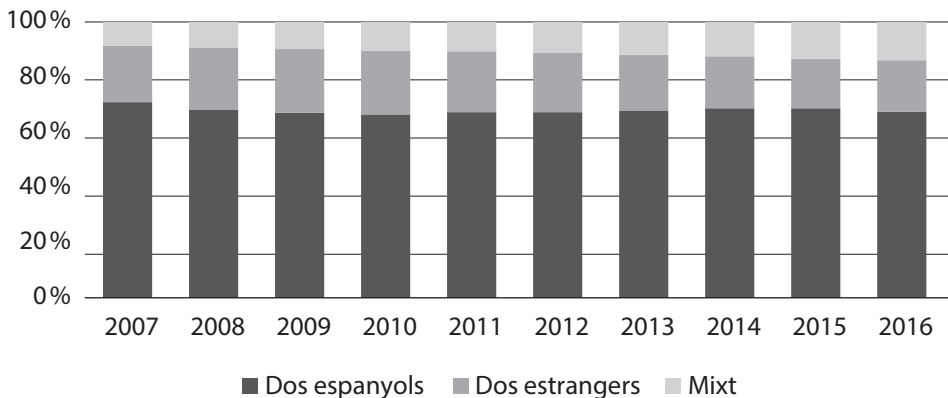


FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2019c).

El que és clar és que l'arribada de fluxos immigratoris ha tingut un efecte dinamitzador del mercat matrimonial i ha generat noves oportunitats per als cònjuges locals, sobretot per als homes. A més, podem concloure que per als cònjuges estrangers el matrimoni opera com una via d'ascens social perquè, a l'estatus que suposa tenir una parella espanyola, s'hi afegeix la probabilitat més gran d'un nivell educatiu més alt d'aquest cònjuge.

D'altra banda, els efectes de la formació d'aquestes parelles també es fan palesos a les estadístiques de naixements.

GRÀFIC 12. Naixements segons la nacionalitat dels progenitors. Catalunya. 2007-2016



FONT: Elaboració pròpia a partir del Moviment Natural de la Població de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

NOTA: Les dades són per nacionalitat dels progenitors i no per lloc de naixement. Per tant, queden ocults els matrimonis entre dues persones nascudes a l'estranger però nacionalitzades espanyoles, i sobrerrepresentats els matrimonis mixtos quan, tot i ser ambdós del mateix origen, un dels cònjuges ja ha obtingut la nacionalitat i l'altre no.

Per valorar aquests indicadors sobre el comportament familiar i reproductiu de la població immigrada, a part de la insuficiència de les dades disponibles, hem de tenir present que l'arribada de fluxos internacionals és encara molt recent. Costa, per tant, trobar elements de comparació amb altres països de llarga tradició immigratòria estrangera i on hi ha hagut més temps per al mestissatge. Tanmateix, i sense perjudici d'altres factors socials i culturals, les xifres demogràfiques suggereixen que el fet que gairebé la meitat de les segones generacions sigui fruit d'una parella mixta i que la participació dels immigrants i sobretot de les immigrants en el mercat matrimonial sigui decisiva, són indicadors positius que cal tenir en compte a l'hora de valorar la integració de la immigració i els nivells de cohesió social de la societat catalana.

3.2. *Territori i noves desigualtats*

3.2.1. **Les fractures territorials**

L'existència de fractures territorials ha estat un tema recurrent en els debats polítics i culturals a Catalunya. La qüestió, aquí, és si hi ha desigualtats especialment rellevants, quina n'és la magnitud, com han evolucionat i si s'expliquen per raons de l'entorn físic, l'origen de la població o el procés d'urbanització.

Actualment, tot i que es mantenen diferències notables, l'accés a la renda i als serveis ha tendit a igualitzar-se, en termes territorials, sobre el conjunt del territori de Catalunya. Els hàbits i condicions de vida han tendit a homogeneïtzar-se i les velles diferències entre camp-ciutat i entorn rural-urbà s'han anat diluint. Ara bé, el fet que les diferències entre grans àrees geogràfiques tendeixin a reduir-se no implica pas que no hi hagi fractures territorials. Tot i així, avui aquestes fractures responen a una altra variable sovint menys visible, però que de manera general i insidiosa es troba present en tot el territori, tant en els espais metropolitans com en les àrees de baixa densitat: la segregació residencial.

En efecte, la segregació residencial pot ser definida com el fenomen a través del qual grups socials diversos tendeixen a separar-se sobre l'espai urbà en funció de les característiques econòmiques, d'origen, creences o altres característiques socials (Oberti i Preteceille, 2016). En el context europeu, hi ha un consens força general en afirmar que el vector principal a través del qual les desigualtats es plasmen sobre l'espai és sobretot la renda de les persones i les famílies. Així, en un entorn caracteritzat, per un costat, per l'existència de diferències notables de preus de l'habitatge i de qualitat urbana, i, per l'altre, per diferències notables en la renda, la capacitat de triar lloc de residència de les persones i les famílies és òbviament diversa. Això comporta que els grups socials que disposen de menys recursos hagin de cercar la residència allà on els preus són més baixos i la qualitat urbana és inferior. En canvi, els grups amb més recursos, que disposen de més capacitat de triar, solen acabar concentrant-se allà on poden gaudir d'una alta qualitat urbana i dels avantatges derivats de residir entre aquells que pertanyen als seus mateixos cercles socials. En aquest context, la segregació residencial no constitueix només una expressió de les desigualtats socials, sinó que contribueix a mantenir-les, ampliar-les i reproduir-les.

A continuació, s'analitzaran diversos indicadors des de diferents perspectives espacials: els grans àmbits geogràfics que componen el territori català, la grandària de les localitats, l'eix urbà/rural i la segregació urbana. En concret, es consideraran cinc indicadors —població amb estudis superiors i sense; nivells ocupacionals alts i la resta d'ocupats; taxa de risc de pobresa; salut autopercebuda, i satisfacció global amb la vida— que seran analitzats a través d'aquestes quatre agregacions espacials de les dades. Fruit d'aquesta anàlisi es mostrarà que la se-

gregació urbana és la variable més discriminant a l'hora d'explicar els condicions territorials sobre la vida de les persones.

TAULA 1. *Distribució de la població per agregacions territorials. Catalunya, 2011*

Àmbit territorial	Metropolità	Comarques gironines	Camp de Tarragona	Terres de l'Ebre	Ponent i Alt Pirineu i Aran	Comarques centrals	Penedès	Total
	4.636.077	741.899	518.655	191.631	443.211	405.489	602.656	7.539.618
Grandària poblacional	Fins a 5.000 hab.	De 5.001 a 10.000 hab.	De 10.001 a 50.000 hab.	De 50.001 a 100.000 hab.	Més de 100.000 hab.	Barcelona	Total	
	790.319	645.951	2.097.920	1.056.294	1.333.687	1.615.448	7.539.618	
Grau d'urbanització	Zona densament poblada	Zona semiurbana o intermèdia	Zona escassament poblada	Total				
	6.087.671	818.436	633.511	7.539.618				
Segregació	Àmbit vulnerable	Àmbit no vulnerable	Àmbit benestant	Total				
	676.812	6.315.716	547.091	7.539.618				

FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2016) i Nello i Gomà (2018).

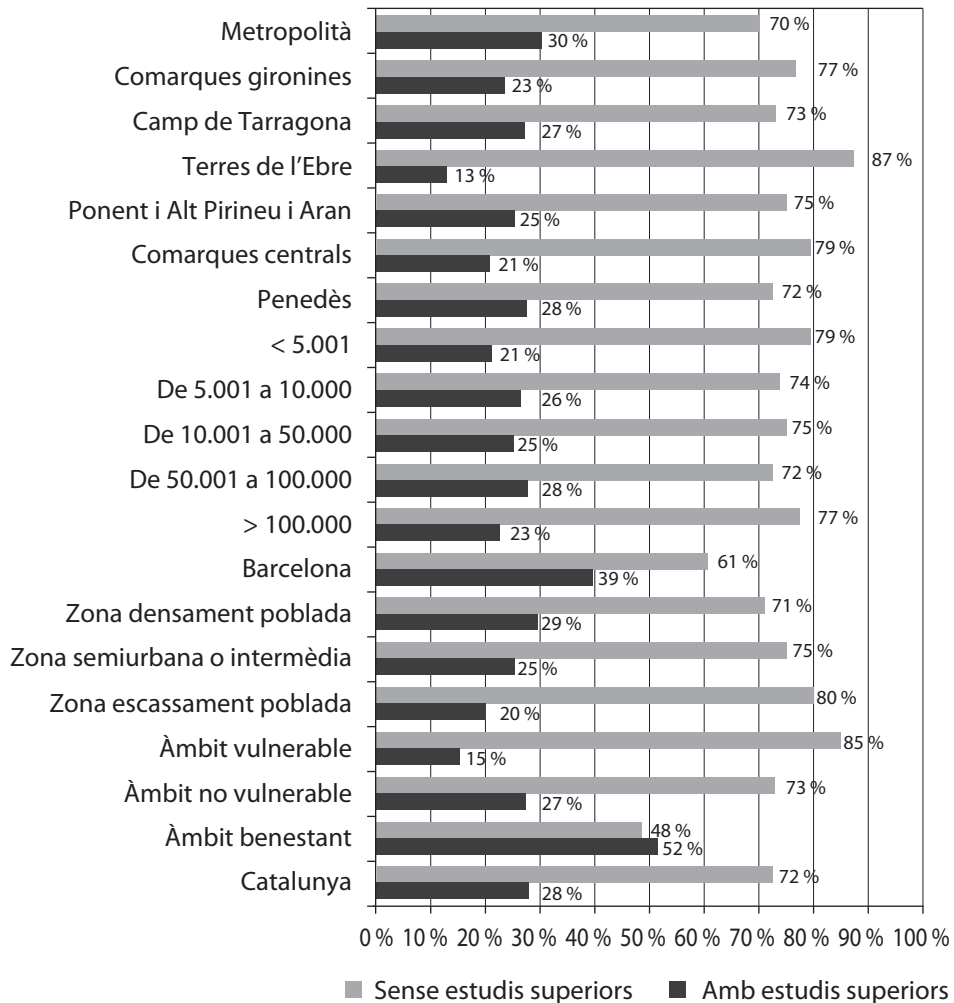
3.2.2. Territori i estudis superiors

Els factors territorials constitueixen un element crucial en les potencialitats socials del sistema educatiu. En particular, l'accés a l'educació superior ha estat tradicionalment força més difícil per a la població resident en àrees allunyades dels principals centres urbans, on hi sol haver els principals equipaments universitaris. Tot seguit veurem, però, que aquest patró tradicional ha estat substituït per d'altres.

Considerem ara les dades del nivell d'estudis superiors assolits per la població catalana que avui té vint-i-cinc anys i més. La mitjana de la població catalana és del 28%. Ara bé, de seguida es constata que hi ha diferències importants entre les diverses àrees del territori. Així, el percentatge de població amb estudis superiors resident en l'àmbit metropolità barceloní és més de dues vegades superior al de les Terres de l'Ebre. De tota manera, cal tenir en compte que les trajectòries educatives, en aquest cas, depenen no només de la renda de les famílies i l'oferta formativa, sinó també d'altres factors com ara l'estructura productiva, el dinamisme del mercat de treball i les seves exigències de qualificació, així com de

factors socioculturals vinculats a les característiques dels llocs de residència. El fet que l'àmbit de Ponent - Alt Pirineu i Aran dobli el percentatge de població amb estudis superiors de les Terres de l'Ebre confirmaria la dificultat d'associar, de manera mecànica, la proximitat geogràfica a l'àmbit metropolità com a principal factor explicatiu en aquest camp.

GRÀFIC 13. *Nivell d'estudis assolits. Població de vint-i-cinc anys i més. 2011*



FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

La lectura de les dades relatives al nivell d'estudis assolit per la població segons la grandària de la localitat de residència porta a conclusions similars. En primer lloc, l'oposició entre la ciutat de Barcelona, on quatre de cada deu residents adults tenen estudis superiors, amb les localitats de menys de 5.000 habitants, on la proporció tot just arriba a la meitat. De tota manera, la grandària poblacional del municipi de residència tampoc no guarda una relació directa amb el nivell d'estudis. Així, els percentatges de població que tenen entre 5.000 i 100.000 habitants, supera, en tots els trams, la dels residents en ciutats de més de 100.000 habitants, excepció feta de Barcelona.

Quelcom similar ocorre amb relació a la intensitat d'urbanització, és a dir, a l'eix urbà/rural. Tradicionalment, s'havia entès que la ruralitat era un dels principals obstacles per accedir a l'educació, en general, i als estudis superiors, en particular. Tot i això, les dades mostren que en la classificació de les localitats d'acord amb aquest eix les diferències són les més baixes de totes les agregacions emprades.

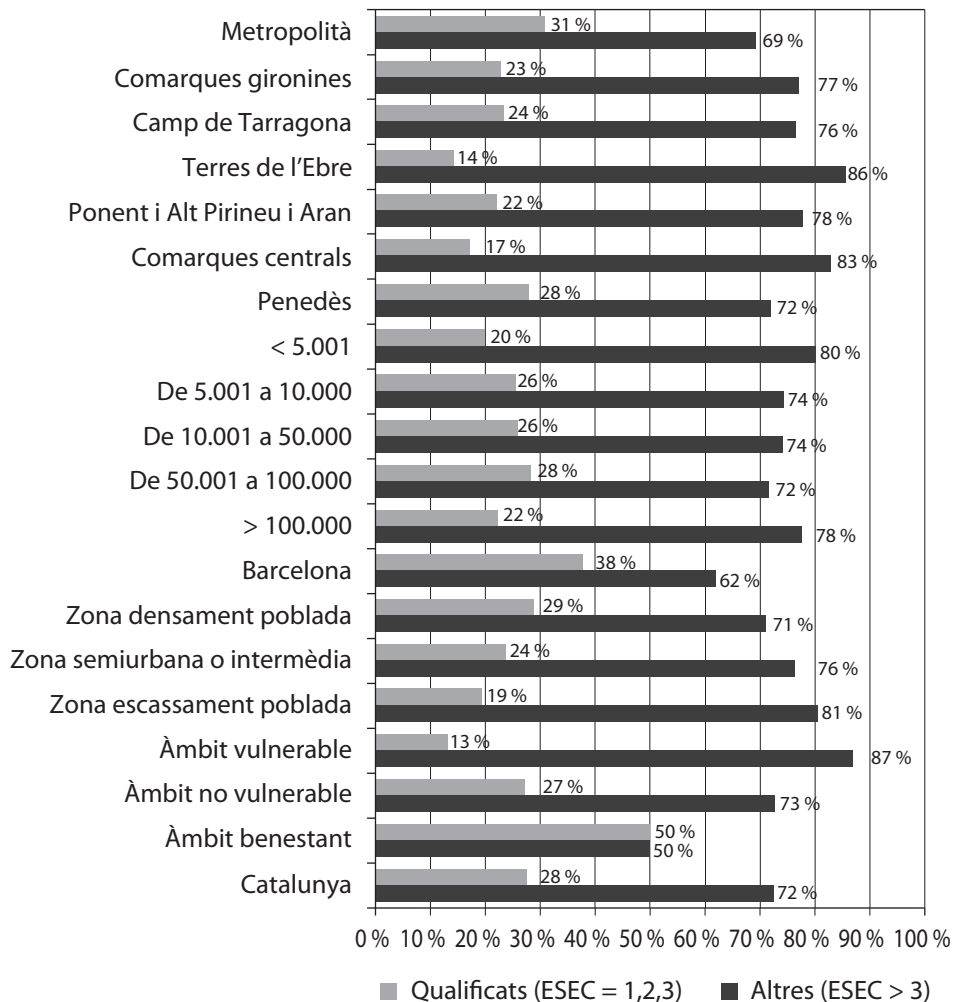
Més concloents semblen, en canvi, les diferències associades a la segregació residencial. Mentre que una de cada dues persones adultes residents en àrees benestants ha assolit estudis superiors, en el cas de les residents en àrees vulnerables la proporció és tot just una mica superior, una de cada set. Es tracta de la diferència més gran entre totes les classificacions assajades. La segregació residencial és la dimensió que es relaciona d'una manera més clara amb el fet de disposar o no d'estudis superiors.

3.2.3. Territori i qualificació de l'ocupació

La distribució territorial de la qualificació de l'ocupació segueix un patró força similar a la variable del nivell d'estudis superiors. Tal com passava amb la variable anterior, l'àmbit territorial que presenta una proporció més gran de categories ocupacionals superiors és l'àmbit metropolità —clarament condicionat per Barcelona—, que dobla la presència que aquestes categories tenen a les Terres de l'Ebre o a les comarques centrals. Les desigualtats associades a les grandàries poblacionals i a la intensitat d'urbanització repliquen, de manera gairebé idèntica, els valors observats en la variable anterior.

És en la segregació residencial on s'observen les desigualtats més grans, fins i tot més acusades que en la distribució dels estudis superiors. Si en les àrees benestants cinc de cada deu persones ocupades que hi resideixen pertanyen a categories d'alta qualificació, en les àrees vulnerables la proporció és de poc més d'una de cada deu.

GRÀFIC 14. Estructura social ESEC (9 + 1). Persones ocupades de 16 a 64 anys. 2011



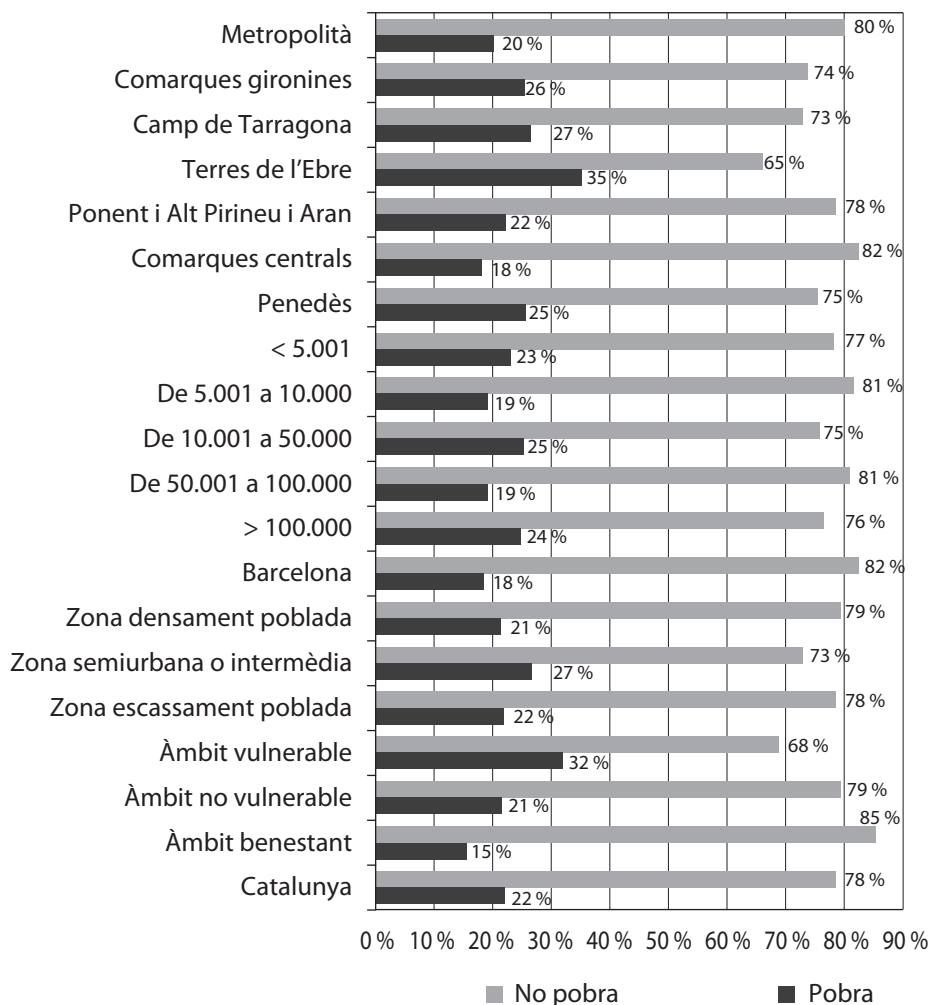
FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

3.2.4. Territori i pobresa

La primera constatació és que la taxa de pobresa se situa en el 21,9 % de la població de Catalunya, és a dir, un de cada cinc ciutadans de Catalunya. Pel que fa a la comparació entre àmbits territorials, cal tenir particularment en compte

que les dades de què disposem per al conjunt de Catalunya estableixen un llindar homogeni per a tot el territori, i obvien la diferència en els costos mitjans de vida en les diverses àrees. Per això, les dades relatives a les diferències en aquest camp entre grans àmbits geogràfics s'han de tractar amb prevenció. En qualsevol cas, podem veure que les Terres de l'Ebre són, de nou, l'àmbit que presenta una taxa

GRÀFIC 15. Taxa de risc de pobresa. Percentatge de població resident en unitats de consum amb ingressos inferiors al 60 % de la mitjana. 2011



FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

més alta de pobresa que afectaria gairebé el 35 % de la població. Seguirien el Camp de Tarragona, les comarques gironines i el Penedès, tots al voltant del 25 %. Els àmbits amb una taxa més baixa de pobresa serien Ponent - Alt Pirineu i Aran i les comarques centrals. La regió metropolitana se situaria una mica per sota de la mitjana catalana.

Les dades relatives a la taxa de pobresa per grandària poblacional i per intensitat de la urbanització que no pateixen tant degut al biaix expressat més amunt són potser més indicatives. Pel que fa a la primera, la ciutat de Barcelona presenta la taxa de pobresa més baixa. Però, si es deixa a part la capital, s'observa que la pobresa no serva una relació directa i unívoca amb la grandària poblacional. El mateix ocorre amb les dades relatives al grau d'urbanització, on els territoris amb un percentatge més alt de pobresa són els intermedis, tot i que les diferències amb els territoris d'alta i baixa intensitat d'urbanització no són excessivament elevades.

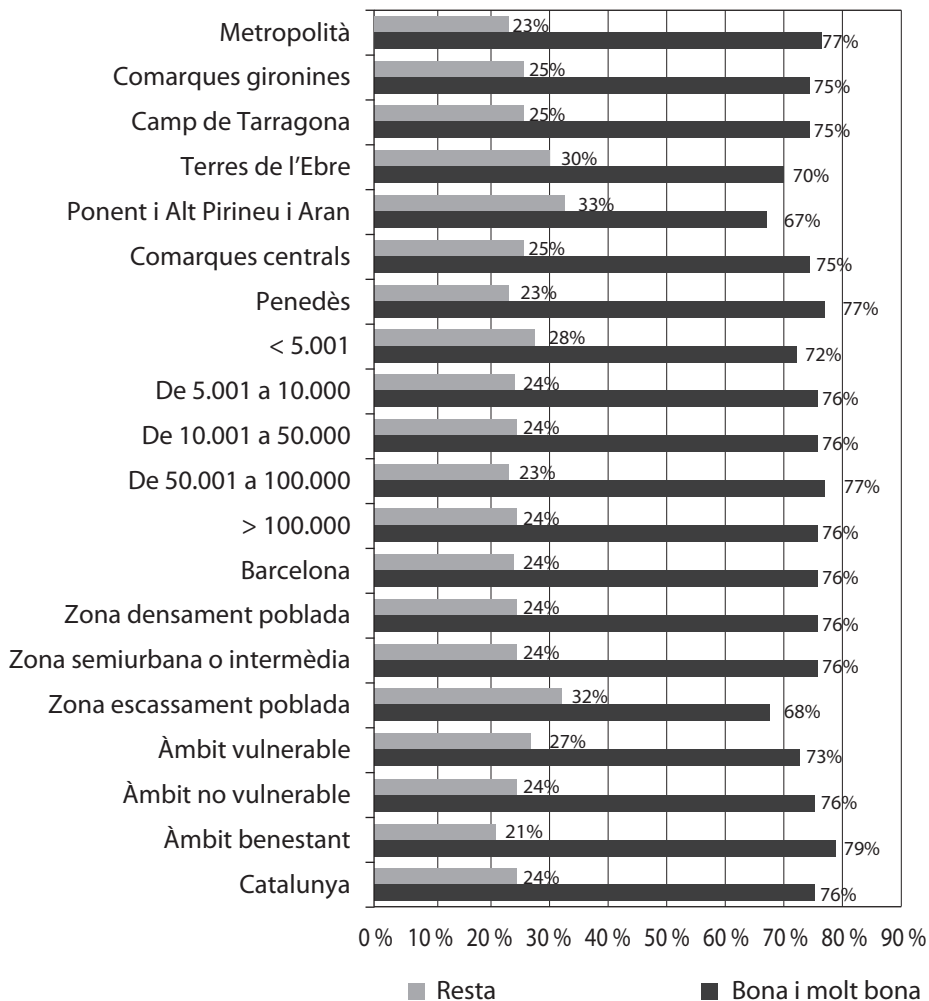
La manca de relació clara entre les variables territorials i la situació de pobresa es trenca clarament en el cas de l'agrupació territorial segons el nivell de segregació residencial. La població resident en els àmbits vulnerables presenta una propensió dues vegades més alta que la dels àmbits benestants a trobar-se en una situació de pobresa: una de cada tres persones que hi viuen es troba en aquesta situació. Tot i això, cal tenir en compte que en aquest cas els resultats són, fins a un cert punt, tautològics perquè la definició de la segregació residencial s'ha fet amb variables estretament correlacionades amb la renda.

3.2.5. Territori i salut

Els experts han explicat de manera feaent que les desigualtats socials en matèria de salut són sistemàtiques i produïdes socialment. Així, la salut no és un vector que afecti només els individus a partir de llurs eventuais condicionants genètics, sinó que està estretament relacionada amb les condicions de vida de la població. La qüestió que cal desentrellar aquí és, de nou, si aquestes diferències d'entorn són més decisives quan s'analitzen en termes d'àrees geogràfiques, grandàries poblacionals, intensitat d'urbanització o segregació residencial.

Tanmateix, en aquest cas, les dades mostren biaixos que en part poden atribuir-se no tant als factors territorials, sinó a l'estructura d'edats de la població resident en cada àmbit territorial. Així, en àmbits com Ponent - Alt Pirineu i Aran o les Terres de l'Ebre, les viles i els pobles més xics de 5.000 habitants i les zones escassament poblades, que tenen, per mitjana, una població més envellida que el conjunt de Catalunya, presenten una condició de salut autopercebuda inferior a la resta. Fora d'aquests extrems, les diferències entre àmbits —ja siguin classificats per àrees geogràfiques, per grandàries poblacionals o per intensitat

GRÀFIC 16. Salut autopercebuda. Població de setze anys i més. 2011



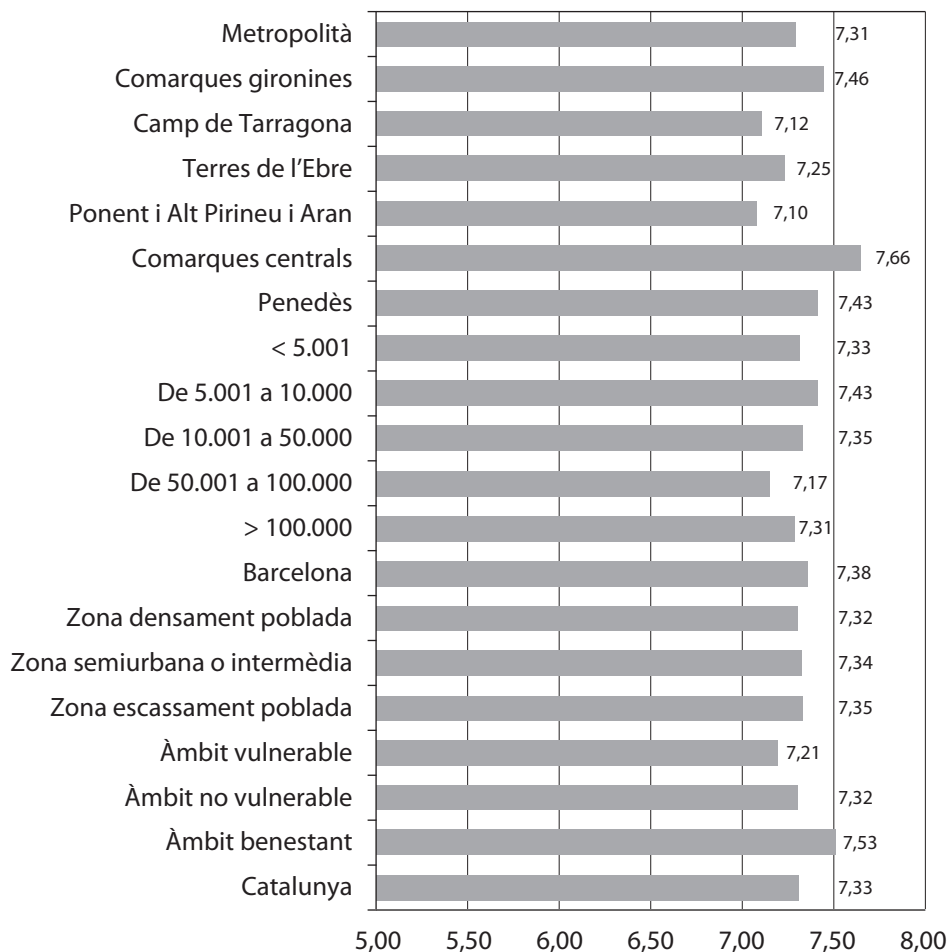
FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

d'urbanització— són poc rellevants. Tampoc no són excessives les diferències entre els àmbits vulnerables i els benestants, tot i que aquests darrers, com seria esperable, mostren un estat de salut autopercebuda notablement millor que els primers.

3.2.6. Territori i satisfacció vital

Finalment, la mitjana de satisfacció vital de la població catalana és prou elevada i se situa al voltant del 7,33 sobre 10. Les diferències amb relació a l'eix urbà/rural són, en aquest cas, gairebé irrelevantes. Més significatives són les diferències en la classificació per grandàries poblacionals, però sense seguir un patró clar que permeti relacionar ambdues variables. De nou, la diferència més significativa i la més explicable és la distància que separa la satisfacció amb la vida dels

GRÀFIC 17. Satisfacció amb la vida. Població de setze anys i més. 2011



FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població, 2011.

que viuen en els àmbit benestants dels que resideixen en els àmbits vulnerables. Es tracta d'una de les diferències més acusades i la que proporcionalment afecta més persones.

En definitiva, podem concloure dient que a Catalunya hi ha desigualtats notables en les condicions de vida mitjanes de les persones residents en diverses parts del territori. Les variables que presenten diferències territorials més acusades són, per aquest ordre, la posició socioeconòmica de la població ocupada, el nivell d'estudis assolit i el risc de pobresa. Pel que fa a l'anàlisi de les variables socials a partir de l'agrupació de les localitats segons la grandària i segons la intensitat d'urbanització, té una escassa capacitat discriminatòria i explicativa. Més significativa és, en canvi, l'agrupació de les localitats segons els grans àmbits geogràfics. I, en tot cas, les desigualtats territorials més destacades són les que s'associen a la segregació residencial. Les fractures territorials més importants es troben entre els àmbits vulnerables on residia l'any 2012 un total de prop de set-centes mil persones, i els àmbits benestants on en vivien més de sis-centes mil, és a dir, l'equivalent a dues grans ciutats, una de renda molt baixa i l'altra de renda notablement elevada.

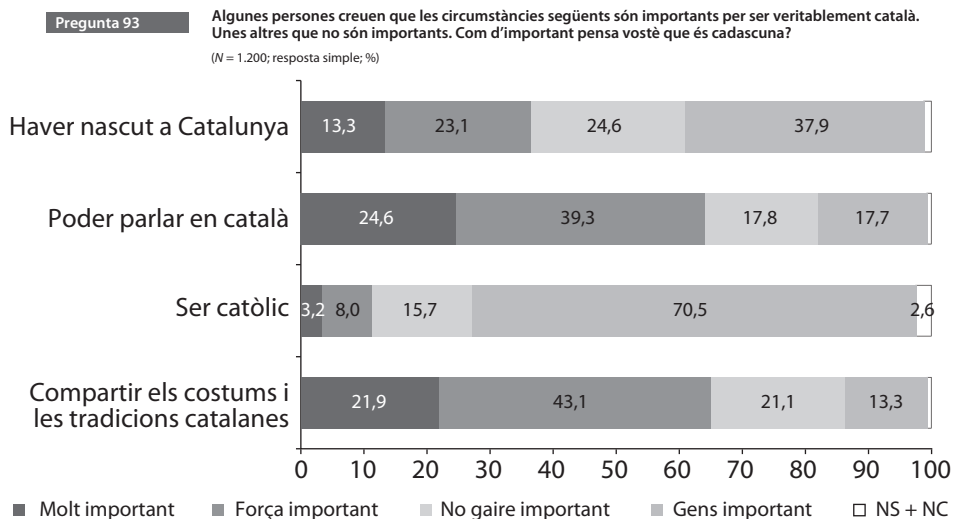
3.3. *Diversitat lingüística i cohesió*

En el cas de Catalunya, l'estudi de la relació entre la diversitat lingüística i la cohesió social és fonamental tant pel paper identificador de la llengua com pel fet que, per aquesta mateixa raó, els usos lingüístics se solen utilitzar com a pretext per a les disputes polítiques. Aquí n'estudiarem tres dimensions relacionades amb la noció de *capital social* (Putnam, Leonardi i Nanetti, 1993; Putnam, 2000): les llengües com a capital vincle o factor d'integració i pertinença; les llengües com a capital pont o recurs d'interacció i mobilitat social, i l'estatus jurídic i polític de les llengües com a capital relligador.

3.3.1. **Les llengües com a element d'identificació (capital vincle)**

La identificació amb la pròpia llengua i amb el propi grup lingüístic té a veure amb el sentit de pertànyer o no a una societat determinada, juntament amb altres factors rellevants, com la identificació amb el país d'origen. Els resultats de la darrera Enquesta sobre context polític a Catalunya (Centre d'Estudis d'Opinió, 2018d) assenyalen que prop de dues terceres parts de la població de Catalunya creuen que poder parlar català és molt o força important per ser veritablement català, enfront del terç que consideren molt o força important haver nascut a Catalunya.

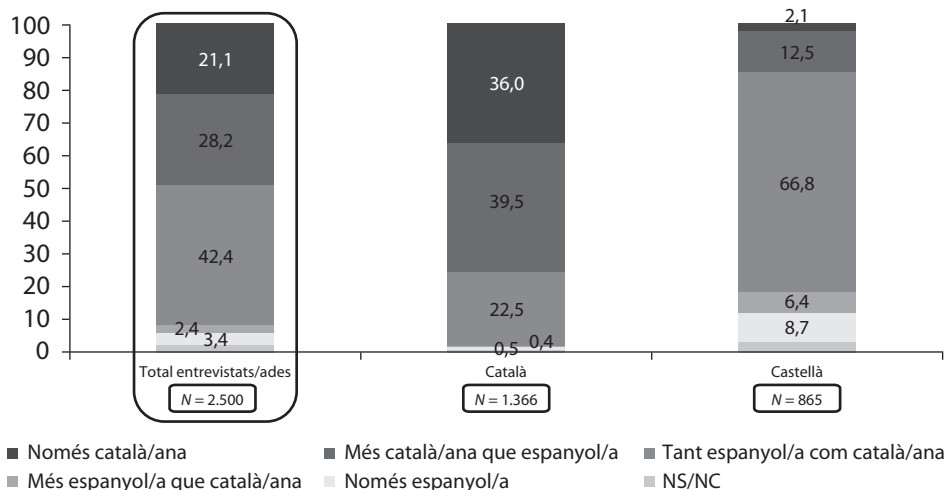
GRÀFIC 18. *Percepció de la «veritable catalanitat». 2018*



FONT: Centre d'Estudis d'Opinió (2018d).

També s'observa que la relació entre la llengua pròpia, el català o el castellà, i el sentiment de pertinença català o espanyol mostra vinculacions significatives.

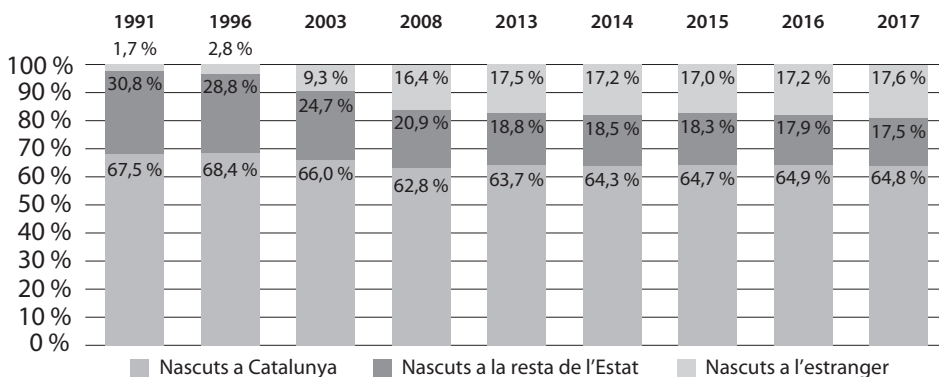
GRÀFIC 19. *Llengua i identificació nacional. 2012*



FONT: Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió. 1a onada 2012.

En aquest sentit, els processos migratoris han modificat la composició de la societat catalana, i això té un impacte extraordinari sobre la diversitat lingüística. Així, si el 1991 els nascuts a la resta de l'Estat eren el 30 % de la població catalana, el 2017 només eren un 17,5 %. En canvi, la població nascuda a l'estranger passava, en el mateix període, de l'1,7 % al 17,6 %. Uns canvis, d'altra banda, amb distribucions desiguals dins del propi territori.

GRÀFIC 20. Evolució del lloc de naixement de la població. 1991-2017



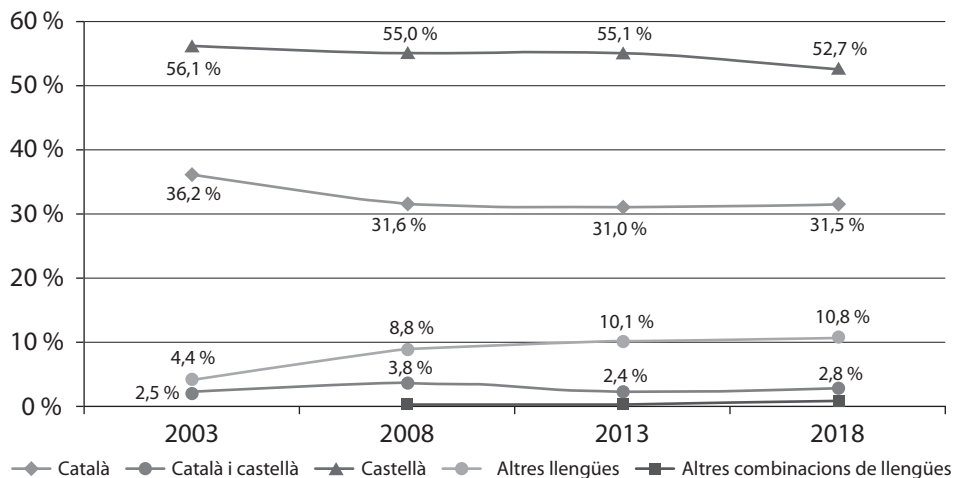
FONT: Direcció General de Política Lingüística (2018b).

Això implica canvis significatius en l'evolució dels grups lingüístics segons la llengua inicial, però també segons la llengua d'identificació. Segons l'Enquesta d'usos lingüístics de la població (EULP) del 2018, entre el 2013 i el 2018 les persones amb el català com a llengua inicial havien crescut en 70.000, les que tenen tant el català com el castellà com a llengua inicial havien crescut en 23.700 i les que tenen el castellà com a llengua inicial s'havien reduït en 82.500.

Per la seva banda, l'EULP 2018 indica que, pel que fa a la llengua d'identificació, al final del període 2013-2018, el català ho és per a 45.500 persones més i el català i castellà ho són per a 3.000 persones més. També creix en 5.300 les que consideren llengua d'identificació només el castellà, i 17.200 persones més tenen com a llengua d'identificació una llengua diferent del català i del castellà.

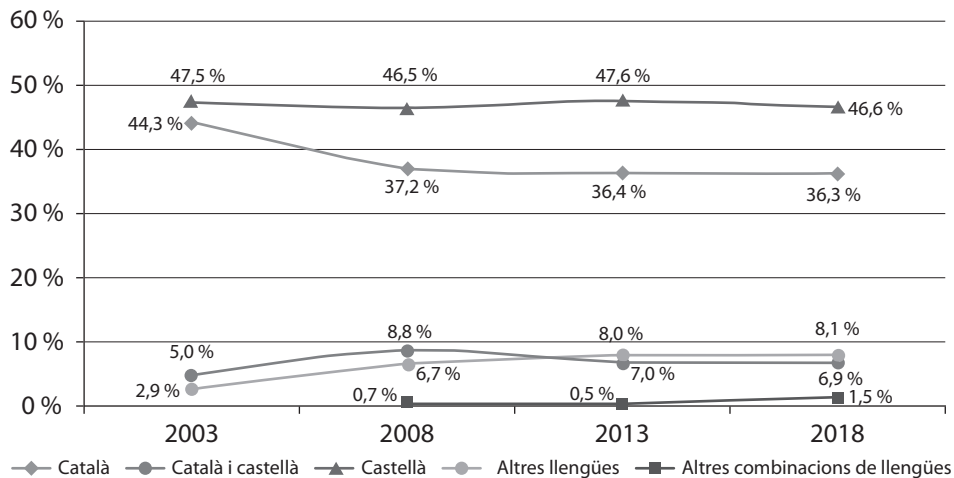
Un altre aspecte digne d'atenció és la capacitat d'atracció de la llengua catalana, és a dir, l'increment de persones que el 2013 consideren que el català ha esdevingut la seva llengua d'identificació per més que no era la seva llengua inicial. En dades del 2013, hi havia 750.000 persones (un 12 % de la població de més de quinze anys) que declaraven adscriure's al català, malgrat que tenien altres orígens lingüístics. Gairebé totes tenien el castellà com a llengua inicial. En canvi, per als parlants d'altres llengües era el castellà el que demostra tenir més poder d'atracció.

GRÀFIC 21. Evolució dels grups lingüístics per llengua inicial. 2003-2018



FONT: Direcció General de Política Lingüística i Institut d'Estadística de Catalunya (2019).

GRÀFIC 22. Evolució dels grups lingüístics per llengua d'identificació. 2003-2018

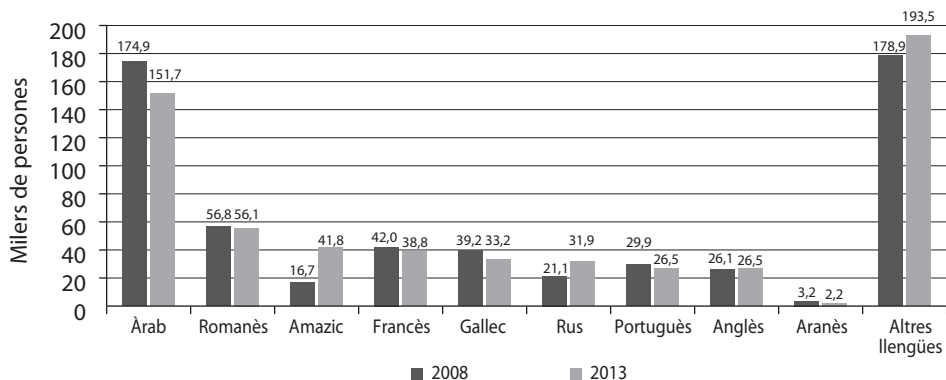


FONT: Direcció General de Política Lingüística i Institut d'Estadística de Catalunya (2019).

Pel que fa a la transmissió intergeneracional del català, Caminal, Cappellari i Di Paolo (2018) n'atribueixen l'increment al sistema educatiu, que ha millorat la competència en català dels castellanoparlants inicials, cosa que fa que els progenitors siguin més propensos a transmetre'l com a segona llengua als fills. Es preveu que els efectes d'aquesta tendència seran duradors. El català guanya terreny en dues generacions.

Amb relació a les dimensions dels grups lingüístics minoritaris, i per bé que segons els càlculs del Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA) el nombre total de llengües estrangeres presents a Catalunya és d'unes tres-centes (Junyent, coord., 2005; Barrieras, 2013), el pes relatiu d'algunes d'aquestes llengües és escàs, i molt divers segons els territoris.

GRÀFIC 23. Evolució dels grups lingüístics minoritaris. 2008 i 2013



FONT: Direcció General de Política Lingüística (2018a).

Tanmateix, les dades disponibles permeten deduir que les diverses identificacions lingüístiques, en general, no són un impediment insalvable per a la cohesió social. D'una banda, la proporció reduïda de monolingües en el conjunt de la societat catalana (menys del 13 % en dades de l'EULP 2013) i, de l'altra, el fet que el castellà i el català siguin llengües molt àmpliament compartides són factors que faciliten la intercomunicació entre grups d'identificació lingüística diferent.

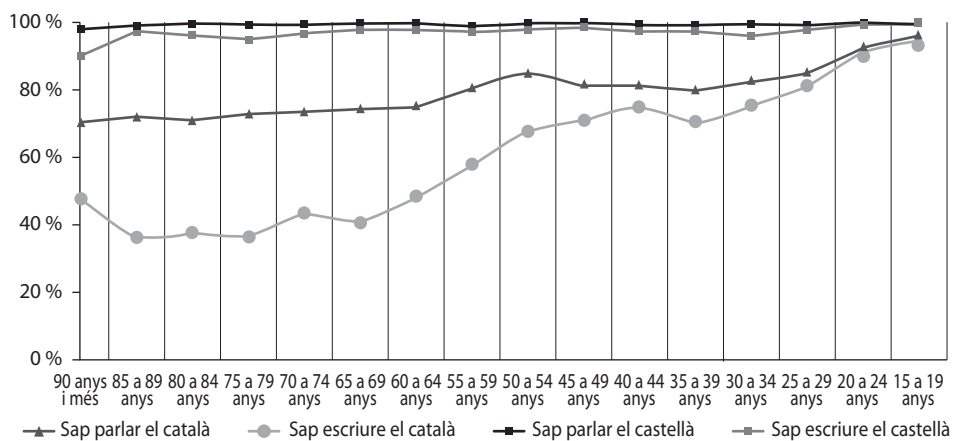
3.3.2. Les llengües com a recurs d'interrelació i mobilitat social (capital pont)

La capacitat d'intercomunicació lingüística i l'existència efectiva de relacions entre els diferents grups lingüístics no asseguren per si soles la cohesió social o la inclusió, però les afavoreixen. Les dades sobre les competències lingüístiques, so-

bre les llengües habituals i sobre l'ús de les llengües en determinats àmbits socials ens aporten informació útil.

Hem vist que les competències lingüístiques en català i castellà tendeixen clarament a generalitzar-se en el conjunt de la societat, i aquest fet és una mostra clara d'un procés positiu de reducció de les desigualtats i d'inclusió lingüística. Les dades confirmen que l'equiparació dels coneixements de català i castellà avança sobretot entre la població més jove. Entre la població nascuda a Catalunya, la capacitat de parlar català i castellà el 2013 ja era gairebé equivalent, amb independència de l'origen lingüístic.

GRÀFIC 24. Coneixement de català i de castellà per edats. 2018

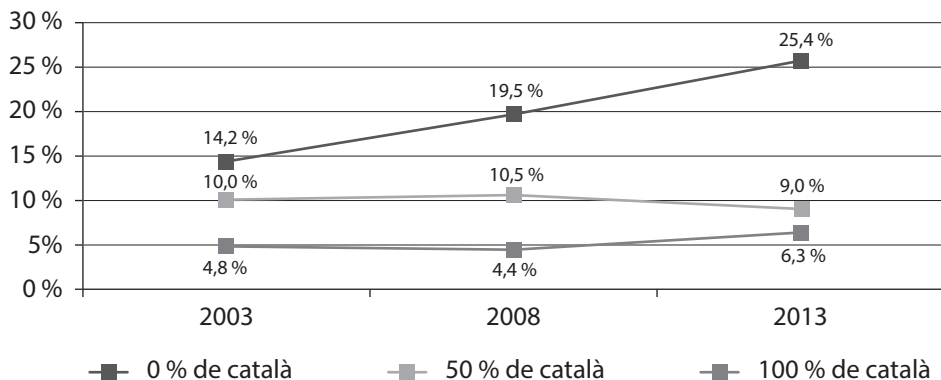


FONT: Direcció General de Política Lingüística i Institut d'Estadística de Catalunya (2019).

Pel que fa a la distribució dels usos lingüístics, la llengua emprada oscil·la segons el context i, sobretot, això passa entre la població més jove, entre la qual els usos combinats de català i castellà i altres llengües són més freqüents. Tot i això, una anàlisi minuciosa dels percentatges declarats —és a dir, de percepcions subjectives— d'ús habitual del català i el castellà el 2013 (Direcció General de Política Lingüística, 2018a) mostra que només una de cada vint persones diu que no parla mai en castellà, mentre que una de cada quatre afirma que mai no parla en català. Ara bé, des d'un punt de vista evolutiu, el creixement dels que no usen el català entre el 2003 i el 2013 —degut, en part, als canvis demogràfics— és molt rellevant.

Un dels factors d'aquesta evolució és que només un 15,6% dels nascuts fora de Catalunya s'ha incorporat ara per ara a l'ús del català, mentre que l'ús que fa del castellà és del 73,6%. Les dades més recents (Direcció General de Política Lingüís-

GRÀFIC 25. Mitjanes de percentatge d'ús del català per a 0 %, 50 % i 100 %. 2004-2013



FONT: Direcció General de Política Lingüística (2018a).

tica i Institut d'Estadística de Catalunya, 2019) confirmen que tres quartes parts de la població usen el català al llarg d'un dia normal, mentre que una quarta part no en fa cap ús.

Això no obstant, l'estudi de Núria Garcia (2015) sobre el capital social de Catalunya no identifica que les diferències d'idioma siguin percebudes com a causa rellevant de problemes potencials, i la distància entre les apreciacions segons la llengua habitual no és gaire acusada. En aquest sentit, no s'aprecia l'existència de polarització lingüística, ni es detecta un comportament significatiu de rebuig a la comunicació en cap de les dues llengües. I això és indicatiu d'un estat relativament satisfactori de cohesió sociolingüística, però en detriment de les llengües patrimonials —català i occità—, que no arriben a assumir plenament el paper de llengües comunes que els correspondria.

Les preferències lingüístiques de futur permeten deduir que són minoria els que desitjarien un entorn monolingüe (en català, castellà o una altra llengua). Segons dades de l'EULP 2018, el 39,5 % voldrien un equilibri entre català i castellà, el 17 % un predomini del català, el 5,2 % un predomini del castellà i el 12,7 % altres combinacions. En canvi, un 12,5 % preferiria només català i un 8,5 % només castellà (Direcció General de Política Lingüística i Institut d'Estadística de Catalunya, 2019).

Si ens cenym a la relació de les llengües amb la mobilitat social, hi ha correlacions clares entre la llengua pròpia dels joves d'origen estranger —sobretot quan és diferent del català i del castellà— i la dificultat d'accés als nivells més alts d'educació i d'ocupació. D'altra banda, Belzunegui i Urteaga (2013) també constaten que les xarxes de relació entre la població d'origen estranger i la societat del

seu entorn estan condicionades per factors lingüístics i per desigualtats que l'escola no pot atendre.

Segons els càlculs del GELA (*www.gela.cat*), el nombre total de llengües estrangeres presents a Catalunya és d'unes tres-centes (Junyent, coord., 2005; Barrieras, 2013), però el pes relatiu d'algunes d'aquestes llengües és escàs, i la distribució global dels diversos grups lingüístics segons els territoris l'any 2013 és desigual. En la mesura que aquesta distribució vagi associada a factors de segregació residencial o de desigualtat, pot esdevenir un obstacle a la inclusió i a la cohesió social (Porcel *et al.*, 2011).

TAULA 2. *Llengua habitual segons els territoris. 2018*

	Català	Ambdues	Castellà	Aranès	Altres llengües	Altres combinacions de llengües
Metropolità	27,5 %	7,6 %	57,9 %	0,0 %	3,6 %	2,9 %
Comarques gironines	54,1 %	7,5 %	29,0 %	0,0 %	6,2 %	2,8 %
Camp de Tarragona	40,4 %	7,5 %	41,4 %	0,0 %	5,9 %	4,2 %
Terres de l'Ebre	72,2 %	4,4 %	11,6 %	0,0 %	8,0 %	3,3 %
Ponent	57,0 %	7,2 %	22,5 %	0,0 %	6,9 %	5,7 %
Comarques centrals	59,6 %	6,4 %	26,9 %	0,0 %	5,0 %	..
Alt Pirineu i Aran	58,8 %	6,4 %	25,6 %	2,7 %	3,1 %	3,2 %
Alt Pirineu	65,7 %	6,7 %	22,5 %	0,0 %
Aran	15,3 %	4,7 %	44,9 %	19,7 %	..	11,9 %
Penedès	38,9 %	7,6 %	46,9 %	0,0 %	4,2 %	..
Total	36,1 %	7,4 %	48,6 %	0,0 %	4,4 %	3,0 %

(..) Dada amb baixa fiabilitat o no disponible.

FONT: Enquesta d'usos lingüístics de la població de Catalunya, 2018.

Al costat d'això, les conclusions de l'estudi de Cappellari i Di Paolo (2018) són especialment interessants sobre aquest punt, perquè el seu treball analitza els efectes del model lingüístic educatiu català des del 1983 per mitjà de cohorts de diferents edats i nivells educatius, i la correlació corresponent amb el nivell d'ingressos laborals. Segons aquesta recerca, un any d'escolarització en català i castellà comporta, de mitjana, un punt percentual de millora salarial. La seva conclusió és que la mà d'obra no catalana obté millores salarials gràcies al nivell de competència lingüística, i que el model educatiu contribueix a reduir la segrega-

ció i afavoreix el desenvolupament d'una societat unitària, amb uns efectes positius que s'estenen a totes les cohorts, independentment de l'origen, i particularment a persones amb antecedents familiars desfavorables.

3.3.3. L'estatus públic i institucional de les llengües (capital relligador)

La cohesió social també depèn de la confiança en l'ordenament jurídic del pluralisme lingüístic de la societat i de les polítiques públiques i corporatives que gestionen l'adquisició de les llengües i les relacions lingüístiques en els diversos àmbits socials. Des d'aquest punt de vista, la gestió de la diversitat lingüística a Catalunya no suscita preocupacions especials entre la societat. Segons l'Enquesta sobre percepció de polítiques públiques i valoració del Govern (Centre d'Estudis d'Opinió, 2016), la valoració de l'afectació de la política lingüística en la vida quotidiana és poc rellevant —en setzena posició—, alhora que se situa entre les polítiques més ben valorades —en cinquena posició— del Govern de la Generalitat.

Les dificultats per a la cohesió social en la dimensió sociolingüística, en canvi, procedeixen sobretot de les limitacions que el marc estatal imposa a les institucions catalanes per ordenar satisfactòriament la diversitat lingüística de la societat. La Generalitat de Catalunya disposa de facultats importants per intervenir en la regulació de la diversitat lingüística, però no són suficients ni respectades.

En primer lloc, hi ha hagut una regressió clara en la interpretació del marc constitucional del plurilingüisme. La Sentència del Tribunal Constitucional (STC) 31/2010 agreuja la devaluació que ja havia patit anteriorment l'autonomia lingüística dins la jurisprudència constitucional, atès que el Tribunal Constitucional (TC) no reconeix la contribució necessària de la norma estatutària a la configuració del model de pluralisme lingüístic constitucional. Les sentències recents del TC no tenen en compte la condició de llengua pròpia —patrimonial, territorial— del català o l'aranès, i qüestionen la plena oficialitat del català en àmbits importants per a la cohesió social com l'acollida lingüística dels immigrants, el model de conjunció lingüística de l'educació, el sistema de comunicació audiovisual, les quotes de cinema o les obligacions lingüístiques en l'àmbit socioeconòmic o del consum.

En segon lloc, hi ha un contrast enorme entre com han entès el paper de la diversitat lingüística les institucions d'autogovern catalanes i com l'entén el TC. Les primeres s'han guiat pels principis d'equitat i seguretat lingüística en què s'ha de fonamentar un plurilingüisme favorable a la cohesió social. Això ha suposat fer polítiques adreçades tant a la normalització de les llengües pròpies com a la protecció de les llengües més febles, d'acord amb els principis juridicopolítics de territorialitat i personalitat dels drets lingüístics. També polítiques de reconeixe-

ment i gestió adequada de les llengües de la immigració i el reconeixement de la dimensió funcional d'ús d'altres llengües de la població i internacionals. I tot en un context que garanteixi el dret de les persones a viure la seva identitat lingüística. A l'altra banda, hi ha la ideologia del TC, que qualifica aquests principis d'*imposició*, a banda de declarar-ne la inconstitucionalitat.

Si la cohesió social també és el resultat de l'adopció d'un ordenament jurídic determinat amb les regulacions i els valors inherents, cal dir que la llengua i la cultura catalanes pateixen uns dèficits importants de legitimació social, en bona part a causa de l'actuació de l'Estat, que s'allunya de l'article 3.3 de la Constitució i tendeix a convertir la llengua catalana en un problema i promoure el castellà com a llengua no marcada i neutral. En definitiva, davant de la incidència social creixent del multilingüisme degut a la globalització en molts sectors rellevants de la societat (educació superior, cultura, tecnologia, negocis, etc.), l'Estat tendeix a reduir l'espai de les llengües oficials territorials i a protegir l'exclusivitat del castellà en l'espai estatal i internacional, i relega les polítiques lingüístiques autonòmiques a mesures de foment sense eficàcia regulativa.

Renda i polítiques de benestar

3.4. Renda i equitat

3.4.1. La desigualtat en renda

Per estudiar la desigualtat té molt interès observar l'impacte que ha tingut la crisi econòmica pel que fa a la distribució dels ingressos, amb una atenció especial a la desigualtat entre grups d'edat. També és convenient comparar el que ha succeït a Espanya —que és d'on tenim les dades disponibles— amb altres països europeus segons els diferents models d'estat del benestar. Els països amb els quals compararem Espanya són: Alemanya, com a representant del model continental; el Regne Unit, com a representant dels països anglosaxons, i Suècia/Finlàndia, com a representants dels països nòrdics. Espanya seria part del que anomenen *model mediterrani*.

Cal advertir, però, que, en termes de benestar, la renda *per capita* a la llar no ho és tot. De fet, caldria valorar la capacitat adquisitiva real d'aquesta renda a la vista del cost relatiu de la vida, i el cost de generar-la, vistes les despeses substitutives que requereixi cada nivell d'ingressos per assolir aquella renda (transport, menjar fora de casa, guariment de dependents...), i segons es frueixi o no d'habitatge propi o es disposi de beneficis públics en espècie. Així, l'assistència sanitària gratuïta substitueix en molts països la prima d'assegurança; en educació, estalvia el pagament directe per l'ensenyança; el subsidi del transport públic evita haver de pagar

un preu més alt; les pensions públiques contributives condicionen la taxa d'estalvi, i les xarxes de la seguretat social estalvien el pagament per l'assegurança privada.

Fins i tot per a aquests ingressos nets, la capacitat adquisitiva varia segons es consideri en termes reals en els mercats: el preu de l'habitatge, dels abastiments, dels desplaçaments i, en general, de la capacitat adquisitiva de la moneda. I, encara, el conjunt d'arguments que entren en la funció idiosincràtica de les unitats comparades importa: com ara la d'aquells que frueixen amb un oci no sumptuari com llegir, i d'un consum no fortament pecuniari com recórrer al préstec de llibres en lloc de comprar-los. Obviar tots aquests elements comporta fer una comparativa insuficient de benestar.

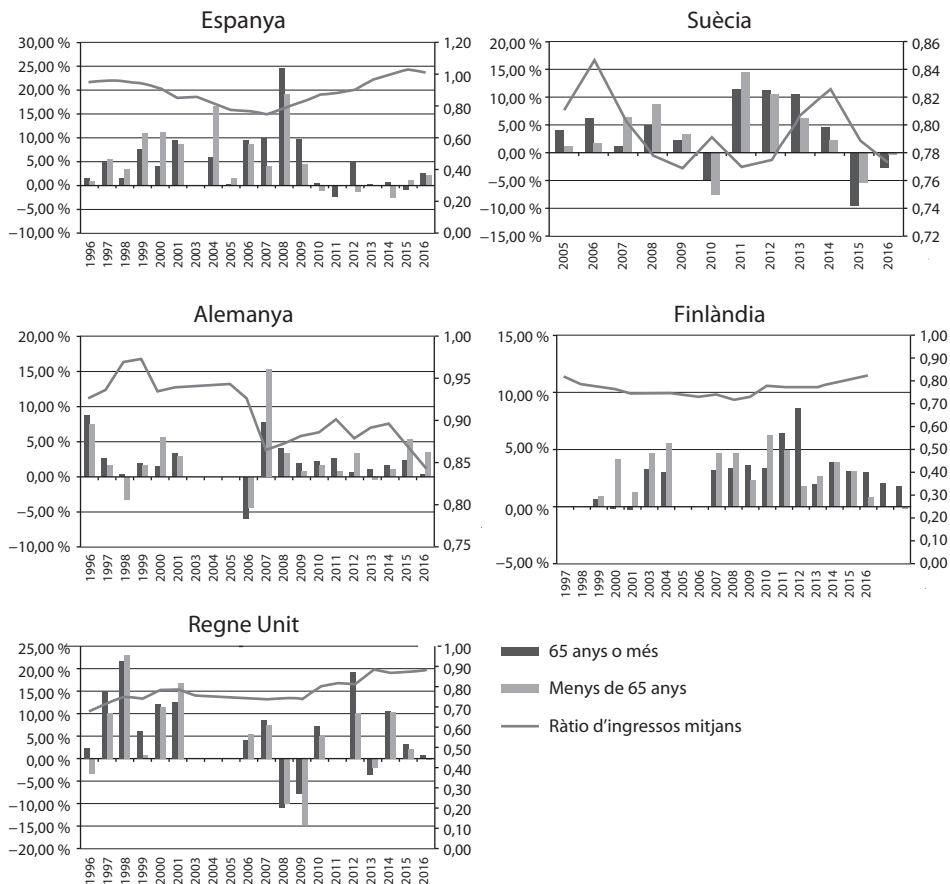
En termes de renda, una primera consideració que cal fer és que a Espanya la taxa de pobresa relativa dels pensionistes ha baixat durant la crisi i també el percentatge de pensionistes que es troben en grups d'ingressos reduïts. S'atribueix aquesta situació relativament bona enfront de la crisi a la seva no exposició al mercat de treball (un dels principals factors explicatius de la desigualtat i la pobresa espanyola) i a l'alt percentatge de propietaris que hi ha a Espanya, en especial entre la gent de més edat, cosa que els estalvia haver de pagar lloguer o hipoteca quan són jubilats: en tots els països els propietaris de l'habitatge on viuen presenten menys privació material que els inquilins. Comparativament, altres països es comporten diferent d'Espanya —excepte el Regne Unit, que s'hi assembla—; a Alemanya i a Suècia, empitjoren, i a Finlàndia, la ràtio és estable.

En les gràfiques següents podem observar l'evolució d'Espanya i de la resta de països analitzats. A l'eix dret hi ha la ràtio d'ingressos mitjans entre el grup d'edat de més de seixanta-cinc anys i la resta, i a l'eix esquerre les taxes de variació dels ingressos.

Pel que fa als ingressos salarials, entre el 2008 i el 2014, una vegada es tenen en compte les hores treballades, el nivell de desigualtat augmenta a Espanya en comparació amb altres països de la Unió Europea, ja que col·lectius amb salaris més baixos tenen una jornada laboral mitjana més reduïda. En el període mencionat es va produir una reducció de les hores treballades entre els col·lectius amb salaris inferiors, que va provocar una caiguda significativa de les seves rendes i un augment de la desigualtat.

Atenent la renda *per capita*, Espanya presenta una desigualtat alta, per l'elevat nivell d'atur. Però la mida més gran de les unitats familiars, juntament amb taxes altes de substitució de les pensions elevades, redueix la desigualtat de la renda bruta total de les llars. L'evolució del sistema de pensions i de prestacions d'atur i l'increment de la mida de les llars van aconseguir limitar el creixement de la desigualtat de les rendes familiars. I els impostos directes també redueixen la desigualtat de la renda entre llars, tot i que menys que en altres països. Els canvis fiscals van incrementar els tipus marginals a partir del 2012, especialment en la

GRÀFIC 26. Evolució dels ingressos per grups d'edat i països. Espanya. 1996-2016



FONT: Preventing ageing unequally, OECD (2017).

part alta de la distribució, cosa que va limitar el creixement de la desigualtat de la renda neta de les llars.

En resum, el funcionament del mercat laboral, el sistema de pensions, la fiscalitat i una alta inversió immobiliària determinen, entre altres factors, la desigualtat per als uns i per als altres de la renda i la riquesa. Així, s'ha produït un increment de la desigualtat entre el 2008 i el 2014 d'ingressos salarials, renda *per capita* i riquesa, malgrat que s'hagi produït un canvi limitat en salaris per hora, renda total i consum. Entre el 2014 i el 2016, va caure la desigualtat d'ingressos salarials i, de manera més limitada, de renda *per capita*. La protecció atorgada amb les pensions a la gent gran fou decisiva per a aquest col·lectiu.

TAULA 3. *Evolució de la desigualtat en la distribució de renda a Catalunya. 2013-2018*

	<i>Índex de Gini</i>	<i>Índex de ràtio S80/S20</i>
2018	30,3	5,2
2017	31,8	5,7
2016	31,4	5,5
2015	32,3	6,0
2014	33,0	6,5
2013	31,9	5,7

FONT: Institut d'Estadística de Catalunya.

NOTA: Ingressos nets anuals de les llars corresponents a l'any natural anterior al de l'enquesta.

3.4.2. La desigualtat en riquesa

Un altre factor que cal considerar és la *riquesa neta*, que a Espanya és superior a la d'altres països amb una renda més elevada per l'alta proporció de propietaris d'habitatge (entorn del 80 %, davant del 50 %, aproximadament, a Alemanya), font principal de la riquesa de les famílies. Ara bé, dit això, la desigualtat en riquesa a Espanya és molt superior a l'observada en renda, i va créixer de manera significativa durant la crisi. L'índex de Gini de la riquesa neta va augmentar quasi una dècima en el període 2008-2014, després d'una fase en què s'havia mantingut estable.

Aquest augment de la desigualtat de la riquesa es confirma també amb diverses mesures de concentració. La proporció de la riquesa neta que correspon a l'1 %, al 5 % i al 10 % amb més riquesa va augmentar en aquest període. Així, el 10 % de la població amb més riquesa acumulava un 44 % de la riquesa neta total de les llars l'any 2008, percentatge que va augmentar fins a quasi un 53 % el 2014. Igualment, en el període 2008-2014 el percentatge de riquesa neta del 5 % de la població amb més riquesa va augmentar 8 punts percentuals, mentre que el percentatge de riquesa neta de l'1 % de la població amb més riquesa va augmentar 5 punts percentuals.

En definitiva, la relació entre la distribució desigual de la renda i riquesa i la polarització, i la d'aquesta sobre la cohesió social es fa més directa amb el fenomen de la desaparició de la classe mitjana en absència de l'ascensor que ha de facilitar la mobilitat social. Altrament, no només des de situacions de joves que no poden accedir al mercat de treball, aturats de llarga durada i els anomenats *wor-*

king poor (classe treballadora pobra, tot i que treballen, no se'n surten amb el que són les seves retribucions), sinó també des de les grans fortunes dinàstiques (que es resisteixen als impostos de patrimoni i herències malgrat ser partidaris, diuen, de societats meritocràtiques), i de les noves fortunes fetes des de l'oportunisme, el talent més extrem i les habilitats tecnològiques de l'«un guanya i s'ho emporta tot», la polarització com a nou fenomen social resta servit.

3.4.3. Desigualtat i polarització

Com hem vist, l'indicador de desigualtat es fixa en la proporció de la renda total que capturen els segments de renda més alts, habitualment l'1 % i el 10 % de les famílies amb renda més alta. En general, atenent aquest indicador, s'observa al món una reducció generalitzada de la desigualtat entre els anys 1940 i 1980 i un repunt posterior per a la majoria de països (França, els Estats Units, la Xina i el Regne Unit). Des d'un punt de vista global, tot i que les diferències de rendes mitjanes entre països s'han reduït amb la globalització econòmica, la desigualtat interna dintre de països ha augmentat, particularment en els que emergien amb taxes més altes de creixement. Tanmateix, per a Espanya no s'observa aquest increment: l'indicador es mostra estable i en un nivell de desigualtat relativament inferior.

Si ens fixem en la riquesa i no en la renda, com s'ha apuntat abans, s'observa una imatge global més extrema. El 10 % amb més riquesa en concentra el 60 % del total del país. Això suposa una riquesa que multiplica per 43 la riquesa mitjana del 50 % de la població més pobra (la dels cinc decils més pobres). Es percep, a més, de nou, una gran estabilitat en el temps, possiblement pel paper de les herències i pel gran pes que representa l'habitatge dins de la riquesa de la majoria de la població. Tot i així, amb relació als països comparats, un cop més, Espanya presenta uns nivells de desigualtat més baixos, comparables a França.

Completant l'anàlisi des de la perspectiva dinàmica, s'observa que des del 2008 fins al 2014 hi ha hagut un augment considerable de la desigualtat en riquesa a Espanya. El 10 % amb més riquesa té un 52,8 % de la riquesa total, 8,5 punts percentuals més que el 2008 (Fagereng *et al.*, 2016; Saez i Zucman, 2016). No disposem de dades per a Catalunya per fer una anàlisi similar.

Si tenim en compte les dades disponibles amb relació a l'acció redistributiva que és quantificada per la diferència dels coeficients de desigualtat entre abans i després de l'acció pública (impostos i transferències respecte de les rendes primàries inicials assignades pel mercat), en síntesi, podem afirmar el següent per al cas de Catalunya:

— L'acció social pública no es correspon amb el grau de desenvolupament del país. La insuficiència en els serveis esperats i desitjats aboca part de la po-

blació als serveis privats, que és, en si mateix, un element de segmentació social. Els recursos del Govern, marcat pel finançament autonòmic, en són la causa principal.

— La progressivitat de l'impost sobre la renda de les persones físiques, en teoria, l'accentua el recàrrec fiscal propi del Govern de la Generalitat. Però res no fa pensar que aquest sigui un element de reducció de la desigualtat; més aviat es tracta d'una font de finançament interna que permet complementar allà on no arriben les transferències centrals de despesa. Castiga majoritàriament la classe mitjana, ja que els contribuents rics de veritat no paguen impost personal.

— Tot apunta al fet que la família com a institució encara fortament arrelada permet actuar com a coixí davant de les conjuntures de renda dels seus membres. Aquesta solidaritat interna esmorteix també les insuficiències de l'actuació pública. L'observació no pot esdevenir afirmació testada per falta, certament, d'una anàlisi contrafactual adient.

— Bona part de la redistribució provocada per la despesa d'un estat del benestar universalista com el que tenim acaba dependent del grau d'utilització relativa que fan dels serveis finançats els diferents grups socials. N'és un exemple clar el fet que una quarta part de la població tingui una assegurança privada complementària, que mantenen per la fidelització dels seus professionals, però que es mostren sensibles a les crisis.

— La paradoxa, però, és que si bé, per exemple, un sistema sanitari públic millor o unes universitats públiques millors trenquen la dualitat públic-privat, alhora sobrecarreguen la utilització del sistema públic que així «mor d'èxit», esdevé més regressiu i acaba perdent qualitat, revigoritzant la dualitat i així la cohesió social.

— En sentit contrari, la dualització de la demanda social entre públic i privat pot confinar rics i pobres en preferències que només pot satisfer el dispositiu privat, en perjudici de la cohesió. Aquest debat es manté especialment viu sobre els límits de la concertació de l'educació que de tant en tant algunes polítiques es plantegen abolir. La diversitat social de l'oferta (així a la concertació) pot esdevenir antídota a la polarització, tot i mantenir una certa desigualtat.

3.4.4. L'impacte de la crisi en la desigualtat

L'atur és, sens dubte, la pitjor cara de la desigualtat, i l'explica majorment. En el pitjor moment de la crisi se'n va quasi quadruplicar la taxa, que va arribar al 23,1% el 2013 respecte del 6,5% del 2006.

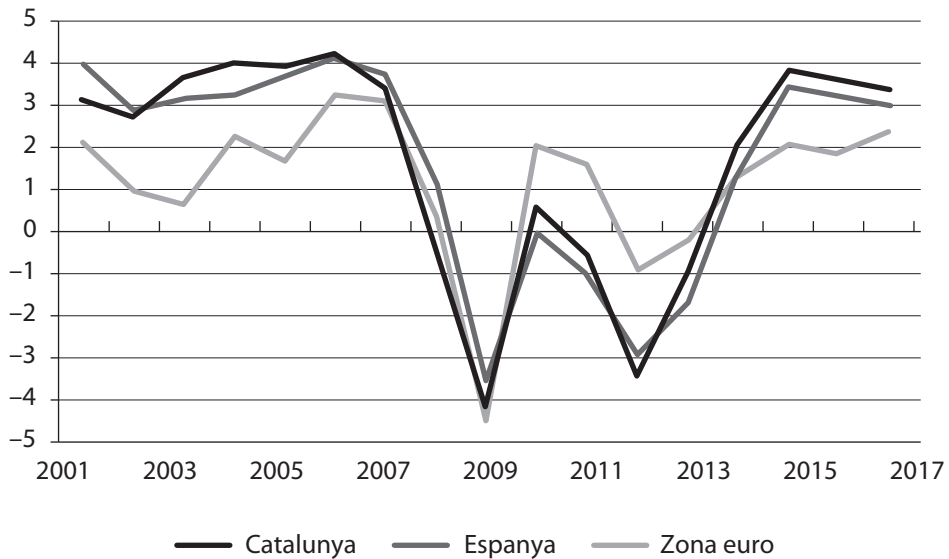
Però l'atur no deixa de ser sinó expressió de l'evolució del producte interior brut (PIB), amb caigudes importants de les taxes que només s'han recuperat aquests darrers anys fins a assolir els nivells de començament de segle.

TAULA 4. Evolució de les taxes d'activitat, ocupació i atur en població de 15 a 64 anys. 2000-2017

	2000	2007	2017
Taxa d'activitat	70,1	76,5	77,4
Taxa d'ocupació	63,9	71,5	66,9
Taxa d'atur	8,8	6,5	13,4

FONT: Institut d'Estadística de Catalunya.

GRÀFIC 27. Evolució del PIB (percentatge de variació interanual 2001-2017)



FONT: Institut d'Estadística de Catalunya, Institut Nacional d'Estadística i Eurostat.

I la realitat macroeconòmica tard o d'hora es reflecteix en els indicadors de pobresa:

TAULA 5. Taxa de risc de pobresa i exclusió social. Catalunya, Espanya i Europa. 2015

	Catalunya	Espanya	Europa (UE-27)
Taxa de risc de pobresa o exclusió social (taxa AROPE)	23,5	28,6	24,4*
Taxa de risc de pobresa	19,0	22,1	17,2*
Taxa de carència material severa	6,7	6,4	9,0
Taxa de persones que viuen en llars amb baixa intensitat de treball	8,8	15,4	11,1*

* Dades del 2014

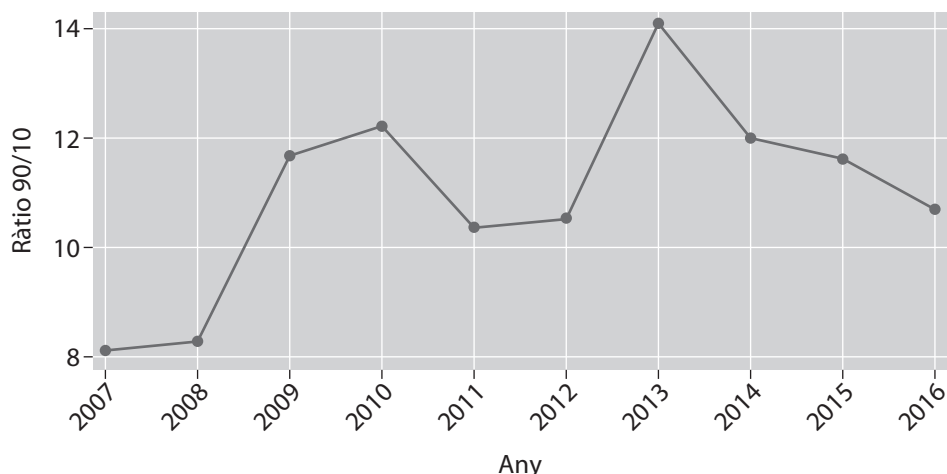
FONT: Institut d'Estadística de Catalunya, Institut Nacional d'Estadística i Eurostat.

Amb tot, el 2016, el PIB *per capita* a Catalunya va tornar als valors anteriors a la crisi, i va superar per primera vegada el registre del 2008. Entre el 2009 i el 2013, la renda *per capita* havia caigut més d'un 8%. Més enllà del consegüent ressentiment general de les condicions de vida, la crisi econòmica ha tingut efectes força heterogenis sobre diferents segments de la societat catalana, amb un deteriorament de la cohesió social i econòmica del país com a resultat. Vegem-ne les principals característiques a partir de l'Enquesta de condicions de vida (ECV) de l'Institut Nacional d'Estadística (INE).

En primer lloc, des del començament de la crisi, el 2008, el nivell de desigualtat de la renda a Catalunya, mesurat com a ràtio de decils, ha augmentat de manera significativa. El gràfic 28 mostra l'evolució de la ràtio entre els ingressos nets del 10% de catalans que més guanyen i els ingressos nets del 10% de catalans que menys guanyen. El 2007 i 2008, el 10% amb més renda guanyava al voltant de vuit vegades més que el 10% amb menys renda. La desigualtat entre aquests dos grups es dispara al voltant d'un 50% amb l'esclat de la crisi i, malgrat que d'ençà de l'inici de la recuperació està tornant gradualment a nivells precrisi, el 2016 encara era més d'un 25% més alta que el 2008. El fort component cíclic de la desigualtat a Catalunya es deu, en bona part, al col·lapse del sector de la construcció, que ocupa treballadors amb sous relativament baixos (Bonhomme i Hospido, 2017).

En segon lloc, l'augment de la desigualtat no només es produeix als extrems de la distribució de la renda, sinó també per un empobriment relatiu de la classe mitjana. El gràfic 29 mostra l'evolució dels ingressos nets mitjans i medians (ajustats per la inflació, en euros del 2016). Els ingressos mitjans reflecteixen el total d'ingressos nets, dividits entre la població. Els ingressos medians són els ingressos de qui guanya més que el 50% de catalans que menys ingressa, però menys que el 50% que més ingressa. Les dades mostren que els ingressos me-

GRÀFIC 28. Desigualtat de la renda. Ràtio 90/10. 2007-2016



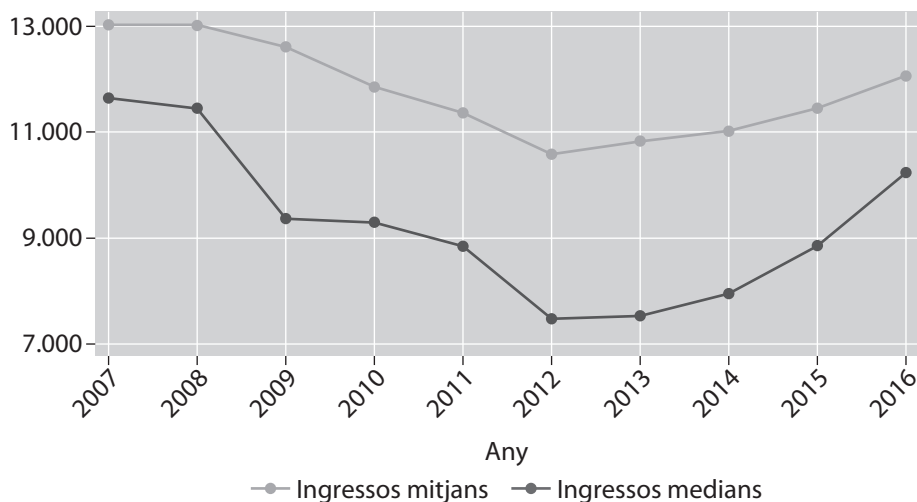
FONT: Arenas i Malgouyres (2018) a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, treball inclòs en aquest Informe.

dians han caigut desproporcionadament més del que ha caigut el total d'ingressos a Catalunya durant la crisi, i per tant que s'ha incrementat la desigualtat entre la classe mitjana i les rendes més altes. A partir del 2014, amb la recuperació, els ingressos medians han tornat a poc a poc a nivells precrisi, i s'ha escurçat la diferència amb els ingressos mitjans.

En tercer lloc, els més afectats per la crisi han estat els joves. El mercat laboral català, igual que el de la resta de l'Estat, és un mercat laboral dual, on coexisteixen contractes amb nivells de protecció sobre el treballador molt desiguals. Una gran part dels treballadors tenen contractes indefinits, amb un alt cost d'acomiadament, mentre que una altra gran part té contractes temporals, precaris i pràcticament d'acomiadament lliure. Aquesta dualitat fa que sigui un mercat laboral «bulímic», que crea molta ocupació en períodes d'expansió, però que en èpoques de crisi també en destrueix moltíssima (Bentolila *et al.*, 2012).

Els joves acostumen a ser un grup sobrerepresentat dins de la contractació temporal perquè en tenir menys experiència és més arriscat per part de les empreses oferir-los un contracte indefinit. I quan arriba una recessió, els contractes temporals són el recurs més accessible per reduir costos. A més, en la darrera crisi, això coincideix amb una sobrerepresentació dels joves en el sector més perjudicat, el de la construcció. Com a conseqüència, les taxes d'atur juvenil (16-24 anys) dels darrers anys a Catalunya han arribat a quotes mai vistes: d'un 13,4% el 2007, a més del 50% l'any 2012, sempre segons dades de l'Idescat. El gràfic 30

GRÀFIC 29. Desigualtat de la renda. Ingressos mitjans i medians. 2007-2016



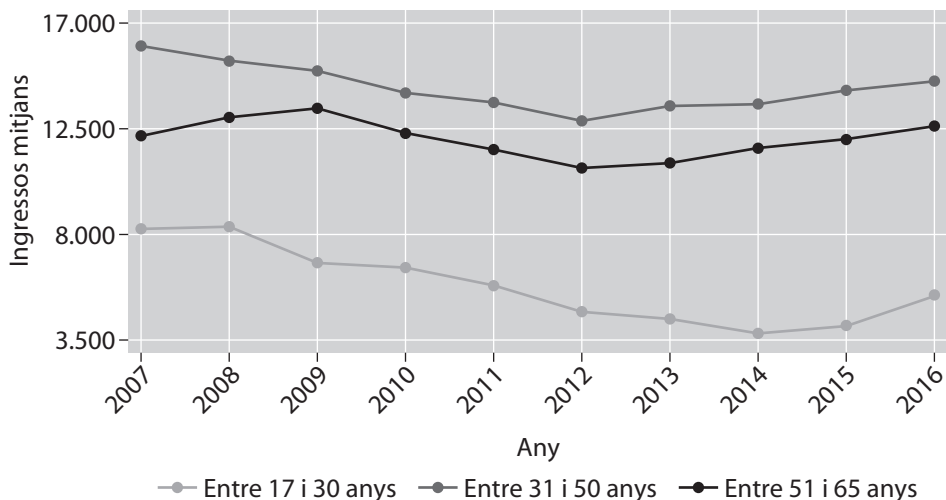
FONT: Arenas i Malgouyres (2018) a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, treball inclòs en aquest Informe.

mostra que els ingressos dels més grans de trenta anys no s'han vist gaire afectats per la crisi, mentre que els ingressos dels més joves han caigut substancialment. La crisi ha creat desigualtats generacionals profundes.

En quart lloc, i més enllà de la dimensió generacional, els efectes de la crisi tampoc no s'han distribuït de manera homogènia al llarg del territori. La renda *per capita* ha caigut especialment en els municipis menys poblats, com mostra el gràfic 31. Aquesta caiguda de la renda *per capita* s'afegeix als efectes de la globalització, que en les darreres dècades ha comportat una concentració creixent de l'activitat econòmica als nuclis urbans.

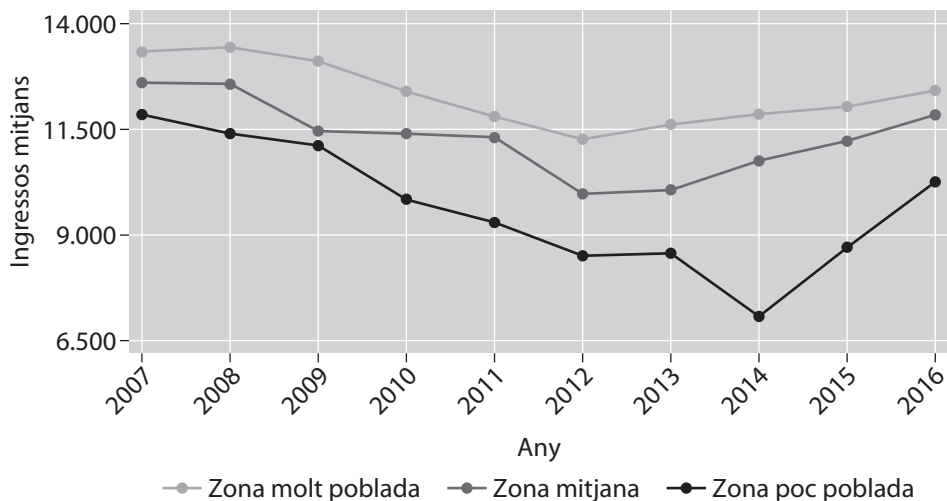
Encara, en cinquè lloc, i des d'una perspectiva de gènere, la crisi ha anat de la mà del col·lapse del sector de la construcció, un sector majoritàriament masculí. La participació laboral femenina és molt més elàstica que la masculina, la qual cosa vol dir que respon molt més als canvis conjunturals en els costos i beneficis de treballar. Això ha fet que aquesta participació hagi augmentat durant la crisi, possiblement per paliar caigudes d'altres fonts d'ingressos, com la pèrdua de feina per part de la parella (Bredtmann, Otten i Rulff, 2018). El resultat, com mostra el gràfic 32, és que la bretxa de gènere en els ingressos mitjans s'ha reduït lleugerament durant la crisi. Malgrat la reducció de la bretxa, l'augment de la participació laboral femenina per més necessitat d'ingressos en un context de crisi probablement ha vingut de la mà de llocs de treball de baixa qualitat.

GRÀFIC 30. Ingressos nets per grups d'edat



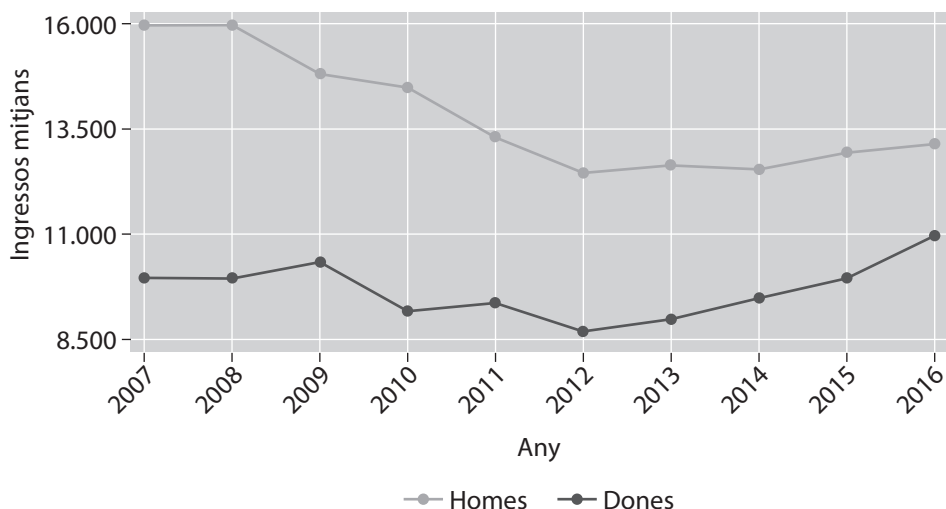
FONT: Arenas i Malgouyres (2018) a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya.

GRÀFIC 31. Ingressos nets per grau d'urbanització. 2007-2016



FONT: Arenas i Malgouyres (2018) a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, segons el text incorporat a aquest Informe.

GRÀFIC 32. Ingressos nets per gènere. 2007-2016



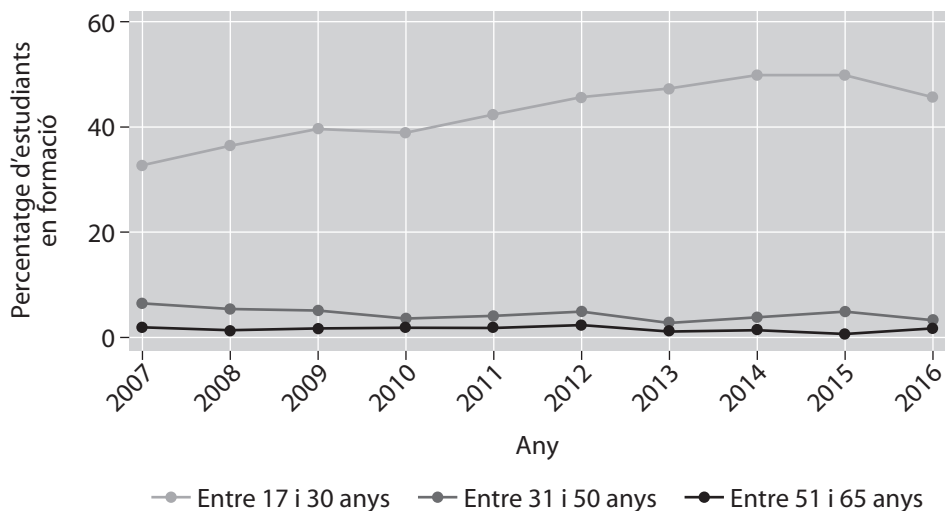
FONT: Arenas i Malgouyres (2018) a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, segons el text incorporat a aquest Informe.

Finalment, també podem fixar-nos en un dels pocs efectes col·laterals positius que ha tingut la crisi de cara al futur. Quan és tan difícil trobar una feina, augmenten els incentius a estudiar, perquè el cost d'oportunitat de continuar estudiant és més baix i l'educació passa a ser més important per trobar feina, fins i tot quan en alguns casos la capacitat de finançar els estudis disminueix. El gràfic 33 mostra que el percentatge de joves en formació a Catalunya ha augmentat significativament durant la crisi. Això pot ser una bona notícia de cara al futur, especialment perquè la globalització creixent i el canvi tecnològic fan més necessàries que mai una formació i unes habilitats que permetin adaptar-se i desenvolupar-se en circumstàncies ràpidament canviant. A més, la mobilitat social de les generacions que s'han format durant la crisi tendirà a ser més alta, perquè són sobretot els fills de famílies amb menys recursos els que incrementen la seva formació en resposta al cicle econòmic (Arenas i Malgouyres, 2018).

3.4.5. La bretxa tecnològica i la desigualtat

Un dels elements que pot fer trontollar la cohesió social, que genera extrems perdedors i extrems guanyadors, és el de la tecnologia (Contreras, 2018). La reacció a com la tecnologia canvia les relacions de treball i socials es detecta clarament en el que va de segle en fenòmens com les dades massives (*big data*), la In-

GRÀFIC 33. Inversió en capital humà. 2007-2016



FONT: Arenas i Malgouyres (2018), a partir dels resultats anuals de l'Enquesta de condicions de vida de l'Institut Nacional d'Estadística d'Espanya, segons el text incorporat a aquest Informe.

ternet de les coses, la intel·ligència artificial, la robòtica o l'aprenentatge automàtic (*machine learning*). En el debat sobre si Internet és un fenomen que ajuda a pal·liar desigualtats o, al contrari, les aprofundeix, hi ha opinions i arguments de tot tipus.

D'una banda, hi ha els qui creuen que l'augment de l'accés a la informació i l'eliminació de barreres geogràfiques que fan el món més petit i més obert faciliten que qualsevol individu pugui explotar el seu talent, innovar o migrar més fàcilment, i així es redueix la bretxa entre els salaris d'uns països i d'altres. Aquestes veus també mencionen que tenir més facilitat en les comunicacions afavoreix la integració social, així com l'increment de la productivitat que han suposat els aparells electrònics, que posen l'accent en el talent de l'individu i permeten més llibertat professional.

D'altra banda, les veus menys optimistes consideren que la facilitat en les comunicacions ha esborrat la línia que separa el temps de feina i el de lleure, cosa que ha facilitat situacions d'explotació laboral, o que s'hagin afeblit les relacions laborals convencionals, ara més individualitzades i canviants, i ha deixat els treballadors més deseparats. També els preocupa l'aparició de la bretxa digital perquè incrementa les desigualtats entre els que tenen accés a l'ús de les tecnologies i els que no. Les tecnologies avançades fan desaparèixer feines que requereixen una qualificació baixa o mitjana, i s'incrementen les diferències

amb els treballadors més qualificats. Pel que fa a les comunicacions interpersonals, hi ha també una visió negativa, segons la qual, malgrat estar més connectats, els individus passen més temps sols i en alguns casos poden conduir a la marginació social.

Entre els determinants de l'accés a les noves tecnologies destaquen la renda (és més difícil accedir-hi per a individus amb un nivell baix d'ingressos), l'existència i qualitat de les infraestructures de telecomunicacions, el cost de l'accés a Internet, els factors culturals i polítics, el nivell educatiu, l'estructura demogràfica, l'ètnia, el lloc de residència o la llengua, entre d'altres. Així mateix, l'economia col·laborativa és ja una realitat gràcies al fet que és més fàcil interactuar amb desconeguts, i l'opció de compartir —en diferents àmbits— guanya cada cop més pes enfront de la possibilitat de propietat tradicional. Sobre el seu efecte també hi ha visions oposades: la possibilitat oberta ha permès l'ús compartit d'actius i també monetitzar actius ociosos de persones de tota condició social, i això ha ajudat a mitigar la pobresa produïda per la crisi, així com també facilitar el treball per compte propi en un context d'atur elevat. Però aquesta facilitat més gran per treballar com a *freelance* també genera més inestabilitat laboral, menys contribucions a la Seguretat Social i es pot produir una discriminació més fàcilment.

Un altre gran tema és la robotització creixent i com això afectarà la feina. Per a molts autors la robotització està implicant una polarització més gran al mercat laboral i un augment de la desigualtat en termes d'ocupació i també en nivell salarial. Una altra possible conseqüència de la robotització és que el pes relatiu de les rendes del treball es redueixi considerablement, i que augmenti la importància relativa de les rendes del capital, i es concentri la riquesa en menys mans, amb l'increment consegüent de la desigualtat que això produiria, com remarquen autors com Thomas Piketty (2019). També, però, hi ha una visió més optimista dels efectes de la robotització, que hi veu una oportunitat per reduir els costos de producció, amb un increment del nivell de vida de la majoria de la població, que podrà accedir de manera més barata als béns i serveis.

La digitalització també impacta en les estructures de comunicació, i aquesta interrelació pot afectar la cohesió social en la resolució dels conflictes. Convé, doncs, analitzar com les diferents formes de desigualtat interactuen i afecten, per exemple, els resultats electorals per comprendre millor algunes de les tensions sociopolítiques que actualment es produeixen en molts països democràtics (Brandts, Gerhards i Mechtenberg, 2018). Es tracta d'estudiar com els canals de comunicació «de baix a dalt», en la mesura que seqüencialment permeten debatre els conflictes, poden ajudar que tots els membres de la societat adoptin el benestar de tota la societat com a objectiu propi. Al contrari, amb estructures deliberatives que vagin «de dalt a baix», en les quals una part de la societat domina els mitjans de comunicació, tot i que aquests es puguin sentir responsables de

la situació de la societat en conjunt, la resta se sentirà menystinguda, i es guiarà únicament pels seus interessos materials. En la variant de l'estructura de comunicació «de dalt a baix» però amb «secretisme», és a dir, en una societat força tancada en què els membres de la part més forta de la societat poden posar-se d'acord sobre el que volen comunicar a la resta de la ciutadania, els estudis proven que, en aquest tipus de societat, cada grup va a la seva i considera només els seus interessos materials més que no els conjunts.

Val la pena apuntar, però, que la societat «aprèn» al llarg del temps dels efectes de les estructures comunicatives que faciliten més o menys deliberació, i que el contingut emocional del que es diu en la fase de comunicació importa. En particular, l'ús d'un llenguatge no respectuós augmenta el conflicte. Es pot, així, produir una mena de «maledicció de la comunicació sense restriccions». En una situació de tensió social, l'intercanvi lliure i ràpid de missatges pot comportar un increment de l'animositat. En definitiva, en societats desiguals, la comunicació lliure entre grups socials pot incrementar l'eficiència, però pot deteriorar-se al llarg del temps degut a l'ús de llenguatge de confrontació. Si, a més, el grup informat controla el procés de comunicació, les coses poden ser encara pitjors perquè un grup social que té un paper purament passiu en la comunicació pública pot perdre de vista els interessos de la societat en conjunt i tornar-se particularista.

Es detecta també que en les democràcies modernes els consells sobre polítiques que cal adoptar provinents d'experts i els membres més formats de la societat en conjunt sovint no són tinguts en compte per la part menys informada de la societat. Això pot passar per una combinació de desconfiança de base respecte als membres més privilegiats de la societat i de l'experiència que el coneixement dels experts sovint és molt imperfecte, de manera que no és infreqüent que el consell d'experts sigui *ex post* incorrecte. Finalment, encara que la fluïdesa de la comunicació que els mitjans digitals fan possible tingui molts avantatges, la immediatesa i l'anonimat de la comunicació que ara és possible sovint comporta agressivitat i falta de respecte entre grups socials, que pot fer difícil que en una societat s'assoleixin consensos amplis sobre qüestions importants.

3.5. Les polítiques de benestar (1). La sanitat

3.5.1. El sistema sanitari

Les conseqüències econòmiques de la passada crisi se superposen a les pressions sobre la utilització del sistema sanitari, i han generat nous problemes d'equitat. No podem ignorar, a més, que el fet de tenir la mateixa capacitat d'accés no garanteix la igualtat en el consum ni en els resultats sanitaris. Els costos

d'oportunitat d'accés a l'atenció sanitària deixen buits (autònoms, immigrants il·legals, analfabets funcionals, persones amb discapacitats i limitacions físiques, etc.) relacionats principalment amb factors socioeconòmics. A més, com més gran és la consciència, gràcies al coneixement o als contactes de com funciona el sistema, associat a un estatus socioeconòmic alt, més gran és l'ús de les instal·lacions públiques fet per grups de rendes altes, cosa que fa que la despesa sanitària pública redueixi la seva capacitat redistributiva. Al mateix temps, la passada crisi pot haver creat la sensació d'un debilitament dels serveis públics (qualitat percebuda, temps d'espera). I ha sorgit una manca de confiança en el futur del sistema sanitari espanyol.

Cal dir que, tant a Catalunya com a Espanya, els indicadors com l'esperança de vida o la mortalitat general no semblen haver estat afectats directament a curt termini per la crisi econòmica. Amb tot, hi ha evidències de l'efecte de la crisi sobre els factors de salut com canvis en certs estils de vida i accés als serveis de salut. En alguns casos, s'apunta a un augment de la mortalitat degut a causes relacionades amb l'atur. Sigui com sigui, els resultats mostren que, de fet, hi ha un gradient socioeconòmic en tots els indicadors analitzats en el darrer informe de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2017) sobre els efectes de la crisi en la salut de la població, tant en salut com en la utilització dels serveis sanitaris, en el consum de fàrmacs i en la majoria de combinacions de cohorts d'edat i sexe. Aquest gradient és petit en atenció primària i d'emergència, i és més alt en consum de fàrmacs (en particular antipsicòtics) i molt més alt en serveis d'atenció mèdica mental i hospitalària. També hi ha un gradient social notable en persones menors de seixanta-cinc anys. Encara que la diferència entre els grups socials es redueix a mesura que augmenta l'edat, un percentatge més elevat de la població de pensionistes amb ingressos baixos es troba en situacions d'alta complexitat en comparació amb grups d'ingressos més alts.

Per la seva banda, la salut dels infants depèn, com s'esperava, del nivell socioeconòmic dels pares. La morbiditat, l'ús dels centres de salut mental, les taxes d'hospitalització i la probabilitat de consumir medicaments en nens i nenes de nivell socioeconòmic més baix és de tres a cinc vegades superior al d'aquells amb un nivell socioeconòmic més alt, i fins a set vegades en el cas d'hospitalització psiquiàtrica. Tanmateix, aquí es requereix un aclariment addicional perquè, sense pretendre desvirtuar la importància que aquest tema mereix, el nombre de persones afectades és, de fet, molt reduït, en particular en l'ingrés psiquiàtric.

A més de les desigualtats socioeconòmiques, observades de manera coherent en tots els indicadors, l'informe de l'Observatori del Sistema de Salut de Catalunya (2017) també mostra diferències marcades entre dones i homes tant en la utilització del servei sanitari com en el consum de fàrmacs, així com en els resultats de salut, i això sembla ser així per a totes les edats, per a tots els grups i gaire-

bé per a tots els nivells socioeconòmics analitzats. És evident, doncs, que es perpetuen les desigualtats de gènere al llarg del cicle de vida de les persones i afecten tots els nivells socioeconòmics.

3.5.2. Els recursos públics i els resultats

L'any 2017 el pressupost inicial del Departament de Salut va ser de 8.876.000 euros, és a dir, tres de cada deu euros del pressupost de la Generalitat de Catalunya es van destinar a salut i la despesa sanitària pública per persona va ser de 1.186 euros. Amb aquestes xifres, Catalunya se situa per sota de la mitjana de la Unió Europea pel que fa a la despesa sanitària pública amb relació al PIB: 5,4 % enfront del 6,6 %.

Tres de cada quatre persones disposen únicament de cobertura sanitària pública i una de cada quatre té doble cobertura sanitària, és a dir, té contractada una assegurança de salut privada addicional a la pública, sense perdre el dret a l'assistència sanitària pública. L'any 2017, els equips d'atenció primària van atendre 5.775.665 persones, un 89,1 % dels infants i el 100 % de la gent gran, amb una mitjana de vuit visites per persona atesa i vint-i-sis receptes. 616.957 persones van ser hospitalitzades, 30.435 persones ateses a centres sociosanitaris de convalsència i 235.189 als centres de salut mental (Servei Català de la Salut, 2018).

Tot i així, l'estat de salut de les catalanes i dels catalans situa Catalunya a la banda alta dels països de l'OCDE. Per exemple, l'esperança de vida de les catalanes arriba fins als 86,3 anys, només superada pel Japó, i la dels catalans és de 80,8 anys, només superada per Suïssa, Itàlia i el Japó. La taxa de mortalitat infantil és de 2,5 defuncions per cada mil nadons nascuts vius, per sota de la del conjunt de l'Estat (2,7) i de l'OCDE (3,9). És més, vuit de cada deu persones declaren que tenen bona salut i només tres de cada deu homes i quatre de cada deu dones declaren que tenen un problema de salut crònic. A més, la ciutadania de Catalunya valora molt positivament el sistema sanitari català, especialment l'atenció hospitalària, que puntua amb un 8,4. La satisfacció també queda patent amb el 8,4 que la ciutadania atorga a l'atenció sociosanitària, el 7,9 a l'atenció primària i el 8 a l'atenció a la salut mental.

Però, com hem dit, la crisi recent ha agreujat el problema de sostenibilitat del sistema sanitari, que presenta un infrafinançament crònic des del traspàs de les competències de salut l'any 1983. El sistema sanitari català ha de donar avui resposta a les necessitats assistencials d'una població cada vegada més envellida i amb més malalties cròniques. La baixa natalitat, que s'agreuja a partir de l'any 2008, juntament amb l'augment de l'esperança de vida de la població catalana, són algunes de les principals causes del context demogràfic actual.

L'Enquesta de salut de Catalunya, tal com publica la *Memòria 2017* del Servei Català de la Salut (2018), mostra que les catalanes i els catalans amb un nivell socioeconòmic més desafavorit tenen una pitjor valoració del seu estat de salut, pateixen més malalties o problemes de salut crònics, presenten més sobrepès i obesitat, i pateixen més ansietat o depressió i més discapacitat o limitacions permanents. Encara més, un estudi recent amb dades d'utilització de serveis de tota la població catalana ha mostrat que la població amb un nivell socioeconòmic més baix té una probabilitat més gran d'utilitzar els serveis d'atenció primària i salut mental, d'anar a urgències, de ser hospitalitzada i de prendre psicofàrmacs que la població amb un nivell socioeconòmic més alt.

Per la seva banda, els infants es veuen afectats pel seu entorn socioeconòmic, i les dificultats en aquest àmbit són especialment difícils de superar. Dades actuals mostren que les nenes i els nens de famílies catalanes amb un nivell socioeconòmic més desafavorit utilitzen més els serveis sanitaris —especialment, de salut mental— i tenen una complexitat més elevada que la de famílies més afavorides.

Un altre eix de desigualtat important és el gènere. A Catalunya, les dones tenen una valoració pitjor de l'estat de salut que els homes, pateixen més malalties o problemes de salut crònics, i pateixen més problemes d'ansietat o depressió i discapacitats o limitacions permanents. A més a més, a Catalunya, les dones visiten més els centres de salut mental i prenen més psicofàrmacs que els homes.

Com és sabut, el setembre del 2012 a Espanya va entrar en vigor el Reial decret llei (RDL) 1192/2012 pel qual es regulava la condició d'assegurat i beneficiari a efectes de l'assistència sanitària a Espanya, a càrrec de fons públics, a través del Sistema Nacional de Salut. Aquesta legislació desenvolupava el concepte de *persona assegurada i beneficiària amb dret a l'assistència sanitària a l'Estat*, extensiva als països de la Unió Europea. Això va significar l'eliminació del dret a l'accés a la salut per a les persones no inscrites al règim de la Seguretat Social, i va posar punt i final a l'atenció sanitària gratuïta i universal per a tota la ciutadania. Des del Departament de Salut de la Generalitat de Catalunya, immediatament es va recórrer aquest decret davant del TC i es va decidir garantir l'atenció sanitària a càrrec del CatSalut a tots els ciutadans que viuen a Catalunya. Finalment, el juliol del 2018 el RDL 1192/2012 va quedar derogat.

Ara bé, el fet que aquest RDL estigués vigent durant sis anys a la resta de comunitats autònomes ha sigut un experiment natural i ha permès fer-ne algunes avaluacions. Els resultats han mostrat reduccions importants de les visites a l'especialista i de les hospitalitzacions per part de la població sense papers, que no es compensen per un ús més elevat de l'atenció dels serveis d'urgències. Les recerques també indiquen una forta disminució dels nivells de satisfacció amb els serveis d'urgències, que amb el RDL constitueixen l'únic recurs sanitari disponible

per als immigrants indocumentats. Finalment, les avaluacions han permès identificar un augment de la mortalitat d'aquest col·lectiu comparat amb la resta de la població. Aquests resultats ens alerten dels perills de la pèrdua de contribució de la sanitat a la cohesió social.

En resum, tot apunta que el sistema sanitari català és un element cabdal de cohesió social que permet assolir resultats excel·lents en termes de salut de la població amb uns recursos econòmics limitats. No en va, indicadors com l'esperança de vida i la mortalitat infantil s'utilitzen inequívocament per mesurar el grau de desenvolupament d'un país.

3.6. *Les polítiques de benestar (2). L'educació*

3.6.1. Cohesió social i equitat educativa

En el marc dels sistemes educatius, la cohesió és el resultat d'actuar sinèrgicament des de totes les forces i des de tots els agents que operen en el sistema i que actuen sobre els individus amb l'objectiu educatiu fonamental de possibilitar la construcció de la seva identitat personal, social i ciutadana. Així, la clau de la cohesió consisteix en com des de l'educació, en el nostre cas, s'atén les persones i les seves relacions en un espai determinat, i com es creen marcs globals de convivència i d'acció educativa fonamentats en l'equitat. Des de fa temps, en el camp polític i normatiu, el lligam entre educació i cohesió social ha estat entès com un element destacat. Només cal recordar, entre d'altres, des de la Declaració dels drets dels infants i la Convenció sobre els Drets dels Infants, aprovades per l'Assemblea General de les Nacions Unides els anys 1959 i 1989, respectivament, fins a la Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'Educació de Catalunya (LEC) i, més recentment, el Decret de l'atenció educativa a l'alumnat en el marc d'un sistema educatiu inclusiu, Decret 150/2017, de 17 d'octubre.

Parlar, doncs, de cohesió del sistema educatiu significa parlar, primordialment, encara que no exclusivament, d'equitat. Aquesta equitat és el grau en el qual el sistema educatiu català proporciona les oportunitats necessàries per al desenvolupament personal i acadèmic dels individus del sistema. Una educació equitativa és la que lluita i treballa per evitar membres en vies d'exclusió o marginació del sistema. Però l'equitat no és un concepte exclusiu de la cohesió. Catalunya té una llengua i una cultura minoritzades. I aquí, el sistema educatiu té objectius que van més enllà de l'equitat tal com es podria entendre en països de llengua i cultura pròpies majoritàries. És un sistema que ha de fer esforços de caràcter compensatori en favor de la llengua i cultura pròpies, però també ha de fomentar la convivència, el respecte i el coneixement dels que són d'origens culturals diferents.

Des del nostre marc educatiu, la convergència de diverses realitats socials i les diferències individuals no s'han de percebre com a elements distorsionadors, sinó que, tractades correctament, tenen un clar efecte estabilitzador sobre el sistema educatiu, suposen un equilibri entre els diferents actors del sistema i emmarquen l'educació en un context ètic absolutament innegociable. La segregació, per contra, genera problemes d'inestabilitat i de marginació que ens aboquen inexorablement al conflicte a mitjà i llarg termini.

3.6.2. Els factors d'equitat

L'any 2009, el Consell d'Europa va aprovar el marc estratègic Educació i Formació 2020 per a la cooperació europea en aquest àmbit, basat en les fites assolides al pla per al 2010. En aquest document s'estableixen els objectius considerats prioritars per proporcionar una educació per a tothom de tipus inclusiu com a garantia de prosperitat econòmica sostenible i d'ocupabilitat de tota la població. Són els que ens serviran per analitzar la situació del sistema educatiu català.

L'educació infantil. L'educació infantil és considerada un dels eixos bàsics per garantir l'equitat, especialment de les famílies més vulnerables. Segons dades del 2016, la taxa d'escolarització total de la població de 0-2 anys a Catalunya s'ha estabilitzat entorn del 37 % i, aproximadament, un 23 % ho fa en la xarxa pública, majoritàriament municipal. Aquest primer cicle de l'educació infantil es veu fortament afectat per les desigualtats socials a l'hora d'accedir-hi. Així, la taxa d'escolarització dels infants estrangers de 0-2 anys amb prou feines arriba al 9 %, quatre vegades menys que la mitjana (Albaigés i Pedró, 2017). Igualment, els grups socials amb menys capital econòmic i instructiu són els que presenten uns nivells d'escolarització més baixos en aquest cicle: si ens fixem en el nivell d'estudis dels pares i mares, la diferència entre els que tenen estudis universitaris i els que només en tenen de primaris (o inferiors) passa dels 30 punts; i la diferència entre els pares i mares amb contracte indefinit i els que estan en l'atur passa dels 20 punts.

L'escolarització universal. L'escolarització de tota la infància ha estat tradicionalment una fita en el camí d'assolir l'equitat educativa. Segons dades oficials, la població catalana està escolaritzada al 100 % en el tram obligatori dels sis als setze anys: educació primària i educació secundària obligatòria (ESO). Però també sabem que el 97 % s'escolaritza ja a partir dels tres anys (dels tres als cinc anys, que correspon al segon cicle d'educació infantil) i que el 88 % està encara escolaritzada a disset anys. No és una dada menor: l'escolarització del 100 % de la població resident a Catalunya, independentment de l'origen, de la salut i capacitats i de la situació jurídica i socioeconòmica, és una base necessària, encara que no suficient, per garantir una cohesió social mínima.

La segregació escolar. Arran de les noves migracions estrangeres, els processos de segregació escolar s'han multiplicat. Parlem de processos de segregació escolar quan, en un mateix barri o ciutat, alguns centres educatius escolaritzen molt majoritàriament només un determinat perfil d'alumnat, fet que no es correspon amb la composició socioeconòmica i cultural de la població de la zona. Aleshores, ni els centres santuari majoritàriament privats, ni els centres estigmatitzats majoritàriament públics, preparen com cal l'alumnat per viure en societats plurals i inclusives. La causa més evident de la segregació escolar és, sense cap mena de dubte, la segregació urbanística i residencial. Com han posat en relleu els informes del 2016 del síndic de greuges de Catalunya, el curs 2013-2014 hi havia un total de cent un centres de primària amb més d'un 50 % d'alumnat estranger, el 4,4 % del total, vint dels quals amb més del 70 %. I, a secundària, hi havia vint-i-quatre centres amb més del 50 % d'alumnat estranger, el 2,3 % del total, quatre dels quals amb més del 70 %.

Pobresa, territori i origen. Es tracta de tres dimensions que solen actuar plegades, cosa que en multiplica els efectes. Pel que fa als índexs de pobresa, la taxa de risc de pobresa total a Catalunya era del 19 % l'any 2015, i la taxa de risc de pobresa infantil, fins als setze anys, del 27,9 %. La informació estadística disponible mostra amb tota claredat la relació que hi ha entre el nivell socioeconòmic de les famílies i els resultats escolars dels fills. En aquesta línia, hi ha estudis recents que abonen la hipòtesi de la transmissió intergeneracional de la pobresa, que es concretaria per a aquest col·lectiu en rendiments escolars insuficients, una probabilitat més gran d'abandonament escolar prematur i, en general, una situació de vulnerabilitat.

D'altra banda, el territori de residència és un condicionant de les oportunitats a l'abast de les persones. Ho podem il·lustrar amb dades de l'Ajuntament de Barcelona (2016). Si la mitjana de la renda familiar disponible a la ciutat és de 100, mentre que el barri més ric de la ciutat, Pedralbes, té un índex de 250,1, n'hi ha vuit que no arriben a 50, entre els quals hi ha Ciutat Meridiana, amb la renda més baixa, amb 34,5.

Pel que fa a l'alumnat estranger matriculat als centres de Catalunya, el curs 2018-2019 era del 13,7 % del total, el 16,5 % del sector públic i el 8,1 % del sector privat. Amb tot, el sector públic n'acollia el 80,1 % i el privat, el 19,9 % restant. En termes generals, es correspon amb les dades de població estrangera. A tots els nivells escolars, l'alumnat de nacionalitat estrangera més nombrós és el marroquí, seguit del romanès, del xinès i del pakistanès. Tot i això, cal ressenyar que a l'ESO hi havia també un nombre significatiu d'alumnat hondureny i bolivià.

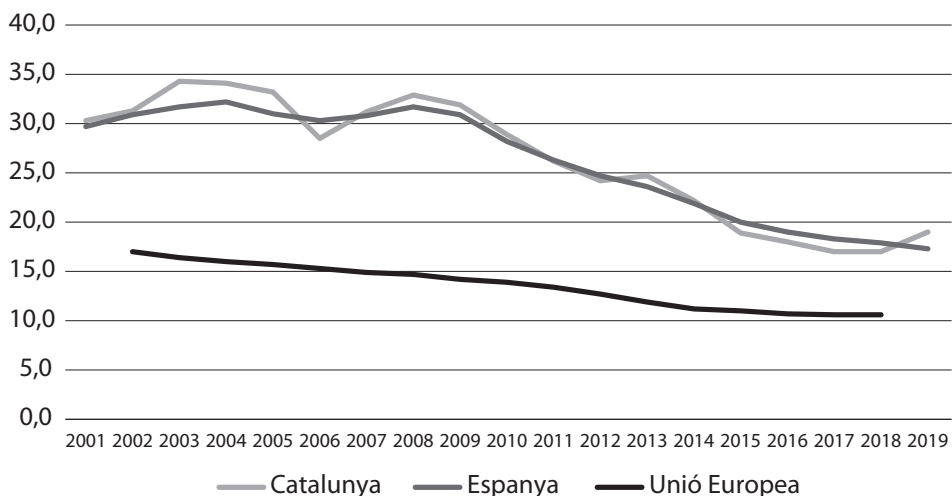
El fracàs escolar. Abans ja s'han esmentat les dades elaborades per Bayona i Domingo (2018) sobre els alumnes de les escoles públiques del curs 2015-2016, amb un percentatge de fracàs del 13,9 %. Però hi ha diferències molt significati-

ves entre els autòctons (fills i pares nascuts a Espanya), amb un 10,3 %; els nascuts a Espanya i amb pares d'origen estranger, un 17,3 %; els immigrants amb pares d'origen estranger que han arribat a Catalunya amb menys de set anys, amb un 16,7 %, i els immigrants amb pares d'origen estranger que han arribat a Catalunya amb set anys o més, amb un 29,2 % de fracàs.

Òbviament, el sistema educatiu té poc marge per reduir les desigualtats a curt termini. Un dels motius, entre d'altres, és la manca de domini de l'instrument d'aprenentatge: la llengua. Aquests alumnes, si no s'han incorporat a l'ensenyament inicial i parlen llengües molt distants del català i el castellà, necessiten un suport lingüístic i acadèmic continuat d'entre cinc i set anys, segons els estudis disponibles, per tal d'arribar a una competència pròxima a la d'un nadiu.

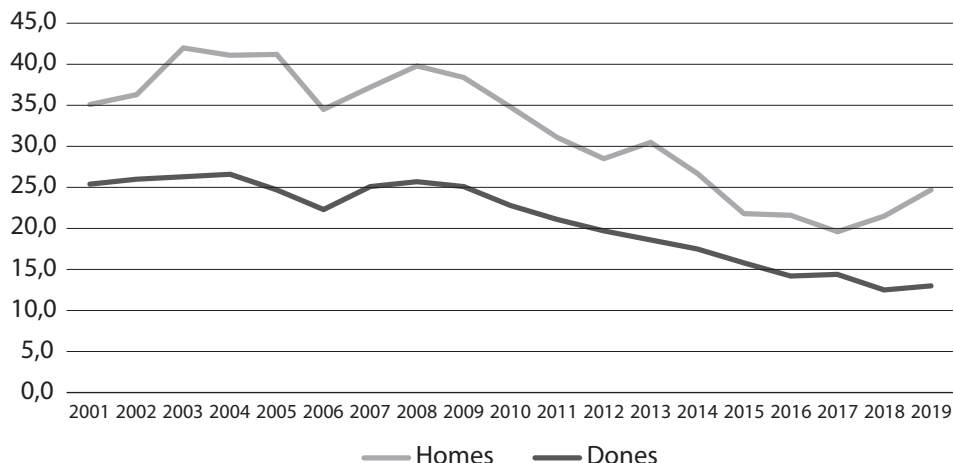
L'abandonament escolar prematur (AEP). Aquest índex reflecteix el percentatge de la població compresa entre els divuit i els vint-i-quatre anys amb educació secundària obligatòria que no continua cap tipus d'estudi posterior. A Europa el valor òptim d'aquesta taxa se situa al voltant del 10 %. L'objectiu per a Espanya fixat pel Consell d'Europa per al 2020 va ser del 15 %. Fa uns anys Catalunya tenia una taxa d'abandonament del 32,9 %. Amb l'ajut d'algunes accions i plans especials, però, sobretot, per la crisi econòmica, el 2019 el valor és del 17,1 %. Observem les dades referides a Catalunya, amb diferències significatives entre dones i homes: prop d'un 50 % més els homes.

GRÀFIC 34. *Abandonament prematur dels estudis entre 18 i 24 anys. Catalunya, Espanya i Unió Europea. 2001-2019*



FONT: Departament d'Educació amb dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya i Eurostat.

GRÀFIC 35. Abandonament prematur dels estudis per sexe entre 18 i 24 anys. Catalunya. 2001-2019



FONT: Departament d'Educació amb dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya i Eurostat.

L'educació secundària postobligatòria. L'indicador mesura el percentatge de la població amb edats compreses entre els vint i els vint-i-quatre anys que ha completat amb èxit estudis d'educació secundària postobligatòria. S'aposta perquè el valor òptim sigui igual o superior al 85 % de la població total. A Catalunya el percentatge és del 73,6 %.

Els estudis de nivell terciari. El percentatge de la població d'edat compresa entre els trenta i els trenta-quatre anys amb estudis universitaris o de nivell equivalent ha de ser, com a mínim, del 40 %. A Catalunya és del 44,8 %.

La formació al llarg de la vida. El percentatge de població d'edat compresa entre els vint-i-cinc i els seixanta-quatre anys que participa en cursos de formació hauria de ser igual o superior al 25 % del total de la població d'aquestes edats. A Catalunya el percentatge era del 7,6 % el 2015, lluny del que proposa com a objectiu l'Estratègia 2010. A més, els qui més es formen són els que presenten menys dèficits instructius: les dones, la població jove, la població autòctona, els professionals o la població amb estudis superiors, de manera que acaben replicant-se les desigualtats generades en l'etapa de formació bàsica.

La taxa d'ocupació dels graduats recents. El percentatge de persones titulades d'entre vint i trenta-quatre anys que han acabat com a mínim el segon cicle d'ESO i que han trobat feina en un termini no superior a tres anys després d'haver acabat els estudis hauria de ser igual o superior al 82 %. A Catalunya aquest indicador se situa en el 78,7 %.

3.6.3. Les proves externes de competències

L'informe PISA. PISA estableix dos indicadors especialment rellevants per mesurar la cohesió social. D'una banda, considera el percentatge d'alumnes que queden situats en el nivell inferior de les competències clau i que, segons els objectius 2020 del Consell d'Europa, no hauria de superar el 15 % de l'alumnat. En la competència científica, el 2015, Catalunya va tenir un 16 % de l'alumnat en aquesta franja. Va quedar situada en el vuitè lloc dels quaranta països de l'OCDE, amb valors que van oscil·lar entre el 9 %, d'Estònia, i el 48 %, de Mèxic. D'altra banda, considera la resiliència dels alumnes que, malgrat que estan en una situació socioeconòmica complexa, puntuen per sobre del que caldria esperar. Empíricament, es defineix pel percentatge d'alumnes situats en el primer quartil de l'índex socioeconòmic i cultural (ISEC) que puntuen en l'escala per sobre del segon quartil de PISA. A Catalunya aquest percentatge està situat en l'11 %.

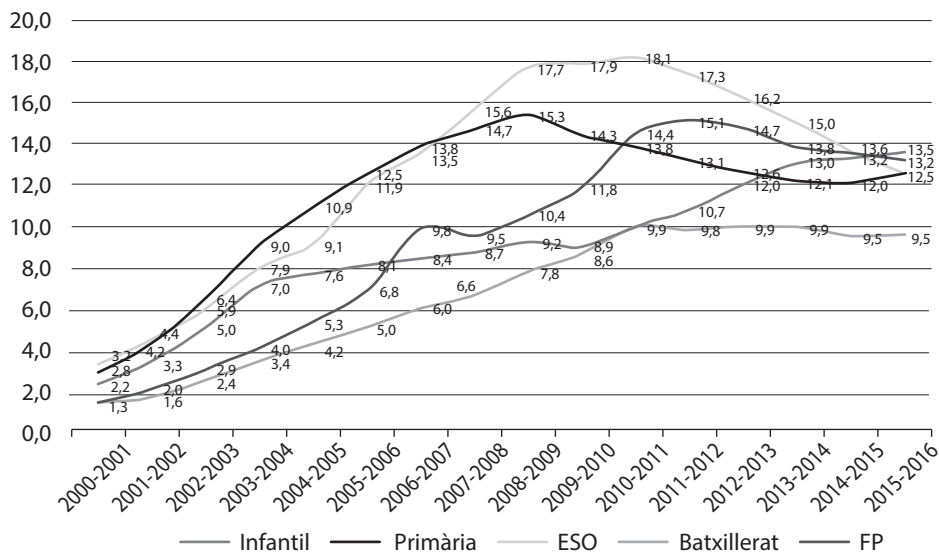
Les proves del Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (CSASE). A partir de les anàlisis fetes pel CSASE amb els resultats de les proves externes de final d'educació primària i d'ESO de Catalunya es tenen en compte dos indicadors més. Primer, el percentatge d'alumnat situat en el nivell inferior de les diferents competències. Aquest indicador coincideix amb el de PISA, però els valors són analitzats a partir dels resultats de les diferents proves competencials externes i pròpies que utilitza el sistema educatiu català. En llengua catalana, el 2017, el percentatge d'alumnat situat al nivell inferior va ser del 10,0%. El segon indicador estudia la diferència en la puntuació mitjana per col·lectiu en les diferents competències. Aquest mostra l'evolució de les diferències de puntuació dels últims cinc anys per col·lectius, definits per gènere, repetició de curs i nivell de complexitat de centre. Un sistema equitatiu hauria d'anar disminuint les diferències de puntuació que hi pugui haver entre nois/noies, repetidors / no repetidors i entre alumnes de centres d'alta i de baixa complexitat. Per posar-ne un exemple: l'evolució en les diferències en la competència en llengua anglesa entre alumnes de centres d'alta i de baixa complexitat ha evolucionat d'una diferència de 24,6 punts l'any 2014 a 18,3 punts l'any 2018. Amb aquesta reducció s'entén que hi ha hagut una certa millora en termes d'equitat (totes aquestes dades es poden obtenir en la mateixa publicació de l'apartat anterior, Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2018a).

Les competències no lingüístiques. Pel que fa a l'ensenyament obligatori, es pot afirmar que el sistema educatiu català té un nivell de resultats acadèmics equiparable al de molts països de l'entorn que tenen el mateix nivell de desenvolupament. Els resultats a la fi de l'educació obligatòria, segons PISA 2015, indiquen que Catalunya, en comparació amb un total de quaranta-dos països, se situa en les posicions 13, 16 i 15 en competència científica, comprensió lectora i competència matemàtica, respectivament. Les mitjanes en totes les competències són

lleugerament superiors a les de la Unió Europea i l'OCDE. En alguna d'aquestes tres competències estem lleugerament per sota, lleugerament per damunt o semblant a alguns països de la Unió Europea (Àustria, França, Alemanya, Dinamarca, Suècia, Bèlgica). Les mateixes proves indiquen que entre el 2012 i el 2015 s'ha produït una lleugera millora en competències científica i matemàtica (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2017b). Les avaluacions fetes pel mateix Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu (2018a) a quart d'ESO també confirmen una lleugera millora en competència matemàtica des del 2012. Tanmateix, si bé cal donar valor a aquests resultats en un context tan complex com el català, els resultats encara estan lluny dels que mostren alguns pocs països del món amb competències òptimes (el Japó, Finlàndia, Estònia, el Canadà o Corea).

Les competències lingüístiques. Els últims anys el sistema educatiu català ha sofert canvis molt destacats en la diversitat de llengües d'origen per l'arribada d'alumnat estranger.

GRÀFIC 36. Alumnat estranger per nivell educatiu, a Catalunya. 2000-2001 al 2015-2016



FONT: Fundació Bofill. Elaboració a partir de dades del Departament d'Educació i del Ministeri d'Educació.

El model educatiu, pel que fa a les llengües, estableix el català com a principal llengua vehicular i incorpora el castellà i la llengua estrangera amb una freqüència d'exposició i intensitat suficients per tal que els alumnes adquireixen una competència equiparable en les dues llengües oficials i un nivell satisfactori en

almenys una llengua estrangera. El model ha aplicat, des de fa molts anys, la metodologia de la immersió en aquells contextos amb un predomini d'alumnat castellanoparlant. És un model adaptat ara a la població immigrada i que està inclòs en el Pla per a la Llengua i la Cohesió Social de 2004, més general i inclusiu, i que ha assignat molts recursos a aquesta població, amb milers d'aules d'acollida, la selecció i formació de professionals i l'elaboració de recursos docents.

Els resultats de les avaluacions del curs escolar 2017-2018 (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2018*b*) realitzades a sisè de primària i quart d'ESO confirmen que aquesta població escolar té una competència equiparable en les dues llengües oficials i en occità a l'Aran. Aquest equilibri en la competència en català i en castellà es manté constant al llarg del temps i en totes les àrees territorials. Les proves fetes són, però, proves escrites, i caldria fer proves orals per determinar de manera més completa les competències analitzades. Per la seva banda, les avaluacions fetes pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport a segon curs d'ESO indiquen que els alumnes catalans tenen un domini de la llengua castellana equiparable al de la mitjana d'Espanya (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2017*a*).

Aquest model educatiu intenta garantir la igualtat d'oportunitats a tot l'alumnat per aprendre totes dues llengües i vol compensar la freqüència d'ús i presència ambiental més baixes que té el català amb relació al castellà en molts indrets de Catalunya i àmbits de relació dins i fora de l'escola, en les relacions interpersonals i també en els mitjans de comunicació: música, cinema, TV o Internet (Consell Superior d'Avaluació del Sistema Educatiu, 2013).

El model educatiu català té també com a objectiu promoure el coneixement d'almenys una llengua estrangera. L'anglès és la llengua triada com a primera opció pel 96,8 % de l'alumnat. Al voltant d'un 20 % dels alumnes aprenen dues llengües estrangeres. Els resultats de la prova mostral Aptis per a joves aplicada pel British Council a alumnes de quart d'ESO de cinquanta centres de Catalunya indiquen que un 65,9 % d'alumnes assoleixen nivells a partir de B1, que correspon a un nivell llindar, és a dir, un nivell 3 en l'escala de 0 a 6 competències del marc europeu comú de referència per a les llengües del Consell d'Europa.

3.6.4. L'evolució de l'equitat en el sistema educatiu català i els reptes de futur

Tot i els grans reptes que ha hagut d'afrontar el sistema educatiu català en els últims anys, com a conseqüència de la immigració i de la reducció dels recursos econòmics públics, i, en conclusió, les avaluacions dutes a terme detecten alguns indicis de millora que resumim breument:

- S'ha produït una lleugera millora d'algunes competències (científica i matemàtica) entre el 2012 i el 2018.

- S’ha reduït el nivell baix d’assoliment en els centres de complexitat alta.
- S’ha reduït l’abandonament escolar prematur del 32,9 % al 16,8 %, tot i que la xifra actual del 16,8 % és una xifra que encara posa en crisi el sistema.

Aquesta evolució positiva i de reducció de la polarització té diverses explicacions:

- S’ha dotat de més recursos els centres de complexitat alta, i s’ha reduït la ràtio alumnat-professorat.

- S’ha doblat l’oferta en els cicles formatius de formació professional (FP) de grau mitjà. L’any 2000, només hi havia a l’FP un 16 % de joves de quinze a dinou anys. L’any 2014 ja eren el 46,5 %. Això ha contribuït també a reduir l’abandonament escolar.

- S’ha augmentat l’atenció personalitzada a un 11 % de l’alumnat de primària amb la creació del Suport Escolar Personalitzat (SEP) a primària i la creació del Programa Intensiu de Millora (PIM) a secundària.

- I, sobretot, s’ha comptat amb la resiliència del professorat en aquest context tan complex.

Fetes totes les anàlisis anteriors, per millorar l’equitat escolar a Catalunya caldria considerar els reptes següents:

- Establir la gratuïtat de l’educació infantil dels zero als dos anys i dotar de més recursos la dels zero als sis anys.

- Dotar de més recursos els centres de complexitat alta.

- Lluitar contra la segregació escolar amb polítiques efectives.

- Augmentar i millorar la qualitat dels plans d’entorn.

- Continuar augmentant l’oferta i la qualitat de l’FP.

- Donar coherència i continuïtat al model lingüístic al llarg de tota l’educació obligatòria i postobligatòria.

- Augmentar els recursos del sistema educatiu i aplicar-los de la millor manera possible en els sectors més estratègics.

- Millorar la formació del professorat pel que fa a la formació inicial, l’accés a la professió docent i la formació permanent.

- Redefinir el concepte de *lideratge pedagògic* (amb formació i incentius per la participació i la governança del centre).

- Considerar canvis en l’estructura del sistema i dels centres, amb la creació dels instituts escola, on estudien els alumnes des de l’educació infantil fins a la fi de la postobligatòria.

- Lluitar contra la bretxa digital i incorporar la formació necessària en aquest terreny amb el Pla d’Educació Digital de Catalunya.

- Oferir una formació permanent adaptada a les circumstàncies canviants de la societat amb la creació de l’Institut Obert de Catalunya.

Sistema comunicatiu, associacionisme, pràctica cultural i tercer sector

3.7. El sistema comunicatiu

3.7.1. El model de pluralisme polaritzat

Històricament, s'ha atribuït als mitjans de comunicació un paper clau per a la cohesió nacional. I en aquest context, la noció de *pluralisme* ha esdevingut fonamental en els sistemes democràtics per garantir l'accés a continguts —sobretot informació, però no només— que representin els diversos punts de vista amb la finalitat que la ciutadania es pugui formar la seva opinió. Pluralisme en dos sentits: extern, amb referència a la diversitat d'empreses, de mitjans i de continguts amb línies editorials diferents, i intern, centrat en el grau de diversitat inclòs en cada mitjà.

En particular, el context català s'inscriu en l'anomenat *model pluralista polaritzat* de Hallin i Mancini (2008, original de 2004), propi del sud d'Europa, caracteritzat per un alt grau de diversitat i conflicte ideològic i un desenvolupament tardà de les institucions liberals. I això significa un nivell de pluralisme polític alt, una tradició d'instrumentalització dels mitjans de comunicació, un desenvolupament relatiu de la professionalització, un grau alt d'intervenció de l'Estat —encara que amb una efectivitat limitada— i un rol social de la televisió més important que el de la premsa. A més, a Espanya caldria remarcar la correspondència d'interessos entre els grups mediàtics i el sector financer, les grans empreses energètiques i les de telecomunicacions, principals proveïdors de finançament (Almiron, 2018). I Ramón Zallo (2013), per a casos de nacions sense estat com Galícia, Euskadi o Catalunya, afegeix al model de pluralisme polaritzat tres característiques més: una, l'existència de l'eix nacional a més de l'ideològic; dues, el fet que l'eix nacional és més determinant en el sentit que predomina sobre l'eix dreta i esquerra, i tercera, l'existència d'una «dimensió dins/fora» en premsa i, sobretot, en mitjans audiovisuals. A Catalunya coexisteixen, doncs, i en part se superposen, dos sistemes mediàtics. D'una banda, el sistema mediàtic espanyol, integrat per mitjans que des de Madrid s'adrecen al conjunt dels territoris d'Espanya i amb posicions diverses en termes d'eix social; de l'altra, el sistema mediàtic propi, integrat per mitjans i grups de comunicació de Catalunya, més o menys distribuïts en l'eix social, amb centres de decisió interns, i amb posicionaments diversos en termes d'eix nacional.

Laura Bergés (2017) descriu el model català diferenciant entre els mitjans adreçats al conjunt del territori de l'Estat, amb xarxes o cadenes locals integrades en grups empresarials d'abast espanyol, i els mitjans i grups de comunicació propis que conviuen amb els d'abast espanyol, però amb prou força per delimitar una esfera pública diferenciada.

Per a la Catalunya del 2012, Zallo (2013) parla de «pluralisme polaritzat, dual i internament equilibrat». Atenent l'evolució històrica, considera que a Catalunya hi ha hagut un «recentrament» catalanista, amb un pes especial de la llengua catalana, al qual han contribuït *El Periódico* i *La Vanguardia*, amb les dobles edicions en castellà i en català. És el mateix cas que la ràdio, amb un predomini de l'audiència en els programes en català (Moragas *et al.*, ed., 2011). Un procés que, segons Moragas, s'ajusta a la demanda d'una societat catalana marcada pel pes majoritari i reiterat dels discursos nacionals en els espais socials i electorals autòctons.

Tot i que el moviment a favor de la independència s'inicia uns anys abans, en el pla del sistema comunicatiu, el punt d'inflexió sembla situar-se el juny del 2010 amb la sentència del TC sobre l'Estatut del 2006. La recerca de Micó i Carbonell (2017), per al període posterior al 2012, destaca la presa de posició partidista en l'eix nacional, per bé que, segons els seus resultats, després d'analitzar cent quatre mitjans, es constata un ventall més ampli d'opinions entre els mitjans catalans que en els espanyols, amb un grau més alt de pluralisme entre els líders d'opinió i els columnistes. Altres investigacions, fetes des de la perspectiva de l'anàlisi crítica del discurs (Xambó, Perales i Xicoy, 2014), estudien noranta-set editorials de deu diaris (*El País* i *El Mundo*; *La Vanguardia*, *El Periódico de Catalunya*, *Ara* i *El Punt Avui*; *Deia* i *El Correo*; *Las Provincias* i *Levante-EMV*) en relació amb la manifestació de la Diada del 2012, i amplien el marc temporal a unes setmanes abans i després. Els autors constaten també la polarització clara entre els mitjans catalans i la resta de mitjans analitzats.

Amb anterioritat, l'existència d'un estudi amb relació a la sentència del TC del 2010 (Perales, Xambó i Xicoy, 2012) els permet observar una certa evolució. Els diaris catalans analitzats aleshores i el diari basc *Deia* ja subscriuen el dret de Catalunya a ser considerada nació. En canvi, els de Madrid, els valencians i el diari basc *El Correo* endureixen les seves posicions en contra. La novetat indiscutible de l'11-S del 2012 és la visibilització a Catalunya d'un independentisme extens, amb elements discursius, econòmics i legals nous i vinculats a la crisi financera, mentre que el discurs majoritari fora de Catalunya continua negant el dret a decidir. En definitiva, més pluralisme a la premsa catalana, i un reforçament de la defensa de la unitat nacional espanyola a la premsa estatal.

3.7.2. El debat independentista i els mitjans de comunicació

Josep Gifreu (2018), a *El quart poder i la independència*, ha estudiat el paper dels mitjans de comunicació i el que qualifica com a «cicle excepcional del Procés», que situa entre el juny del 2017, quan el president de la Generalitat Carles Puigdemont anuncia la data i la pregunta del referèndum, i el 21 de desembre del

2017, amb la celebració d'eleccions. Segons Gifreu (2018), es produeix una polarització editorial progressiva i asimètrica dels mitjans amb més influència social i política a Catalunya. Una polarització mediàtica que és resultat de la polarització extrema de posicions incompatibles entre el govern de Rajoy i les elits espanyoles —des de la corona fins als poders militars, judicials, econòmics o intel·lectuals— i el govern de Puigdemont, acomboiat per una exigua majoria parlamentària i una àmplia mobilització popular.

Tanmateix, la polarització als mitjans d'informació augmenta a mesura que també es va aprofundint la guerra de posicions entre els governs i les elits, inclosos els mateixos mitjans. Però la polarització és de caràcter asimètric: mentre que la batalla enunciativa i discursiva emanada del govern de Madrid compta no sols amb la complicitat dels grups i mitjans de comunicació espanyols, públics i privats, d'esquerres i de dretes, sinó també amb la connivència d'una part significativa del subsistema català de mitjans, la corresponent al govern de la Generalitat només compta amb la complicitat d'una part del subsistema català.

Pel que fa a dades que corroborin aquesta anàlisi, Josep Gifreu (2019) remarca el Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió (CEO), que n'ha facilitat de reveladores sobre com s'ha anat solidificant la correspondència entre el mapa d'afinitats als partits polítics i el mapa de fidelització de públics diferenciats en el seguiment dels mitjans informatius. Així, en la tercera onada del 2018 el CEO (2018a) detecta les correlacions (taula 6) entre la intenció de vot al Parlament i la preferència per la informació política en els principals canals de televisió. També mostra (taula 7) la relació entre intenció de vot i lectura de diaris. En conclusió, sembla que es detecten tres factors discriminants relacionats amb l'exposició als mitjans entre la ciutadania catalana pel que fa a la fragmentació de posicions enfront del Procés: l'exposició preferent a mitjans d'un dels dos sistemes, l'afinitat amb les posicions editorials de cada mitjà i la llengua dels mitjans.

Finalment, un altre indicador de gran interès que ofereix el Baròmetre del CEO (2018a) corrobora el mapa de seguiment diferenciat dels mitjans segons les respostes a la pregunta de si Catalunya hauria de ser un estat independent. Dels que declaren que sí, el 81,3 % diuen que s'informen per TV3, i només un 17 % dels assidus a TV3 responen que no; ara bé, els partidaris del no dediquen un seguiment similar a les quatre cadenes espanyoles principals (La Sexta, Tele 5, TVE i A3TV). En ràdio, el sí segueix la informació de RAC1 i de Catalunya Ràdio, mentre que el no té com a referent primer la Ser i també RAC1 i Catalunya Ràdio, a més de les altres espanyoles. Pel que fa als diaris, el sí es vincula bàsicament a diaris amb dos criteris: l'opció editorial per la independència i/o la llengua del mitjà, i passa el mateix en sentit contrari per al no.

TAULA 6. *Intenció de vot al Parlament de Catalunya i preferència per la informació política en canals TV (% s/espectadors)*

	Total (1.081 = 100 %)	PPC	ERC	PSC	Cs	CUP	JxCat	En Comú Podem
TV3	48,9	10	79,4	15,5	12,5	79,7	88,1	27,7
La Sexta	10,3	11,2	6,0	19,3	13,6	2,7	0,9	26,5
Tele5	9,9	30,3	2,1	16,0	18,0	2,8	3,3	14,6
TVE1	8,7	19,5	1,2	21,4	20,3	0,0	0,0	10,9
A3	8,1	8,9	0,4	13,0	19,6	3,0	0,9	8,6

FONT: Centre d'Estudis d'Opinió (2018c, p. 175).

TAULA 7. *Intenció de vot al Parlament de Catalunya i preferència per la informació política en diaris (% s/lectors)*

	Total (512 = 100 %)	PPC	ERC	PSC	Cs	CUP	JxCat	En Comú Podem
<i>La Vanguardia</i> (cat.)	20,1	0,0	26,9	7,1	6,5	23,4	17,4	26,1
<i>Ara</i>	14,0	0,0	24,5	0,0	0,0	25,8	21,3	7,8
<i>El Periódico</i> (cast.)	12,0	67,5	5,9	30,2	25,1	7,4	0,0	10,0
<i>La Vanguardia</i> (cast.)	10,5	0,0	3,6	24,4	19,7	1,9	7,2	9,7
<i>El Periódico</i> (cat.)	7,0	0,0	8,2	8,6	2,3	1,9	7,0	14,3
<i>El Punt Avui</i>	6,7	0,0	9,2	2,3	0,0	5,5	22,9	0,0
<i>El País</i>	5,4	0,0	1,5	22,7	11,1	0,0	1,6	9,2

FONT: Centre d'Estudis d'Opinió (2018c, p. 175).

Per la seva banda, Núria Almiron (2018) ha fet una revisió exhaustiva de la literatura disponible sobre la cobertura mediàtica de la «crisi catalana» i ha identificat tres períodes, en correspondència amb esdeveniments històrics significatius. En el primer, de la recuperació de la democràcia el 1976 a l'aprovació de la reforma de l'Estatut de Catalunya el 2006, els mitjans espanyols s'alineen amb els dos principals partits polítics a Espanya (PP i PSOE), rebutgen l'autodeterminació i representen de manera negativa l'independentisme. En el segon, que es qualifica com la primera fase del Procés i que va des de la reforma de l'Estatut del 2006 fins al 2013, els resultats de la recerca duta a terme posen de manifest una diferència entre la premsa editada a Barcelona i la de Madrid, que tendeix a minimitzar el rol de la ciutadania. Per al tercer període, que va des del 2014 fins al 2018, la poca recerca d'aquest període mostra una escalada d'hostilitat en els dia-

ris de dreta, mentre que d'altres com *El País*, que havien mantingut una certa ambigüïtat, també comencen a seguir aquesta tendència, de manera que a final del 2017 no queda cap mitjà estatal que no es mostri hostil amb el moviment independentista. Aquests mitjans no consideren la possibilitat d'un dèficit democràtic i neguen el caràcter emancipatori del moviment pro independència. En definitiva, presenten una narrativa unificada que culpa els polítics catalans, el sistema escolar de Catalunya i els mitjans públics catalans de manipular i adocrinar milions de persones.

També mereix una atenció especial la contribució de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA). Com apunta Almiron (2018), TV3 ha estat objecte d'acusacions com la d'adoctrinament i de crítiques per una suposada presa de posició pro independència, que no hauria tingut en compte la diversitat de posicions a la societat. Diversos informes de seguiment del pluralisme elaborats pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya (CAC), en canvi, evidencien un grau alt de pluralisme polític a la CCMA, com mostren els estudis per als informatius i especials de l'1 d'octubre del 2017, pel pluralisme dels espais d'opinió del mes de setembre del 2017 o la cobertura de les eleccions del 21-D del mateix any (Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2017a, 2017c, 2018a), en què s'analitzen TV3, el 3/24, TVE Catalunya, La 1, el Canal 24H de RTVE i les privades de cobertura estatal Antena 3 TV, Telecinco i La Sexta. D'altra banda, el CAC, en els informes anuals sobre les missions de servei públic de la CCMA, n'ha constatat el compliment (Consell de l'Audiovisual de Catalunya, 2016, 2017b, 2018b).

3.8. *L'associacionisme i les pràctiques culturals: el capital social*

S'ha argumentat amb freqüència que Catalunya té una gran xarxa d'associacions, principalment, per suplir la manca d'estructures estatals que no li ofereixen allò que ha necessitat per al seu progrés social i econòmic. Parlem de les cooperatives, les antigues caixes d'estalvi, mútues, ateneus, centres excursionistes o clubs esportius, i fins a les fundacions actuals, ONG i associacions cívi-ques i culturals. Si això és cert, es pot dir que Catalunya disposa d'un estoc elevat de capital social que no només li assegura una bona capacitat de desenvolupament econòmic, sinó també de confiança i, en definitiva, una cohesió social més gran.

Mesurar amb precisió tota aquesta capacitat associativa, tanmateix, no és fàcil. En primer lloc, perquè hi ha una part de l'associacionisme que es desenvolupa al marge de les formalitats administratives i és de mal registrar. També, en sentit invers, hi ha formalitzacions instrumentals que no sempre indiquen una activitat intensa. En segon lloc, la cultura associativa inclou una gran diversitat de formes organitzatives que n'impedeixen un recompte ordenat i exhaustiu. I,

encara, som davant d'unes lògiques que combinen organitzacions de llarg recorregut amb d'altres de caràcter oportunista. Per aquesta raó, les dades disponibles no es poden considerar prou sistemàtiques ni exhaustives. Però, tot i el caràcter fragmentari que tenen, són indicatives tant de la importància de l'associacionisme com de la seva evolució, que, en general, no ha fet més que créixer al llarg d'aquestes dues primeres dècades del segle. Vegem l'estat dels sectors dels quals tenim dades.

L'ateneisme. La Federació d'Ateneus de Catalunya (FAC), a finals del 2016, estava formada per cent setanta ateneus amb 86.121 associats (Federació d'Ateneus de Catalunya, 2017). Aquests ateneus van donar compte per a aquell any de 10.513 activitats anuals en les quals van participar 1.493.475 assistents. Tenien 684 empleats remunerats i comptaven amb la col·laboració de 3.590 voluntaris. Per la seva banda, Ramon Arnabat i Xavier Ferré (2015), a *Ateneus: cultura i llibertat. Associacionisme a la Catalunya Contemporània*, calculaven que eren 18.000 el nombre d'entitats culturals i, segons els seus treballs, seria en els moments més difícils de la història quan prenien més força i assolien un objectiu cohesionador.

L'associacionisme no lucratiu. Un altre instrument que serveix per mesurar l'associacionisme sense afany de lucre l'ofereix El Panoràmic (base de dades a www.elpanoramic.org) del Consell d'Associacions de Barcelona (CAB). A l'edició d'El Panoràmic del 2017 (Consell d'Associacions de Barcelona, 2018), van respondre el qüestionari 2.342 entitats no lucratives, que els autors consideren una mostra prou representativa. El Panoràmic estima per al 2017 una xifra d'entre 23.000 i 25.000 organitzacions no lucratives a Catalunya (Consell d'Associacions de Barcelona, 2018), i que haurien estat creixent els darrers anys. Amb relació a les persones associades, El Panoràmic estima que a Catalunya hi ha 1.550.000 afiliacions a associacions i clubs esportius (Consell d'Associacions de Barcelona, 2018).

La cultura popular. Segons el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (2014), hi ha més de quatre mil associacions de cultura popular, amb quasi mig milió d'associats. Segons aquesta font, aquestes entitats organitzen al voltant de cinquanta mil activitats anuals i hi participen 8,5 milions de persones.

El voluntariat. El Panoràmic té una enquesta específica adreçada a les persones voluntàries, amb una mostra de 3.025 persones. Les xifres principals apunten que a Catalunya hi ha unes 510.000 persones voluntàries no úniques perquè poden col·laborar en més d'una organització. És molt pertinent observar que el 25 % d'aquestes associacions es creen entre el 2001 i el 2010, i el 19 %, des del 2011. Això voldria dir que el 44 % han estat fundades aquest mateix segle XXI segons dades de la Generalitat de Catalunya (Direcció General d'Acció Cívica i Comunitària, 2018).

El cant coral. Les dades de la Federació Catalana d'Entitats Corals (FCEC) indiquen que de l'any 2000 al 2018 el nombre de corals associades ha passat de 392 a 538, de les quals 35 són a la resta dels Països Catalans i a alguns Casals Catalans a Espanya i l'Amèrica Llatina. A més, la Federació de Cors de Clavé actualment té 90 cors a Catalunya i una vintena a la resta de Països Catalans, encara que n'hi ha 21 que també formen part de la FCEC. El Secretariat de Cors Infantils tenia 120 cors el 2000, que han disminuït fins als 92 del 2019. Les Corals Joves de Catalunya són 24 cors, cinc dels quals també a la FCEC. I els Pueri Cantores de Catalunya són 12 cors. En conjunt, uns 750 cors (54 fora de Catalunya), amb uns 30.000 cantaires actius. Això, sense comptar els cors parroquials o d'escoles i associacions de mares i pares (AMPA), que no formen part de cap federació. La FCEC, en una estimació que també els inclou, considera que a Catalunya hi ha uns 1.000 cors actius que reuneixen entre 35.000 i 40.000 cantaires.

Les aules d'extensió universitària. Un dels moviments associatius més interessants i peculiars a Catalunya és el constituït per les aules de formació, amb sessions de periodicitat habitualment setmanal —a part d'altres activitats com tallers i de turisme cultural—, que reuneixen persones grans a molts municipis catalans. Les dades que ens proporciona l'Agrupació d'Aules de Formació Permanent per a la Gent Gran de Catalunya (AFOPA), tant de les que en formen part com de les que no hi estan agrupades, ens donen un total de 96 aules que reuneixen, aproximadament, unes 30.000 persones.

La diversitat de cultes religiosos. Des del punt de vista de la cohesió social, té interès mostrar l'evolució dels centres de culte a Catalunya en el període estudiat. Sense cap mena de dubte, la pertinença religiosa estableix vincles estrets amb la comunitat, o amb una part de la comunitat, en una lògica en què la diversitat passa a conformar un paisatge de més tolerància que en situacions de quasi monopoli. D'altra banda, les organitzacions religioses solen oferir serveis que faciliten la incorporació social com l'habitatge, el treball, el lleure infantil o la formació.

La pràctica esportiva. A efectes de l'informe, ens interessa conèixer la importància de la pràctica esportiva com una activitat de relació social especialment destacada. Amb dades del Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) del 2014, fan esport —un o més d'un— el 45,5 % dels catalans; no en fan, el 24,9 %, i abans n'havien fet i ara no, el 29,5 %. Com a dada de referència obtinguda del CIS el 2005, llavors deien que feien esport el 43 % dels catalans. L'única dada evolutiva de què disposem és la del nombre de llicències esportives. I aquí sí que podem dir que han anat creixent: de les 545.946 del 2006 a les 627.332 del 2017.

L'associacionisme i el procés sobiranista. Tot i l'aparició d'una gran multitud d'organitzacions sobiranistes, ens limitarem a considerar les xifres d'associats de les dues grans organitzacions —Òmnium Cultural i l'Assemblea Nacional Catalana (ANC)— que han assumit el lideratge popular d'aquest procés. Si compta-

TAULA 8. *Evolució dels centres de culte*

	2004	2010	2018
Església Catòlica	s. d.	6.729	6.701
Església Evangèlica	341	600	764
Islam	139	195	280
Testimoni de Jehovà	141	131	119
Budisme	28	55	71
Hinduisme	16	34	29
Esglésies ortodoxes	8	30	57
Esglésies adventistes	12	20	24
Església de Jesucrist dels Sants dels Darrers Dies	13	14	15
Bahaisme	12	11	10
Sikhisme	5	9	11
Taoisme	5	6	6
Judaisme	2	4	4
Altres		13	35
Total	722	7.851	8.126

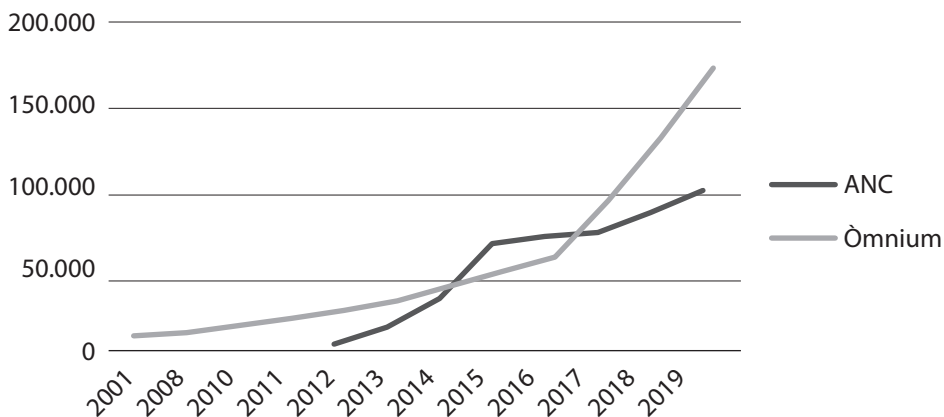
FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2019a).

bilitzem des de la creació de l'ANC el 2012, entre totes dues organitzacions han passat de sumar uns quaranta mil associats a ser-ne dos-cents setanta mil.

Els equipaments culturals. En els vint anys estudiats, pel que fa a equipaments culturals —arxius, biblioteques, museus i col·leccions, monuments i jaciments i béns culturals d'interès nacional (BCIN)—, les xifres indiquen un creixement sostingut, excepte per al nombre total de biblioteques, que es manté estable. En tots els casos, augmenta el nombre de persones que hi treballen i, excepte per una petita davallada per al període 2010-2015 en les visites a museus i jaciments —recuperades amb escreix el 2017—, el nombre de visitants també és creixent, gairebé es duplica en el període esmentat. Un cas a part és la disminució de galeries d'art, que passa de 214 el 2000 a 145 el 2016.

La producció cultural. La producció cultural mostra evolucions molt diverses. Així, l'augment de produccions i coproduccions cinematogràfiques catalanes, discret, ha anat acompanyat del tancament massiu de sales d'exhibició. I a l'increment de pel·lícules exhibides en català no l'ha acompanyat el creixement d'espectadors. Unes dades igualment difícils són les del sector editorial, amb un

GRÀFIC 37. Evolució del nombre de socis i simpatitzants de l'ANC i de socis d'Òmnium



FONT: Elaboració pròpia a partir de memòries i de les dades proporcionades per les organitzacions.

TAULA 9. Els serveis culturals públics

	2000	2005	2010	2015	2017
Arxius	248	290 (2006)	317	329	
Personal dels arxius	894	1.131 (2006)	1.230	1.286	
Biblioteques	865	835 (2004)	810	864 (2016)	
Personal de les biblioteques	3.234	4.023 (2004)	4.666	5.172 (2016)	
Museus i col·leccions	340	457	534	497	
Visitants	12.771.541	18.443.634	22.084.673	19.922.733	22.958.338
BCIN immobles	1.897 (2001)	1.941 (2006)	2.193 (2011)		2.298
Monuments	30.404 (2001)	30.701	31.780 (2011)		35.623
Jaciments	8.305 (2001)	10.535	12.541 (2011)		12.348

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses publicacions anuals d'estadístiques culturals de Catalunya del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

increment del nombre d'editorials i de títols publicats tant en català com en castellà, però amb una reducció notable dels ingressos per vendes i de treballadors en aquest sector.

Un comportament diferent és el del sector teatral. Del 2000 al 2016 hi ha més del doble de teatres (de 77 a 178), creix el nombre de companyies (de 115 de teatre i 20 de dansa a 130 i 23, respectivament), es passa de 9.570 a 15.977 representacions i creixen de manera regular els espectadors, de 2,1 a 3,3 milions. També creixen els ingressos a taquilla (de 23 a 66 milions) i els treballadors (de 706 a 2.040). Només en el sector de la dansa, que tenia 40 companyies el 2010, en sis anys, aquestes companyies s'havien reduït a 23.

El consum cultural. Les dades de què es disposa indiquen un creixement significatiu fins al 2006 de la lectura, l'assistència a concerts, a teatre, dansa i circ, o a museus i biblioteques. En canvi, les dades posteriors disponibles indiquen baixades substancials en pràcticament tots els sectors, particularment en concerts, cinema i espectacles, en general.

La despesa pública en cultura. Les pitjors dades del període estudiat, però, les dona la despesa pública en cultura. El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, que havia arribat a fer una despesa de 378 milions d'euros el 2010, el 2016 l'havia reduït fins als 266. Les diputacions, dels 128 milions del 2010 als 95 del 2016. I els ajuntaments, dels 720 milions del 2010 als 546 del 2016. I pel que fa a l'aportació de l'Estat, si el 2009 havia estat de 74 milions d'euros, el 2016 s'havia reduït a 18.

A aquestes dades, però, encara caldria afegir les greus conseqüències de la desaparició de les caixes catalanes i les seves obres socials i culturals. Si l'any 2000 hi destinaven uns 244 milions d'euros (Morera, 2006), el 2010 —malgrat una certa disminució respecte dels anys immediatament anteriors— encara hi destinaven 483,3 milions d'euros, ben distribuïts en els seus territoris d'implantació. D'aquests, aproximadament —en dades del 2007—, un 26 % eren per a acció cultural, un 44 % per a acció social, un 8 % per a R + D i Ciència, un 6 % anava destinat a educació, un 6 % a medi ambient i un 5 % a patrimoni (Confederación Española de Cajas de Ahorro, 2008). D'aquests, a través de convenis de col·laboració, un 7 % del total —42,2 milions d'euros el 2009 i encara 33,8 milions el 2010— es destinava a projectes del Departament de Cultura (Departament d'Economia i Finances, 2010). No disposem de dades completes de les poques coses que queden de l'acció d'aquelles obres socials, en algun cas convertides en fundacions. És el cas de la Fundació Antigues Caixes Catalanes —de les caixes de Manlleu, Sabadell i Terrassa—, que per al 2018 havien destinat 573.575 euros a les finalitats fundacionals (Fundació Antigues Caixes Catalanes, 2019). I l'única caixa que resta, per al 2018, dona una xifra de despesa de 520 milions d'euros, però per al conjunt d'Espanya i sense desagregació territorial.

TAULA 10. *Producció cultural*

	2000	2005	2010	2016
<i>Galeries d'art</i>	214	172 (2006)	185 (2009)	145
<i>Cinema</i>				
Llargmetratges, produccions i coproduccions catalanes	21	42	96	75
Sales de cinema	668	192	187	137
Espectadors	29.616.122	25.908.952	20.432.597	19.354.196
Recaptació de cinema (M€)	129.297	140.466	141.350	122.460
Pel·lícules exhibides en català	72	96	142	263
Pel·lícules originals en català	18	14	53	39
Espectadors de cinema en català	735.294	858.554	752.300	572.802
<i>Llibres</i>				
Editors	240	255	253	s. d.
Llibreries	486	411	642 (2008)	s. d.
Títols d'editorials catalanes	21.457	24.964	30.629	s. d.
Títols de producció editorial a Catalunya	25.467	29.259	33.428	39.780
Títols de producció editorial en català	7.795	8.909	8.571	10.642
Vendes en el mercat interior (M€)	1.451	1.576	1.435	1.177
Treballadors del sector editorial	5.491	6.011	5.389	4.270
<i>Teatre</i>				
Nombre de teatres	77	113	146	178
Representacions	9.570	10.547	14.221	15.977
Assistència	2.103.855	2.583.896	3.024.968	3.257.128
Ingressos totals (M€)	53,16	134,2	186,4	157,7
Ingressos per taquilla (M€)	23,08	39,8	72,5	65,5
Aportació pública (M€)	25,25	20	87,7	61,1
Altres ingressos (M€)	4,83	5,5	26,2	31,1
Treballadors del sector del teatre	706	1.478	1.611	2.040
Companyies de teatre	115	118	122	130
Companyies de dansa	20	27	42	23

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses edicions de l'Informe anual sobre l'estat de la cultura i de les arts de Catalunya del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts.

TAULA 11. *Percentatge de persones que afirmen que consumeixen cultura*

	2000	2006	2010	2016
Lectura de llibres	61	74	59	64
Assistència a concerts	32	48	30	40
Assistència a cinema	63	69	36	45
Assistència a teatre	29	40	25	27
Assistència a dansa	76	12	s. d.	s. d.
Assistència a circ	59	13	s. d.	s. d.
Biblioteques	35	44	s. d.	s. d.
Museus	39	48	s. d.	s. d.
Exposicions	35	38	31	49
Monuments	41	47	s. d.	s. d.
Internet	31	63	47	84

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses edicions de l'Enquesta de participació cultural a Catalunya del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

 TAULA 12. *Despesa pública en cultura en milers d'euros*

	2005	2010	2015	2016
Despesa pública total	803.252	1.223.592	s. d.	930.414
Generalitat de Catalunya	269.059	378.162	255.176	266.031
Diputacions provincials	84.643	128.023	100.159	94.715
Consells comarcals	5.108	7.942	5.633	5.051
Ajuntaments	444.442	720.418	524.364	546.462
Estat	s. d.	71.821	s. d.	18.075

FONT: Elaboració pròpia a partir d'Institut d'Estadística de Catalunya (2019b).

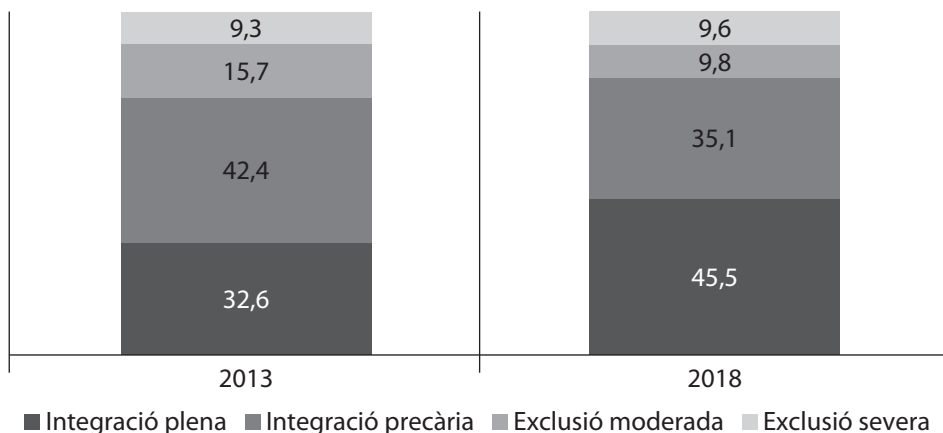
3.9. *El tercer sector*

El llarg període de recessió econòmica ha posat més clarament de manifest el paper de les organitzacions del tercer sector, dedicades a combatre la desigualtat i garantir els drets socials i la qualitat de vida. A Catalunya aquest sector d'activitat té una dimensió considerable, tal com constata l'existència de la Taula d'entitats del Tercer Sector Social, que aglutina, segons el seu Baròmetre del 2018, 3.138 or-

ganitzacions. Els àmbits d'actuació principals són la infància, la gent gran, les persones amb discapacitat i la pobresa i exclusió social. Amb dades del 2016, les entitats del tercer sector tenien 559.000 associats, 367.000 voluntaris, 563.000 donants, 87.700 treballadors i havia atès 1.584.000 persones. Segons el Baròmetre del 2016, gestionava al voltant dels tres mil milions d'euros, un 55,5 % dels quals de fons públics i la resta privats, resultat de la prestació de servei, donacions, quotes i ajuts d'empreses.

D'entre aquestes organitzacions, destaquen Creu Roja i Càritas. La primera publica un informe anual a *L'Observatori* (2019), el darrer dels quals es titulava *Pobresa intermitent i fragilitat social*, i que es duu a terme entre els usuaris. La segona també publica anualment l'*Informe sobre exclusió i desenvolupament social a Catalunya*, el darrer dels quals del 2019, a partir d'una enquesta al conjunt de la població i que li permet construir un índex sintètic d'exclusió social (ISES) a partir de trenta-cinc indicadors. Es tracta d'una enquesta d'àmbit espanyol, feta per Fomento de Estudios Sociales y Sociología Aplicada (FOESSA), però amb dades específiques per a Catalunya. L'estudi estableix quatre categories d'integració social, que, per al 2018, permetrien atribuir una integració plena per al 45,5 % de la població, una integració precària per al 35,1 %, una exclusió moderada per al 9,8 % i una exclusió severa per al 9,6 % de la població. Respecte del 2013, el primer any per al qual es tenen aquestes dades, la situació hauria millorat molt clarament.

GRÀFIC 38. Evolució dels nivells d'integració social de la població de Catalunya



FONT: Fundació FOESSA (2019).

De les dades d'aquest informe, segons els mateixos autors, destaquen les conclusions següents:

— Les taxes de pobresa monetària i desigualtat de renda són reduïdes i hi ha una despesa social elevada.

— Es tracta d'una societat polaritzada en què mentre que creix el gruix de població en situació d'integració plena, es manté el d'exclusió severa.

— La situació d'exclusió en l'eix polític i de ciutadania és la més gran (43,7%), seguida per l'exclusió econòmica (20,6%) i la social (11,6%).

— L'exclusió social és produïda, principalment, per l'habitatge, l'ocupació i la salut.

— Les llars amb més risc d'exclusió social són les formades per persones grans, dones, immigrants, i famílies nombroses i monoparentals.

Pel que fa a l'informe de Creu Roja, queda palès que el col·lectiu de persones més vulnerables té moltes dificultats per sortir-ne, i fins i tot en el darrer informe es constata el retorn a situacions de pobresa entre els que n'havien sortit anteriorment. Els perfils d'aquesta fragilitat extrema mostren els sectors més vulnerables, que coincideixen amb l'estudi esmentat abans: dones, gent gran, famílies monoparentals i desocupats o amb salaris insuficients. *L'Observatori* de Creu Roja també destaca la lenta implantació de la renda garantida de ciutadania, la dificultat d'obtenir-la i el fet que molts continuen necessitant el suport d'aquesta organització.

La dimensió política

3.10. *Ciència política i cohesió social*

D'entre els diferents elements que caracteritzen una societat socialment cohesionada, la ciència política ha destinat molts esforços a entendre el nivell de confiança que es genera entre els individus d'una societat, el que es coneix com *confiança interpersonal*. En efecte, la confiança social i política constitueix un indicador de la salut del sistema democràtic d'un país. I s'ha acumulat evidència diversa que mostra que la confiança social té un impacte positiu en l'economia d'un país o en el benestar de la ciutadania (Meer, 2018; Norris, 2011; Zmerli i Meer, 2017), i també en el bon funcionament de les institucions democràtiques i la implicació política de la ciutadania.

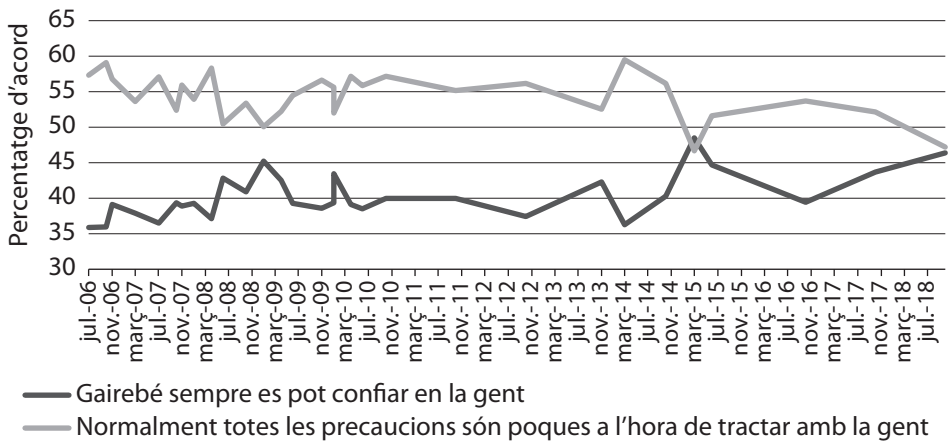
Aquí abordarem, en primer lloc, els nivells de confiança interpersonal a Catalunya —comparant-los amb la resta de l'Estat i d'Europa— i la seva evolució longitudinal. També identificarem els factors que expliquen diferències entre individus en confiança social, amb un èmfasi especial en l'edat com un dels factors més rellevants. Després analitzarem fins a quin punt el procés polític dels darrers anys ha afectat la confiança dels catalans, i estendrem l'anàlisi de la confiança interpersonal per fer-la també extensible a la confiança en les nostres institucions

de govern. Finalment, estudiarem l'homogeneïtat de les xarxes relacionals dels catalans i presentarem dades sobre la polarització política a Catalunya.

3.10.1. La confiança en els altres

La principal mesura de cohesió social la trobem en la confiança en els altres. La pregunta planteja una dicotomia entre els qui són del parer que «gairebé sempre es pot confiar en la gent», i els qui consideren que «normalment, totes les precaucions són poques a l'hora de tractar amb la gent». Amb dades del CEO (gràfic 39), l'evolució del nivell de confiança interpersonal a Catalunya des de l'any 2000 fins a l'actualitat mostra que si bé la desconfiança s'ha imposat habitualment a Catalunya —la diferència entre les dues magnituds se situa en els primers anys al voltant dels 20 punts percentuals—, la tendència s'ha anat revertint a mesura que han passat els anys.

GRÀFIC 39. La confiança en els altres. 2006-2018



FONT: Elaboració pròpia a partir de les diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2006-2018.

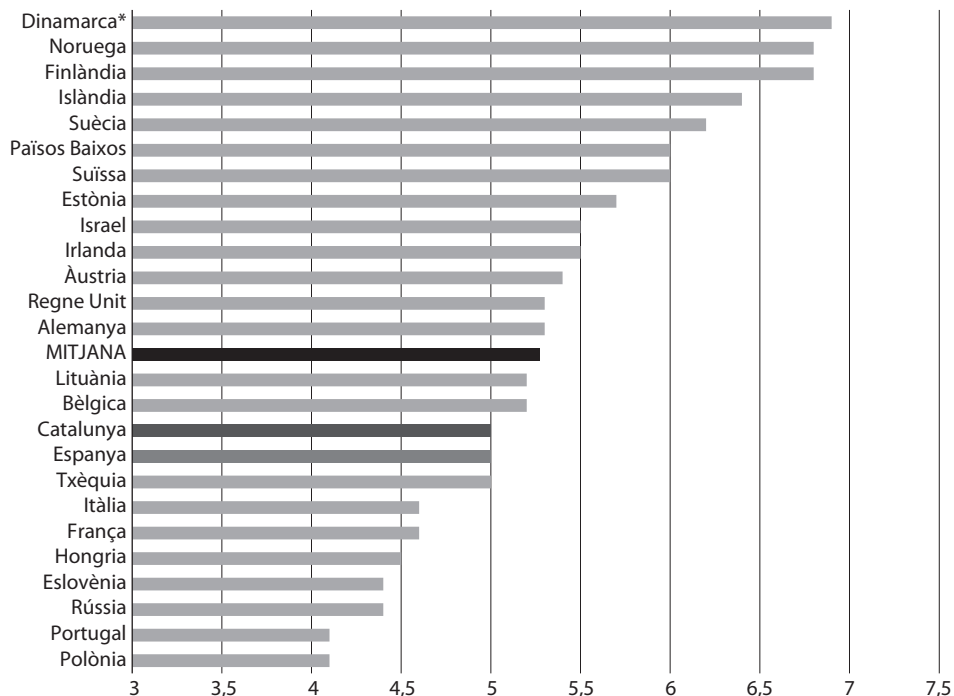
NOTA: Les opcions «No ho sap» i «No contesta» no es llegeixen i han estat excloses de la figura.

De fet, i en contra del que s'ha pregonat des de determinades tribunes polítiques i d'opinió, no sembla que les circumstàncies polítiques ocorregudes en els darrers anys hagin fet minvar el nivell de confiança interpersonal, sinó més aviat el contrari.

Si ens fixem en el conjunt d'Europa (gràfic 40), és als països nòrdics que s'observen uns nivells més elevats de confiança interpersonal, amb aproximadament

dues terceres parts dels enquestats que afirmen que normalment es pot confiar en la majoria de la gent. Catalunya i Espanya se situen en la banda baixa dels països europeus, just per sota de Bèlgica i Lituània, juntament amb Txèquia, i per sobre d'Itàlia i França.

GRÀFIC 40. La confiança en els altres a Europa



FONT: Elaboració a partir de la base de dades de l'European Social Survey de l'any 2016; les dades per a Dinamarca es corresponen al 2014, i la font per a Catalunya, al Baròmetre de març del 2018 del Centre d'Investigacions Sociològiques.

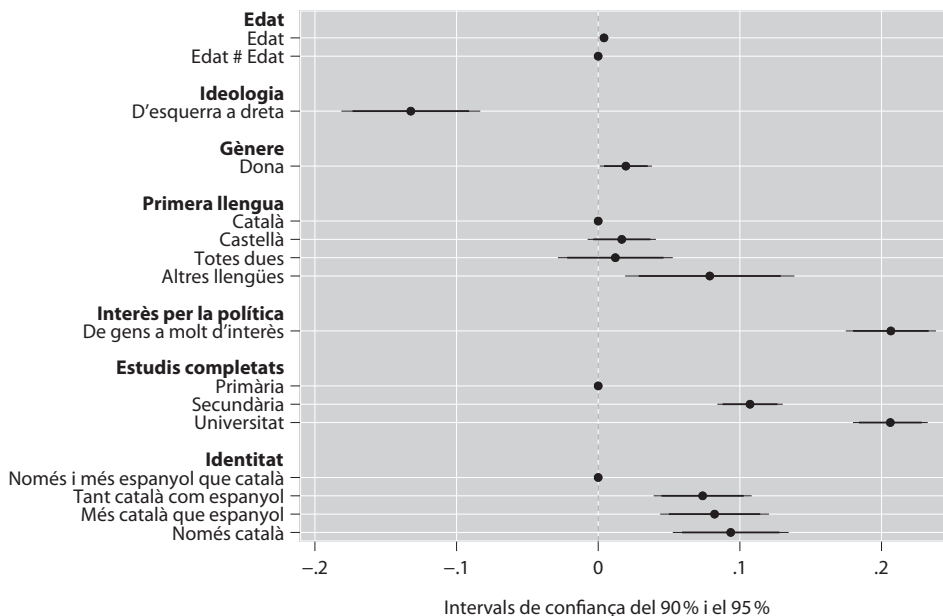
NOTA: La pregunta emprada és la següent: «Utilitzant aquesta targeta, diria vostè que, en general, es pot confiar en la majoria de la gent, o que un mai no és prou prudent en el tracte amb els altres? Si us plau, col·loqui's en una escala del 0 al 10, en què el 0 vol dir que "un mai no és prou prudent" i el 10 vol dir que es "pot confiar en la majoria de la gent"».

Però, per què hi ha determinades persones que tendeixen a afirmar que normalment no es pot confiar en els altres, mentre que d'altres consideren que gairebé sempre es pot confiar en la resta de la gent? El gràfic 41 representa els coeficients estimats de canvi per a cada variable d'interès, amb relació al valor més baix de la variable (per a les variables contínues, com és el cas, per exemple, de

l'interès per la política) o amb relació a una categoria de referència (variables categòriques, com és el cas, per exemple, del català en la llengua). Hi ha diverses variables que ajuden a explicar-ho. Els qui tenen molt d'interès per la política incrementen en 20 punts percentuals la confiança en els altres: per a un individu mitjà a Catalunya, la probabilitat passarà del 34,6 % al 55,3 %. La ideologia també és un factor predictor de la confiança en els altres. Una persona que s'autobuïqui a l'extrema esquerra mostra un grau de confiança superior en 13 punts percentuals a una que s'autobuïqui a l'extrema dreta. Quant a la identitat nacional dels individus, la relació que s'observa tan sols afecta aquelles persones que se senten només espanyoles i més espanyoles que catalanes. Respecte d'aquest grup, els individus amb identitats duals, predominantment catalanes o exclusivament catalanes, mostren uns valors molt similars, i se situen entre 6 i 10 punts percentuals per sobre dels exclusivament espanyols.

Si ens fixem en variables sociodemogràfiques, el nivell d'estudis és una variable rellevant per a la confiança. Comparats amb aquelles persones que només tenen estudis primaris, els individus amb educació secundària acabada se situen 12 punts

GRÀFIC 41. *Canvi en la probabilitat de tenir confiança en els altres*



FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2014-2019.

percentuals per sobre quant a la confiança en els altres, valor que s'incrementa fins als 20 punts en el cas dels individus amb estudis universitaris. El fet de ser dona també incrementa la confiança, però tan sols en 2 punts percentuals. Finalment, la llengua materna de l'individu no sembla ser un factor determinant de la confiança en els altres. El coeficient de confiança de les persones que tenen el castellà com a primera llengua, així com els bilingües català-castellà, és idèntic al de les persones que tenen el català com a primera llengua.

3.10.2. La confiança segons l'edat

Per estudiar l'efecte de l'edat en la confiança s'han creat unes cohorts o grups d'edat en funció de les condicions en què haurien pogut aparèixer cadascuna de les generacions polítiques. Prenent com a punt de partida els estudis de Montero,

TAULA 13. *Delimitació de cohorts: períodes de naixement i confiança interpersonal*

<i>Cohort</i>	<i>Període de naixement</i>	<i>Any en què fan 14 anys</i>	<i>Any en què fan 18 anys</i>	<i>Any en què fan 25 anys</i>	<i>Període històric que les influeix</i>	<i>N (%)</i>	<i>Percentatge que confia en els altres (mitjana 2006-2017)</i>
Primera	1922-1937	1937-1951	1941-1955	1948-1962	Autarquia (millora econòmica)	6.776 (11%)	31,5%
Segona	1938-1952	1952-1966	1956-1970	1963-1977	Millora econòmica (liberalització)	13.865 (22,6%)	37%
Tercera	1953-1962	1967-1976	1971-1980	1978-1987	Liberalització (transició)	9.865 (16,1%)	43%
Quarta	1963-1974	1977-1988	1981-1992	1988-1999	Transició (consolidació)	14.117 (23%)	41%
Cinquena	1975-1993	1989-2007	1993-2013	2000-2018	Consolidació (crisi)	16.056 (26%)	38%
Sisena	1994-	2008-	2012-	2017-	Crisi (recuperació)	595 (0,97%)	36%

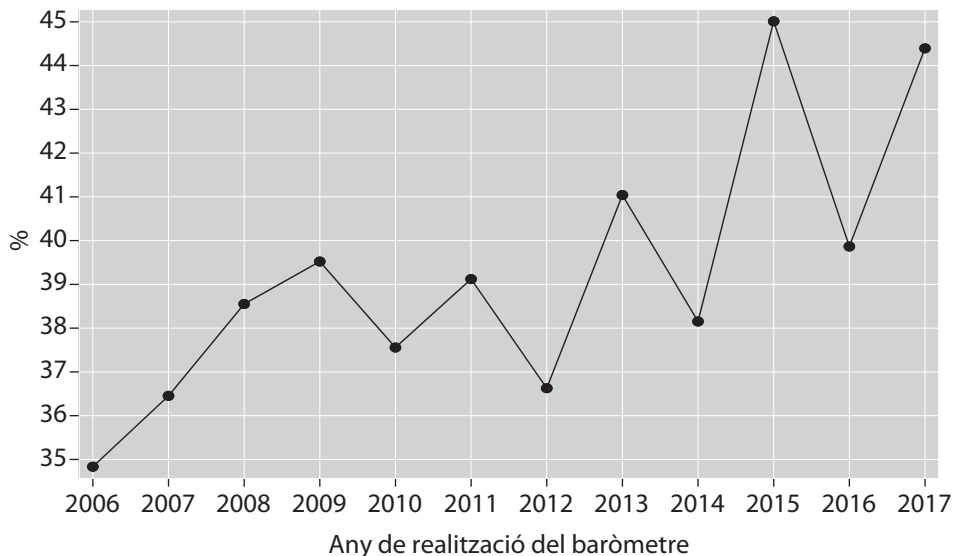
FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2006-2017.

NOTA: Hi ha una primera cohort formada pels nascuts abans del 1922 que ha estat omesa per a aquestes anàlisis perquè menys de tres-centes persones en formen part.

Gunther i Torcal (1997) i de Galais (2008), i atenent-nos als diferents moments històrics que han marcat els individus quan tenien entre catorze i vint-i-cinc anys —els anomenats *anys impressionables*—, a Espanya es poden identificar sis generacions polítiques diferenciades. Presentem aquestes cohorts, juntament amb el percentatge de persones que, dins de cada cohort, tendeixen a confiar en el seu proïsme d'acord amb les dades del CEO. Per als individus de més edat dins de cada cohort s'apunta entre parèntesis a la sisena columna el següent període historicopolític que també pot haver-los influït.

També observem, en el gràfic 42, l'evolució del percentatge de ciutadans que confien en els altres entre el 2006 i el 2017. S'hi reflecteixen dos trams. El primer es caracteritza per un augment sostingut de la confiança (2006-2009), entre el 35 % i el 39,5 %. A partir d'aquí, el segon tram es caracteritza per pujades i baixades molt marcades. Al punt més alt de la sèrie, un 45 % dels ciutadans manifesten que confien en els altres. Els esdeveniments al darrere d'aquesta evolució són diversos. Sembla clar, però, l'impacte de la recessió, percebuda amb contundència a partir del 2010. Sigui com sigui, el que sí que sembla possible afirmar és que els esdeveniments convulsos de la tardor del 2017 no semblen haver erosionat la confiança interpersonal a Catalunya. De fet, els nivells de confiança registrats pel

GRÀFIC 42. Evolució del percentatge de ciutadans que confien en els altres, per any

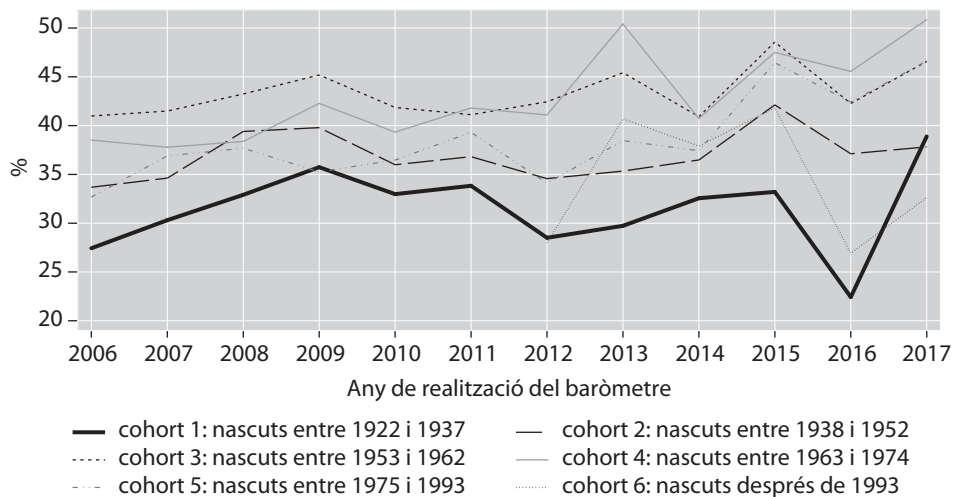


FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2006-2017.

CEO en el Baròmetre fet entre el 16 i el 29 d'aquell octubre arriben al 44,3 %, a tocar del segon punt més alt de la sèrie.

Les cohorts d'edats més jove i la de més edat són les que mostren uns nivells més baixos de confiança en els altres. Tanmateix, cap de les cohorts no sembla seguir el clàssic patró curvilini degut a l'envelliment (gràfic 43).

GRÀFIC 43. *Evolució del percentatge de persones que confien en els altres, per any i cohort de pertinença*

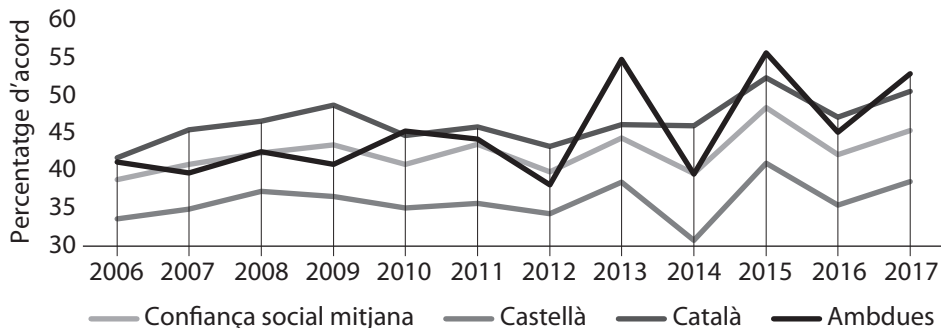


FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2006-2017.

3.10.3. La confiança i la llengua

Des de fa uns anys, una de les narratives polítiques més habituals per desacreditar o debilitar el moviment sobiranista ha estat l'existència d'una fractura social. Si la mateixa existència d'aquesta fractura social ja és empíricament poc clara, un dels principals punts de debat es troba en la causa última de l'hipotètic deteriorament de la cohesió social. De causes se n'apunten diverses, però la llengua s'acostuma a assenyalar com a factor determinant, de manera que el procés sobiranista hauria creat o eixamplat les preferències polítiques d'aquells que tenen el castellà o el català com a llengua habitual. Vegem-ho.

La confiança interpersonal mitjana dels que parlen català és lleugerament més elevada que la dels que parlen castellà, tot i que, com hem explicat abans, quan controlem per altres factors explicatius, les diferències deixen de ser significatives. De fet, en un model explicatiu complet, si es veu alguna cosa, és que

GRÀFIC 44. *Percentatge de persones que afirmen que «gairebé sempre es pot confiar en la gent» per llengua a casa i llengua habitual*

FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2006-2017.

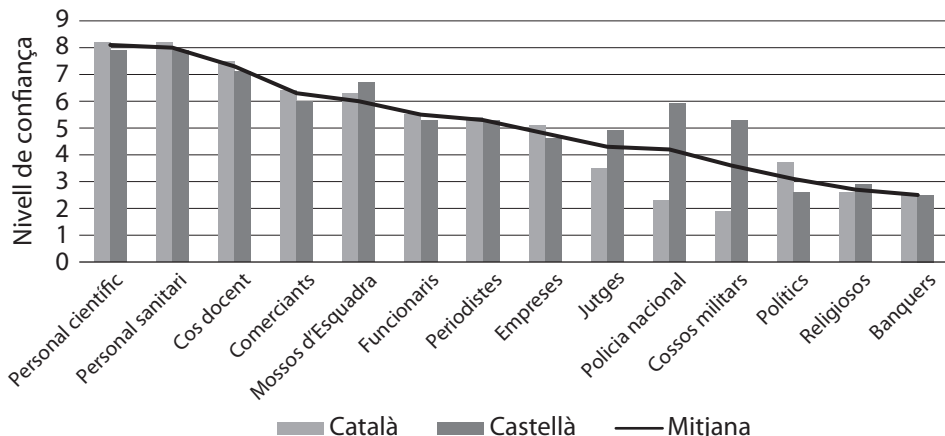
els que tenen el català com a llengua pròpia estan una mica per sota en confiança de la resta. En el gràfic 44 ens centrem en la seva evolució temporal. El seguit de línies paral·leles al llarg del temps mostra que la diferència entre el grau de confiança interpersonal entre els que parlen habitualment català i els que parlen habitualment castellà és, avui en dia, gairebé el mateix que l'any 2007 i, en tot cas, no s'observa un creixement del diferencial coincidint amb el procés sobirania.

A continuació, ens fixarem en altres dimensions de la confiança que poden ser més sensibles als condicionants polítics. En primer lloc, analitzarem si hi ha diferències significatives per raó de llengua en el grau de confiança envers diferents actors públics i socials a partir de dades del Centre d'Estudis d'Opinió (2018a, 2018b) de les primeres dues onades del 2018.

El grau de confiança mitjana en les diverses professions dels que tenen com a llengua habitual el català o el castellà es pot observar en el gràfic 45. Les dades ens mostren, en primer lloc, que la confiança mitjana respecte de diferents grups professionals públics acostuma a ser més elevada entre els que tenen com a llengua habitual el català. Les diferències, tanmateix, són molt petites. En segon lloc, el patró canvia per als grups que han tingut un protagonisme elevat per a l'unionisme, com ara la policia nacional, els jutges o els cossos militars. En aquests casos, la confiança cap a aquests grups és substancialment més elevada entre els que parlen castellà que entre els que parlen català.

Les dades ens indiquen que el fet de parlar català o castellà no augmenta ni disminueix la confiança mostrada envers aquests grups, atès que són factors com la identitat d'una persona o la ideologia els que tenen un impacte més rellevant.

GRÀFIC 45. *Confiança mitjana envers diferents grups professionals l'any 2018 (per llengua habitual)*



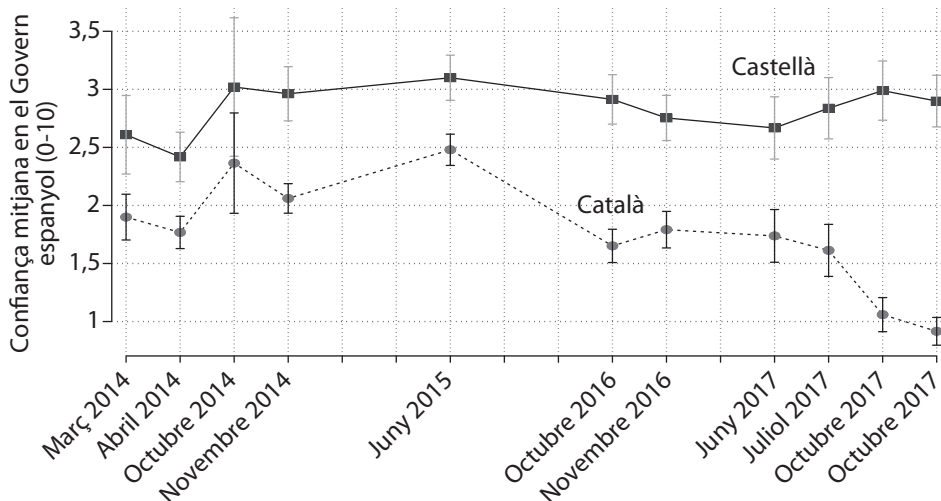
FONT: Elaboració pròpia a partir del Centre d'Estudis d'Opinió (2018a, 2018b).

Quan l'anàlisi se centra en qüestions polítiques (gràfic 46) és quan les diferències per raó de llengua són més evidents. Així, si mesurem la confiança en el Govern espanyol, la davallada de la confiança es produeix, especialment, entre els que tenen el català com a llengua habitual.

A tall de conclusió, es poden assenyalar tres elements: primer, la confiança en els altres s'ha incrementat en els darrers anys, sense que es vegi un canvi diferencial en funció de la llengua: qualsevol diferència que observem per raó de llengua, l'observem des de fa anys sense que el procés sobiranista l'hagi disminuït o exacerbat. Segon, la llengua habitual no determina necessàriament la (des)confiança social dels catalans i les catalanes respecte a diferents grups socials, excepte quan els grups valorats han estat a la primera línia mediàtica i política. Tercer, el patró anterior té una excepció: el diferencial de confiança entre els que parlen català i castellà envers el Govern espanyol o altres grups polititzats recentment va créixer, i es va mantenir, després dels fets d'octubre del 2017.

3.10.4. La polarització electoral

No voldríem acabar sense fer una menció breu a la dimensió politicopartidista. Per això, a continuació abordem la pregunta següent: fins a quin punt el vot a Catalunya ve determinat per la pertinença a un grup o a un altre, i com ha evolucionat? Per fer-ho, ens centrarem en la principal de les variables que caracteritzen la identitat d'un individu a Catalunya: la llengua primera o inicial. La lò-

GRÀFIC 46. *Confiança mitjana en el Govern espanyol per llengua habitual*

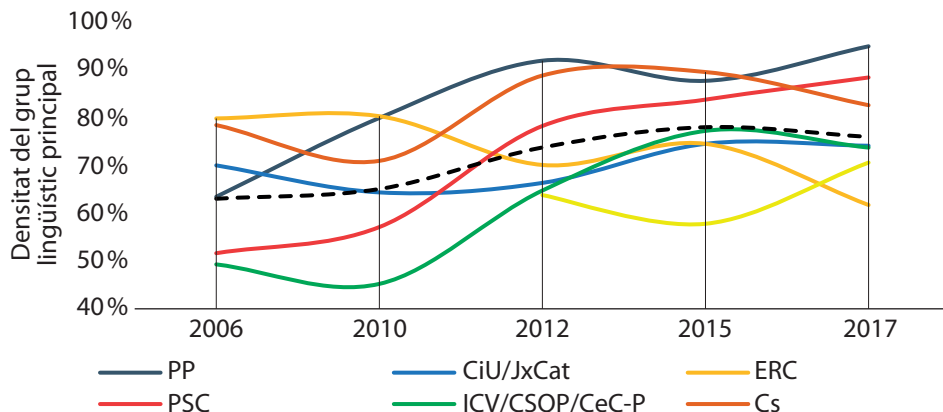
FONT: Elaboració pròpia a partir de diverses onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió, 2014-2018.

gica d'aquesta anàlisi és poder concloure fins a quin punt tenir el català o el castellà com a llengua primera és un factor explicatiu important de la decisió de vot, i fins a quin punt aquesta variable ha estat més o menys determinant al llarg dels anys. Per a aquest propòsit, fem el record de vot després de les eleccions al Parlament de Catalunya dels anys 2006, 2010, 2012, 2015 i 2017, provinent de les enquestes del CEO posteriors a cadascun dels comicis electorals. Així, l'exercici consisteix a identificar fins a quin punt hi ha una concentració lingüística entre els votants de cada partit en l'arc parlamentari català. Per això, després d'haver identificat quin és el grup lingüístic majoritari en cada formació política, ens fem en quin és el percentatge del total del vot a partit que prové d'aquest grup. Des de les eleccions del 2006 i fins al 2017, el grup lingüístic majoritari per al PP, PSC i Cs ha estat el castellà; per contra, el principal grup per a CiU/JxCat, ERC i la CUP ha estat el català. En el cas d'ICV/CSQP/CeC-P el grup majoritari per al 2006 va ser el català, però del 2010 ençà ho ha estat el castellà.

El gràfic 47 fa notar una tendència global creixent a la concentració lingüística, a excepció d'ERC. La línia negra discontinua mostra la concentració de vot mitjana ponderada (en funció dels resultats de cada partit) i ens assenyalen que, mentre que el 2006 la mitjana de densitat del grup lingüístic per partit era del 62%, el 2015 va arribar al màxim amb un 78%, i va baixar tan sols lleugerament el 2017, fins al 76%.

Per partits, ERC ha passat de ser, l'any 2006, el partit amb més concentració lingüística (el 80 % dels seus votants eren catalanoparlants) a ser el que menys en té (el 2017 poc més del 60 % ho eren). Dins de l'espectre del sobiranisme, CiU/ JxCat ha experimentat una lleugera variació a l'alça al llarg del temps, del 70 % al 75 % de votants catalanoparlants. La CUP, per la seva banda, s'ha mantingut en nivells una mica més baixos de concentració lingüística (entre el 65 % i el 70 %). Quant a ICV/CSQP/CeC-P, tot i que inicialment va començar sent un partit amb una distribució lingüística pràcticament perfecta, en els darrers anys el castellà ha anat incrementant el seu valor fins a situar-se per sobre del 70 %. Quant als partits unionistes, en diversos graus, tots han patit un increment de la densitat lingüística. El canvi més fort ha estat en el PSC, que ha passat de ser un partit que el 2006 rebia aproximadament la meitat dels vots de castellanoparlants (l'altra meitat se la repartien, a parts pràcticament iguals, catalanoparlants i bilingües), a un partit que el 2017 ha rebut pràcticament nou de cada deu dels vots de castellanoparlants, amb un increment de 37 punts percentuals. Les dades per al PP són similars, i passen del 63 % el 2006 al 95 % el 2017, 31 punts percentuals d'increment. Finalment, en el cas de Cs, el canvi ha estat molt més petit. Tot i que el 2006 era el partit —juntament amb ERC— amb més densitat lingüística, un 80 % de castellanoparlants, aquest valor ha patit alts i baixos, i el 2017 es va quedar poc per sobre del 80 % de castellanoparlants, i es va convertir en el tercer dels partits unionistes en concentració de vot.

GRÀFIC 47. Densitat del grup lingüístic majoritari en el suport per partits. 2006-2017



FONT: Elaboració pròpia a partir de les onades del Baròmetre d'Opinió Política del Centre d'Estudis d'Opinió posteriors a les eleccions al Parlament de Catalunya, 2006-2017.

Aquestes dades ens mostren que en els darrers anys hi ha hagut un increment de la concentració per grups lingüístics a Catalunya, tot i les diferències entre partits. Així, la concentració de vot més gran ha ocorregut entre els partits unionistes, fet que es pot relacionar directament amb el procés sobiranista. En efecte, els esdeveniments polítics dels darrers anys han activat una part de la població de Catalunya que, tradicionalment, no havia votat a les eleccions al Parlament català —el fenomen conegut com *abstenció diferencial* (Riba, 2000)—, i això ha afectat sobretot persones d'origen castellanoparlant. L'activació del vot d'aquestes persones s'ha vinculat, en bona part, a l'impediment de la consecució de la independència i, per tant, el seu vot ha acabat majoritàriament a formacions unionistes. En últim terme, és aquest increment de participació de votants unionistes el que ha fet créixer la concentració lingüística dels partits que voten.

CONCLUSIÓ: BALANÇ ACTUAL I ENVITS DE FUTUR

Si una cosa ha quedat reflectida en aquest informe és la complexitat dels factors que intervenen a l'hora de determinar la cohesió social i el paper divers que hi tenen, sovint en direccions diverses si no contradictòries. De manera que més que no pas unes conclusions que acabin reduint aquesta complexitat, assenyalarem allò que és més destacable i a què caldria parar més atenció en un horitzó futur.

1. La relació de les migracions estrangeres de principis del segle XXI amb la desigualtat és un dels principals punts d'atenció per a la cohesió futura del país. L'efecte de les migracions des del punt de vista econòmic i demogràfic ha de ser considerat globalment positiu, però planteja reptes gens negligibles en el camp de les desigualtats socials. Parlem d'un procés que caldrà valorar en un termini mitjà i no pels efectes immediats, inevitablement contundents. Es tracta de saber si l'anomenat *sistema català de reproducció*, que fins ara havia garantit, mal que bé, la mobilitat ascendent dels nouvinguts, es podrà reactivar per evitar els riscos d'un creixement de les actituds racistes i xenòfobes. Ara com ara, les dades no mostren un increment d'aquestes resistències, però existeix el perill d'una *integració segmentada* —fins ara inexistent— en què l'origen esdevingui un factor estructural de segregació.

Les dades disponibles van en direccions diverses. L'increment de la *confiança horitzontal*, o la rellevància del nombre de parelles entre persones d'origen estranger i autòctones que sovint garanteixen l'ascens social per nivell d'instrucció, assenyalen un camí positiu, però contrasten amb el fet de la segregació residencial, l'impacte de l'atur en la població d'origen no europeu, la desigualtat de resultats escolars dels fills de la immigració o l'exclusió d'una part important d'aquests nous ciutadans de la participació política.

2. Pel que fa a l'àmbit territorial, és també la *segregació residencial* allò que més marca la desigualtat. Ja no és l'eix urbà-rural ni la grandària de la localitat allò que explica les diferències més grans. Només en part ho és l'àmbit geogràfic, però de manera contundent les fractures territorials es produeixen entre els àmbits benestants i els àmbits vulnerables, generalment dins d'un mateix espai urbà.

Si, com s'observa, el lloc de residència condiona les oportunitats i característiques de la vida de la població, és clar que la gestió del territori esdevé un element determinant per generar i distribuir oportunitats. Així doncs, les polítiques per fer front a les fractures territorials que provoca la segregació residencial, inevitablement, hauran d'atendre qüestions com l'accés a l'habitatge, la qualitat de l'espai públic i la distribució dels equipaments.

3. No menys divers és el balanç pel que fa al paper de les llengües en un context de creixement accelerat de la diversitat lingüística. L'aposta per un *plurilingüisme equitatiu* que respecti el paper de la llengua patrimonial —el català— com a llengua de cohesió, amb un estatus almenys de *primus inter pares*, no està garantida.

També aquí les dades apunten en direccions diverses. Per un costat, millora el coneixement de les dues llengües oficials, progressa —lentament— la identificació amb el català des d'altres llengües d'origen, es comprova que la identificació amb una llengua no té efectes excloents —i menys en un context en què la majoria de catalans és plurilingüe—, o que el coneixement del català continua tenint efectes positius en el mercat de treball. Per un altre costat, en canvi, hi ha dades preocupants que mereixen una atenció urgent. Parlem de l'aïllament lingüístic de determinats col·lectius d'immigrants, de l'absència de béns i serveis en llengua catalana —i en occità a la Val d'Aran— i de l'existència d'un marc legal estatal que redueix la *sobirania lingüística* necessària per dur a terme bones polítiques de cohesió social a favor de la diversitat lingüística, que permetin valorar i mantenir activades les competències en les llengües d'origen, que afavoreixin un marc de bones relacions constructives i recíprocament beneficioses amb la resta de territoris de llengua catalana i, en definitiva, que desactivin els intents de fer artificialment conflictiva la complexa realitat lingüística catalana.

4. L'altre gran determinant de la desigualtat han estat els sis anys (2008-2013) de gravíssima recessió econòmica, amb l'atur com a pitjor cara d'aquesta degradació de les condicions de vida de molts catalans. El 2016, el PIB *per capita* a Catalunya va tornar als valors anteriors a la crisi, i va superar per primera vegada el registre del 2008. Entre el 2009 i el 2013, la renda *per capita* havia caigut més d'un 8%. A més, la capacitat redistributiva de l'Administració pública catalana no es correspon amb el grau de desenvolupament econòmic del país. A tot això, encara cal afegir altres canvis que afecten profundament l'estructura econò-

mica, com l'anomenada *bretxa tecnològica*, que, al costat d'alguns aspectes positius i en espera de com evolucioni, de moment ja fa trontollar la cohesió social.

La família, l'evolució de les pensions o la participació de la dona en el mercat de treball —menys afectada que la dels homes, molt condicionada aquesta per la crisi de la construcció— han esdevingut coixins rellevants per evitar un impacte més gran. Però això no ha impedit l'increment de la desigualtat de les rendes familiars i de la de la riquesa, cosa que ha provocat un greu empobriment relatiu de les classes mitjanes, amb una afectació especial sobre els joves i algunes àrees territorials.

En aquest pla, es plantegen debats de gran transcendència com ara si és sostenible l'aposta per la universalitat dels serveis públics sense comptar amb la concertació amb el sector privat, particularment rellevant en el terreny de la sanitat o l'educació. Una opció d'aquesta mena trencaria la dualitat públic-privat, que té efectes segregadors en el camp de l'educació, per exemple, però alhora podria tenir conseqüències no volgudes i fer que el sistema públic «mori d'èxit» i esdevingui financerament insostenible o regressiu. Paradoxalment, la diversitat social de l'oferta pot esdevenir un antídote a la polarització a favor de la cohesió, encara que sigui pagant el preu d'una certa desigualtat.

En qualsevol cas, la distribució desigual de renda i la riquesa es fan més greus amb l'afebliment de la classe mitjana i l'absència de l'ascensor que facilita la mobilitat social. Una polarització que s'expressa, per una banda, amb els joves que no poden accedir al mercat de treball o els qui, tot i tenir feina, no se'n poden sortir per les baixes retribucions i, per l'altra, amb les grans fortunes dinàstiques, les noves fortunes fetes des de l'oportunisme, el talent extrem o les habilitats tecnològiques. En aquestes condicions, la polarització resta servida.

5. Un dels sistemes públics més rellevants per mantenir la cohesió social és el de la sanitat. La primera dècada d'aquest segle ha estat marcada per un greu estrès sobre el sistema sanitari català que ha posat en crisi la seva capacitat de donar resposta als reptes de salut. L'han afectat tant les restriccions pressupostàries com també l'evolució demogràfica marcada pel creixement de la població, per l'envelliment de la població i l'increment corresponent de la càrrega per malalties cròniques.

Malgrat tot, és positiu que el sistema sanitari es continuï comportant com un element cabdal de cohesió social amb uns resultats excel·lents malgrat els recursos limitats. Ho mostren indicadors com l'esperança de vida o la mortalitat infantil, utilitzats sovint per mesurar el grau de benestar d'un país, que a Catalunya són fins i tot superiors als de països del nostre entorn. Amb tot, es constata també que es produeixen desigualtats per raons socioeconòmiques entre els infants, les dones i les persones grans, amb diferències en l'ús de l'atenció hospitalària, l'accés als fàrmacs i, especialment, en l'atenció mèdica mental. En definitiva, ca-

len accions universals, però amb una escala i intensitat proporcionades al nivell de desavantatge. És a dir, un *universalisme proporcional*.

6. L'altre sistema públic fonamental per a la cohesió és l'educatiu. I és una obvietat que, sense l'acció positiva d'una escola acostumada a les urgències socials, la cohesió a Catalunya estaria en una situació límit. Però, una vegada més, l'impacte de la recessió pressupostària i l'arribada en un gran nombre de població estrangera o la incorporació dels seus fills al sistema, ha tornat a posar l'escola catalana en una situació d'enormes dificultats. Particularment, pels problemes derivats del desigual impacte territorial de la pobresa, i molt particularment a l'escola pública.

Els resultats del sistema escolar, que no són aliens al context general, provoquen unes taxes de fracàs i d'abandonament encara massa altes, per bé que en aquest cas la crisi ha permès reduir-ne unes xifres que havien arribat a ser escandaloses ja abans de la recessió. A més, s'ha incrementat notablement la *inversió en capital humà*, ni que sigui perquè el mercat laboral ja no donava feina, i això promet un millor horitzó de futur. Tanmateix, continua sent fonamental atendre l'etapa 0-2 anys, incrementar el suport —i per tant, la despesa— als centres d'alta complexitat i continuar avançant en el reforçament de la formació professional.

7. El sistema comunicatiu català, definit com de *model pluralista polaritzat*, es caracteritza, alhora, per un alt grau de diversitat i també de conflicte ideològic, en un context de desenvolupament tardà de les institucions liberals. Hi conviuen un eix ideològic en termes socials i un de nacional, fet que el diferencia del sistema espanyol. Al final del segle xx i al principi del segle XXI es produeix un *recenrament* amb les edicions catalanes dels dos diaris de més difusió i el predomini de l'audiència en català a la ràdio, però no en el mercat televisiu. Els investigadors situen entre l'any 2010 i la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut del 2006 i l'any 2012, sobretot amb la manifestació de l'11 de setembre d'aquell any, un punt d'inflexió amb una presa de posició partidista en l'eix nacional. Tot i això, assenyalen un ventall més ampli d'opinions en els mitjans catalans que en els espanyols.

Amb el procés independentista, però, es produeix una *polarització editorial* progressiva i asimètrica dels mitjans paral·lela a la polarització política. Així, s'ha anat solidificant la correspondència entre el mapa d'afinitats polítiques i la fidelització dels públics de cada mitjà informatiu. A més, s'ha produït una incompatibilitat progressiva de relats polítics entre els mitjans espanyols —en gran manera hostils al moviment independentista— i els catalans, amb posicions internes més diferenciades. Les acusacions d'adoctrinament dirigides a TV3 han estat desmentides pels informes de seguiment del pluralisme que elabora el Consell de l'Audiovisual de Catalunya, especialment en l'anàlisi de la cobertura de l'1-O o del 21-D del 2017, en comparació amb les altres cadenes de cobertura estatal.

8. En termes de pertinença i vinculació, la cohesió social també s'expressa a través de l'activitat associativa, la fortalesa de la societat civil i les pràctiques culturals, corresponents a la noció de *capital social*. En general, es confirma que, davant de situacions de dificultat com les que s'han viscut en aquests dos decennis, la societat civil s'ha reforçat. En les diverses àrees estudiades, el nombre d'organitzacions, d'activitat i de participació s'ha incrementat. El més de milió i mig d'afiliacions actuals a les 25.000 organitzacions no lucratives; l'increment en aquest període de fins a un 44 % d'organitzacions de voluntariat amb més de mig milió de voluntaris; les 4.000 associacions de cultura popular amb 50.000 activitats que van aplegar més de vuit milions i mig de participants el 2014; les 1.000 corals actives actuals amb 40.000 cantaires; el gairebé centenar d'aules d'extensió universitària que apleguen setmanalment més de 30.000 assistents; l'increment des del 2004 d'un 10 % de centres de culte —amb la seva fonamental funció social— o el creixement del 15 % de llicències esportives entre el 2006 i el 2017, suggereixen una societat que planta cara a les amenaces a la seva cohesió. Menció a part mereix l'associacionisme sobiranista, que des del crític any 2012, i només comptant les dues principals associacions —ANC i Òmnium— ha passat d'aplegar 40.000 associats a ser-ne 270.000.

En canvi, més contradictori és el món de la producció i les pràctiques culturals, afectat més directament pel context econòmic. Es manté el creixement moderat dels serveis culturals públics i amb un ús creixent —els assistents a museus pràcticament s'han doblat entre l'any 2000 i el 2017—, però especialment el cinema n'ha quedat molt afectat amb una reducció dràstica de les sales, les produccions i els espectadors. El món del llibre també ha quedat molt tocat, amb increments del nombre de títols però baixades de les vendes. En canvi, el món del teatre n'és l'excepció: es multiplica per dos i mig el nombre de sales, per un i mig les representacions i es tripliquen els ingressos i el nombre de treballadors.

La cara més negativa la presenta la despesa pública en cultura, que, sumant totes les administracions, si havia passat dels 800 milions d'euros el 2005 als 1.224 milions d'euros el 2010, el 2016 quedava reduïda als 930 milions. A més, a partir de l'inici de la segona dècada, s'hi va sumar la desaparició de les obres socials de les caixes —i de les mateixes caixes—, que el 2010 hi havien aportat prop de 500 milions d'euros.

9. També en el pla estrictament polític, les dades mostren resultats sorprenents que contradiuen algunes de les retòriques alarmistes difoses entre l'opinió pública. Per exemple, entre el 2006 i el 2018, la *confiança interpersonal* —una de les principals dades per mesurar la cohesió social— no tan sols ha crescut fins a arribar gairebé al 50 %, sinó que s'ha distanciat fins a 20 punts respecte dels socialment poc confiats inicials. Una confiança alta demostrada, sobretot, pels qui tenen més interès per la política, els qui tenen més estudis, els qui s'identifiquen

més —o només— com a «catalans» o «més catalans que espanyols» i els qui tenen entre quaranta i cinquanta anys. I pel que fa a la confiança en les institucions, també és interessant el fet que, en general, la llengua habitual no en discrimina el grau, excepte en el cas dels catalanoparlants, que es mostren molt més desconfiats amb els jutges, la Policia Nacional, l'Exèrcit o el Govern d'Espanya.

És cert que les xarxes relacionals es configuren per raó d'ideologia, llengua i posicionament a favor i en contra de la independència de Catalunya. I també és cert que ha augmentat la *densitat del grup lingüístic* entre els votants de cada partit: més catalanoparlants entre JxCat, ERC o la CUP; més castellanoparlants entre la resta de partits.

En definitiva, és veritat que s'ha produït una clara *polarització política*. Ara bé, les dades anteriors ens mostren que aquesta polarització política no sembla haver tingut repercussions generals en la confiança interpersonal i que, per tant, ara per ara, el conflicte polític no sembla que hagi derivat, en cap cas, en un problema de convivència.

10. El balanç sobre la cohesió social a la Catalunya del segle xx presenta una sèrie de clarobscurs que caldria atendre amb precisió quirúrgica i al marge dels discursos catastrofistes. Ja hem vist que ni seria desitjable —ni possible— un excés de cohesió en una societat tan diversa com la catalana, ni totes les formes de polarització s'han de traduir en conflictivitat social. I tampoc no s'ha de confondre una fragmentació associada a una societat plural amb una fractura social. Ara bé, els grans desafiaments assenyalats exigeixen la màxima atenció. Perquè, més enllà de la demostrada capacitat de resistència i resposta actuals a les greus desigualtats socials i econòmiques, en la mesura que de transitoris esdevinguessin estructurals, el progrés i el benestar de la societat catalana, que s'han de fonamentar en uns nivells de cohesió social satisfactoris, quedarien en entredit.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AJUNTAMENT DE BARCELONA (2016). *Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona (2015)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.
- ALBAIGÉS BLASI, B.; FERRER-ESTEBAN, G. (2017). «Els condicionants de sistema de l'èxit educatiu: gestió dels sistemes educatius i igualtat d'oportunitats». A: *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2016*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, p. 121-306.
- ALBAIGÉS BLASI, B.; PEDRÓ GARCIA, F. (2017). *L'estat de l'educació a Catalunya. Anuari 2016*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- ALMIRON ROIG, N. (2018). «'Go and get'em!': Authoritarianism, elitism and media in the Catalan crisis». *The Political Economy of Communication*, vol. 6, núm. 2, p. 39-73.
- AMARELO LÓPEZ, C.; BERTRAN CASAS, E.; MONREAL PRAT, A. (2016). «Panorama general de la pobresa a Catalunya». *Nota d'Economia*, núm. 103, p. 40-63.
- ARENAS, A.; MALGOUYRES, C. (2018). «Countercyclical school attainment and intergenerational mobility». *Labour Economics*, vol. 53, p. 97-111.
- ARNABAT MATA, R.; FERRÉ TRILL, X. (2015). *Ateneus: cultura i llibertat: Associacionisme a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Federació d'Ateneus de Catalunya.
- BARRIERAS I ANGÀS, M. (2013). «La cruïlla del multilingüisme: les llengües dels catalans al segle XXI». *Divèrsia*, núm. 3, p. 3-37.
- BATTAINI-DRAGONI, G.; DOMINIONI, S. (2003). *The Council of Europe's strategy for social cohesion*. Presentat a la Conference on Social Cohesion (Universitat de Hong Kong, 28-29 de novembre).
- BAYONA, J.; DOMINGO, A. (2018). «El fracàs escolar dels descendents de la immigració a Catalunya: més que una assignatura pendent». *Perspectives Demogràfiques*, núm. 11, p. 1-4.
- BELZUNEGUI, A.; URTEAGA, E. (2013). «Langue(s) dominante(s) et cohésion sociale. Le cas des quartiers populaires en Catalogne». *Cahiers Internationaux de Sociolinguistique*, núm. 4 (2), p. 105-136.

- BENTOLILA, S.; CAHUC, P.; DOLADO LOBREGAD, J. J.; LE BARBANCHON, T. (2012). «Two-tier labour markets in the great recession: France Versus Spain». *The Economic Journal*, vol. 122, núm. 562, p. F155-F187.
- BERGÉS SAURA, L. (2017). «La lluita per l'opinió pública a l'Estat espanyol: mitjans, política i empresa». *Eines per a l'Esquerra Nacional*, núm. 28, p. 36-46.
- BONHOMME, S.; HOSPIDO, L. (2017). «The cycle of earnings inequality: evidence from Spanish social security data». *The Economic Journal*, vol. 127, núm. 603, p. 1244-1278.
- BRANDTS, J.; GERHARDS, L.; MECHTENBERG, L. (2018). «Deliberative structures and their impact on voting under economic conflict». *Barcelona GSE Working Paper Series*, núm. 1022.
- BREDTMANN, J.; OTTEN, S.; RULFF, C. (2018). «Husband's unemployment and wife's labor supply: the added worker effect across Europe». *ILR Review*, vol. 71, núm. 5, p. 1201-1231.
- CAMINAL, R.; CAPPELLARI, L.; PAOLO, A. di (2018). «Linguistic skills and the intergenerational transmission of language». *Barcelona GSE Working Paper Series*, núm. 1053.
- CANDEL TORTAJADA, F. (1964). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- CAPDEVILA MUNTADAS, A. (2012). *El paper de la llengua com a signe d'identitat nacional: Una aproximació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Centre d'Estudis d'Opinió. (Apunts)
- CAPPELLARI, L.; PAOLO, A. di (2018). «Bilingual schooling and earnings: Evidence from a language-in-education reform». *Economics of Education Review*, vol. 64, p. 90-101.
- CASTELLS ROS, R. (ed.) (2018). *Estat de la cultura i de les arts 06_2018: Dimensió social de la cultura*. Barcelona: Consell Nacional de la Cultura i de les Arts.
- CENTRE D'ESTUDIS D'OPINIÓ (CEO) (2016). *Dossier de premsa de l'Enquesta sobre percepció de les polítiques públiques i valoració del Govern. 2016*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2017). *Òmnibus de la Generalitat de Catalunya. 2017-1*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2018a). *Baròmetre d'Opinió Política. 1a onada 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2018b). *Baròmetre d'Opinió Política. 2a onada 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2018c). *Baròmetre d'Opinió Política. 3a onada 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2018d). *Dossier de premsa de l'Enquesta sobre context polític a Catalunya. 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- CHIN, C. (2019). «The concept of belonging: Critical, normative and multicultural». *Ethnicities*, vol. 19, núm. 5, p. 715-739.
- CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA DE CAJAS DE AHORRO (CECA) (2008). *Valoración del impacto de la Obra Social de las cajas de Ahorro: Informe 2008*. Madrid: Confederación Española de Cajas de Ahorro.

- CONSELL D'ASSOCIACIONS DE BARCELONA (CAB) (2018). *El Panoràmic 2017: Dades i anàlisi per enfortir el sector no lucratiu català*. Barcelona: Torre Jussana - Centre de Serveis a les Associacions.
- CONSELL DE L'AUDIOVISUAL DE CATALUNYA (CAC) (2016). *Acord 55/2016, de 20 de juliol, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya d'aprovació de l'informe de control del compliment de les missions específiques de servei públic competència de la Generalitat de Catalunya*. Any 2015.
- (2017a). *Acord 61/2017, de 21 de juny, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya d'aprovació de l'informe de control del compliment de les missions de servei públic competència de la Generalitat de Catalunya*. Any 2016.
 - (2017b). *Acord 97/2017, de 18 d'octubre, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya d'aprovació de l'informe de l'Àrea de Continguts sobre el tractament informatiu de la jornada de l'1 d'octubre de 2017*.
 - (2017c). *Acord 107/2017, de 29 de novembre, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya d'aprovació de l'Informe 40/2017, de 6 de novembre, de l'Àrea de Continguts, sobre el pluralisme als espais d'opinió de la televisió de l'11 al 30 de setembre de 2017*.
 - (2018a). *Acord 2/2018, de 24 de gener, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya*.
 - (2018b). *Acord 90/2018, de 2 d'octubre, del Ple del Consell de l'Audiovisual de Catalunya d'aprovació de l'Informe de control del compliment de les missions específiques de servei públic competència de la Generalitat de Catalunya*. Any 2017.
- CONSELL SUPERIOR D'AVALUACIÓ DEL SISTEMA EDUCATIU (2013). *Estudi sociodemogràfic i lingüístic de l'alumnat de 4t d'ESO de Catalunya: Avaluació de l'educació secundària obligatòria*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Informes d'Avaluació; 19)
- (2014). *Els usos que fa la població escolar (4rt d'ESO) de les dues llengües oficials*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Informes d'Avaluació; 20)
 - (2017a). *El coneixement de les llengües catalana i castellana de l'alumnat de Catalunya* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. <http://csda.gencat.cat/web/.content/home/consell_superior_d_avalua/pdf_i_altres/static_file/Informes21catala.pdf>. (Informes d'Avaluació; 21)
 - (2017b). *PISA 2015: Síntesi de resultats*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Quadres d'Avaluació; 36)
 - (2018a). *L'avaluació de quart d'ESO 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Quadres d'Avaluació; 40)
 - (2018b). *L'avaluació de sisè d'educació primària 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Quaderns d'Avaluació; 41)
 - (2019). *L'avaluació de quart d'ESO*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. (Quaderns d'Avaluació; 43)
- CONTRERAS, C. (2018). «The impact of digital revolution on social fairness: four seminar's topics» [en línia]. *e-Pública: Revista Electrónica sobre la Enseñanza de la Economía Pública*, núm. 23 (setembre), p. 1-24. <<http://e-publica.unizar.es/wp-content/uploads/2018/09/231Contreras.pdf>>.

- DEPARTAMENT D'ECONOMIA I FINANCES (2010). *Comunicació*. 6 d'abril.
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2016). *Estadística de l'ensenyament: Curs 2015-2016*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE CULTURA (2014). *El Departament de Cultura desplega amb el sector el nou Consell de l'Associacionisme Cultural*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 13 juny.
- DIRECCIÓ GENERAL D'ACCIÓ CÍVICA I COMUNITÀRIA (2018). *Informe de l'associacionisme i el voluntariat a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies.
- DIRECCIÓ GENERAL DE PLANIFICACIÓ EN SALUT (2018). *Enquesta de salut de Catalunya: Resultats principals de l'ESCA 2017. Resum executiu*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Salut.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2018a). *Anàlisi de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població a Catalunya 2013*. Volum 1: *Coneixements, usos, transmissió i actituds lingüístics*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- (2018b). *Informe de política lingüística 2017*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA; INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (IDESCAT) (2019). *Els usos lingüístics de la població de Catalunya: Resultats de l'Enquesta d'usos lingüístics de la població. 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- DOMINGO, A.; BAYONA, A. (2019). «Resultats escolars i immigració a Catalunya, 2011-2016: anàlisi demoespacial». *Revista Catalana de Pedagogia*, núm. 15, p. 89-116.
- EUROPEAN COMMITTEE FOR SOCIAL COHESION (2004). *A new strategy for social cohesion: Revised strategy for social cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 31 March 2004*. Estrasburg: Council of Europe.
- FAGERENG, A.; GUIISO, L.; MALACRINO, D.; PISTAFERRI, L. (2016). «Heterogeneity in returns to wealth and the measurement of wealth inequality». *American Economic Review*, vol. 106, núm. 5, p. 651-655.
- FEDERACIÓ D'ATENEUS DE CATALUNYA (FAC) (2017). *Anuari 2016* [en línia]. Barcelona. <<https://www.ateneus.cat/wp-content/uploads/Anuari-FAC-2016-bx-1.pdf>>.
- FERNÁNDEZ CÉSPEDES, À. (2018). «L'economia catalana abans i després de la crisi». *Nota d'Economia*, núm. 104, p. 16-49.
- FERRATER MORA, J. (1944). *Les formes de la vida catalana*. Santiago de Xile: Agrupació Patriòtica Catalana.
- FUNDACIÓ ANTIGUES CAIXES CATALANES (FACC) (2019). *Memòria d'activitats 2018* [en línia]. Sabadell. <<https://www.fcaixescatalanes.cat/wp-content/uploads/2019/07/memoria-activitats-2018.pdf>>.
- FUNDACIÓN FOESSA (2019). *Informe sobre exclusió i desenvolupament social a Catalunya*. Madrid: Cáritas Española.
- FUSTER ORTELLS, J. (1962). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- GALAIS GONZÁLEZ, C. (2008). *¿Socialización o contexto? La implicación política subjetiva de los españoles (1985-2006)*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.

- GALEANO, J.; SABATER COLL, A. (2016). «Inmigración internacional y cambio demográfico en el nuevo milenio». A: DOMINGO, A. (ed.). *Inmigración y diversidad en España: Crisis económica y gestión municipal*. Barcelona: Icaria, p. 13-48.
- GARCIA GARCIA, N. (2015). *Capital social a Catalunya* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya: Centre d'Estudis d'Opinió. (Monografies) <http://ceo.gencat.cat/web/.content/30_estudis/03_publicacions/Monografies/2015_10_01_Monografies_capitalsocial.pdf>.
- GIFREU I PINSACH, J. (2018). *El quart poder i la independència: La batalla mediàtica per l'1 d'octubre*. Barcelona: Angle.
- (2019). *Notes sobre el paper dels mitjans de comunicació en relació al Procés i especialment, en relació a l'1-O, pel que fa a la cohesió i fragmentació a la Catalunya actual*. Informe no publicat.
- GINER I DE SAN JULIÁN, S.; HOMS I FERRET, O. (2016). *Raó de Catalunya: La societat catalana al segle XXI*. Barcelona: Grup Enciclopèdia Catalana: Institut d'Estudis Catalans.
- HALLIN, D. C.; MANCINI, P. (2008). *Sistemas mediáticos comparados: Tres modelos de relación entre los medios de comunicación y la política*. Barcelona: Hacer. [Original: 2004, traducció a cura de S. Waldeck]
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (IDESCAT) (2016). *Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població 2011*. Barcelona: Idescat.
- (2017). *Creixement de la població*. Barcelona: Idescat.
- (2019a). *Centres de culte*. Barcelona: Idescat.
- (2019b). *Despesa pública en cultura: Per administracions i àmbits d'actuació*. Barcelona: Idescat.
- (2019c). *Estadística de matrimonis: Matrimonis segons la nacionalitat dels cònjuges i la tipologia*. Barcelona: Idescat.
- (2019d). *Població estrangera a 1 de gener: Per sexe i grups d'edat*. Barcelona: Idescat.
- JENSON, J. (2010). *Defining and measuring social cohesion*. Totton: Commonwealth Secretariat.
- JUNYENT, M. C. (coord.) (2005). *Les llengües a Catalunya: Quantes llengües s'hi parlen?* Barcelona: Universitat de Barcelona: Octaedro.
- LARSEN, C. A. (2013). *The rise and fall of social cohesion: The construction and de-construction of social trust in the US, UK, Sweden and Denmark*. Oxford: Oxford University Press.
- MARTÍNEZ TOLEDANO, C. (2017). «Housing bubbles, offshore assets and wealth inequality in Spain». *WID.world Working Paper Series*, núm. 2017/19.
- MASATS I FOLGUERAS, M. (1999). «La distribució de la renda a la dècada dels 90». A: *Les desigualtats socials a Catalunya*. Barcelona: Mediterrània, p. 229-259.
- MEER, T. W. G. van der (2018). «Economic performance and political trust». A: USLANER, E. M. (ed.). *The Oxford handbook of social and political trust*. Nova York: Oxford University Press, p. 599-616.
- MICÓ SANZ, J. L.; CARBONELL ABELLÓ, J. M. (2017). «The Catalan political process for independence: An example of the partisan media system». *American Behavioral Scientist*, vol. 61, núm. 4, p. 428-440.

- MONTERO GIBERT, J. R.; GUNTHER, R.; TORCAL LORIENTE, M. (1997). «Democracy in Spain: Legitimacy, discontent, and disaffection». *Studies in Comparative International Development*, vol. 32, núm. 3, p. 124-160.
- MORAGAS SPA, M.; CIVIL I SERRA, M.; FERNÁNDEZ ALONSO, I.; BLASCO, J. J.; LÓPEZ, B. (ed.) (2011). *Informe de la comunicació a Catalunya 2009-2010*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- MORERA, S. (2006). *L'Obra Social Cultural de les Caixes d'Estalvi 2000-2004*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura.
- NELLO, O.; GOMÀ, A. (2018). «Territori. Diversitat espacial en els hàbits i condicions de vida juvenils: el paper clau de la segregació residencial». A: SERRACANT, P. (ed.). *Enquesta de joventut de Catalunya 2017*. Volum 2: *Experiències juvenils i desigualtats socials*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, p. 441-534.
- NIESSEN, J. (2000). *Diversité et cohésion: de nouveaux défis pour l'intégration des immigrés et des minorités*. Estrasburg: Conseil de l'Europe.
- NISBET, R. A. (1970). *The social bound*. Nova York: Alfred A. Knopf.
- NORRIS, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Nova York: Cambridge University Press.
- OBERTI, M.; PRETECEILLE, E. (2016). *La ségrégation urbaine*. París: La Découverte.
- L'Observatori (2019) [Barcelona: Creu Roja], estudi núm. 12 (octubre): *Pobresa intermitent i fragilitat*.
- OBSERVATORI DEL SISTEMA DE SALUT DE CATALUNYA (OSCC) (2017). *Desigualtats socioeconòmiques en la salut i la utilització de serveis sanitaris públics en la població de Catalunya: Observatori sobre els efectes de la crisi en la salut de la població* [en línia]. Barcelona: Agència de Qualitat i Avaluació Sanitàries de Catalunya. <http://observatorisalut.gencat.cat/web/.content/minisite/observatorisalut/oss_crisi_salut/Fitxers_crisi/Salut_crisi_informe_2016.pdf>.
- ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT (OECD) (2017). *Preventing ageing unequally* [en línia]. París: OECD Publishing. <<https://doi.org/10.1787/9789264279087-en>>.
- (2018). *International Migration Outlook 2018*. París: OECD Publishing.
- PERALES GARCÍA, C.; XAMBÓ OLMOS, R.; XICOY COMAS, E. (2012). «La crisis del modelo de Estado. La sentencia del Estatut de Catalunya y el 10J». A: CASTELLÓ COGOLLOS, E. (ed.). *La mediatización del conflicto político: Discursos y narrativas en el contexto español*. Barcelona: Laertes, p. 61-78.
- PIKETTY, T. (2019). *Capital i ideologia*. Barcelona: Edicions 62.
- PORCEL, S.; COSTA, M.; FERNÁNDEZ, M.; NAVARRO-VARAS, L. (2011). *Hàbits i hàbitats: La incidència de la segregació urbana entre la població jove de la Regió Metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Centre d'Estudis d'Opinió.
- PUTNAM, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Nova York: Simon & Schuster.
- PUTNAM, R. D.; LEONARDI, R.; NANETTI, R. Y. (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.

- RAJULTON, F.; RAVANERA, Z. R.; BEAUJOT, R. (2007). «Measuring social cohesion: An experiment using the Canadian national survey of giving, volunteering, and participating». *Social Indicators Research*, vol. 80, núm. 3, p. 461-492.
- RIBA ROMEVA, C. (2000). «Voto dual y abstención diferencial. Un estudio sobre el comportamiento electoral en Cataluña». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 91, p. 59-88.
- SAEZ, E.; ZUCMAN, G. (2016). «Wealth inequality in the United States since 1913: Evidence from capitalized income tax data». *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 131, núm. 2, p. 519-578.
- SERRANO BALAGUER, I. (2013). *De la nació a l'Estat*. Barcelona: Angle.
- SERVEI CATALÀ DE LA SALUT (2018). *Memòria 2017*. Barcelona: CatSalut.
- SÍNDIC DE GREUGES DE CATALUNYA (2016). *La segregació escolar a Catalunya I* [en línia]. Barcelona: Síndic de Greuges. <https://www.sindic.cat/site/unitFiles/4155/Informe%20segregacio%20escolar_I_gestioprocesadmissio_defok.pdf>.
- (2016). *La segregació escolar a Catalunya II* [en línia]. Barcelona: Síndic de Greuges. <http://www.sindic.cat/site/unitFiles/4227/Informe%20segregacio%20escolar_II_condicions_escolaritzacio_def.pdf>.
- VICENS VIVES, J. (1954). *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- VICENTE, S. (2018). «Els estudiants catalans superen els estàndards òptims d'anglès de la UE, segons la prova externa elaborada pel British Council». *El Diari de l'Educació* (22 març 2018).
- XAMBÓ OLMOS, R.; PERALES GARCÍA, C.; XICOY COMAS, E. (2014). «La confrontació per l'opinió pública: Els editorials dels diaris sobre la Diada de Catalunya de 2012». *Arxius de Ciències Socials*, núm. 30, p. 109-128.
- ZALLO ELGUEZABAL, R. (2013). «Polítiques de comunicació a les nacions sense estat: el cas espanyol». A: *Informe de la comunicació a Catalunya 2011-2012*. Barcelona: Institut de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona (InCom-UAB): Generalitat de Catalunya, p. 269-278.
- ZMERLI, S.; MEER, T. W. G. van der (2017). *Handbook on political trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

ELS AUTORS

Aquest informe de síntesi, dirigit i coordinat per Salvador Cardús, s'ha escrit a partir dels treballs següents, consultables a <https://cohesio-social.iec.cat>:

Cohesió social i demografia

Andreu Domingo, amb la col·laboració de Jordi Bayona, Clara Cortina i Juan Galeano

Les desigualtats territorials

Oriol Nello, amb la col·laboració de Joan Checa

Diversitat lingüística i cohesió social

Isidor Marí, amb la col·laboració de Natxo Sorolla, Anna Torrijos, Joan Solé i Eva Pons

Reflexió des de l'economia sobre la cohesió i la desigualtat social

Guillem López-Casasnovas, amb la col·laboració d'Andreu Arenas, Anna Garcia-Altés i Jordi Brandts

El sistema educatiu com a element de cohesió

Joaquim Arnau i Josep González-Agàpito, amb la col·laboració de Xavier Besalú, Joan Mateo i Mònica Pereña

Sistema comunicatiu, cohesió i fragmentació social

Maria Corominas, amb la col·laboració de Josep Gifreu i Miriam Hatibi

Cohesió i capital social. Pràctiques associatives i culturals. El tercer sector

Salvador Cardús, amb la col·laboració de Marina Subirats, Mariona Lladonosa i Jordi Morales, i l'assessorament de Francesc Serès

La cohesió social vista des de la ciència política

Marc Guinjoan, amb la col·laboració de Carol Galais, Guillem Riambau i Toni Rodon

Informe sobre la cohesió social a la Catalunya del segle XXI

L'interès públic per la cohesió social ha anat guanyant importància a mesura que s'ha anat observant l'avenç recent i global dels processos de segmentació comunicativa, de polarització ideològica o de desigualtat econòmica, entre d'altres. Particularment, a Catalunya s'hi ha afegit la preocupació per l'ús polític que s'ha fet sobre una suposada fragmentació de la societat catalana arran de la creixent demanda sobiranista.

És per totes aquestes raons que la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans va considerar oportú promoure l'elaboració d'un informe a càrrec d'alguns dels seus membres —amb la col·laboració d'altres investigadors— per tal que s'estudiés quina havia estat l'evolució d'aquesta cohesió en els primers vint anys del segle XXI a Catalunya.

El principal objectiu d'aquest informe és afavorir un debat social aprofundit, sense apriorismes i a partir de les millors dades disponibles sobre la cohesió, a més d'oferir una àmplia diversitat de perspectives per aproximar-se a un terreny tan complex com aquest.

L'informe que ara es publica presenta una síntesi dels treballs duts a terme per cadascun dels autors, la versió completa dels quals es pot consultar a <http://cohesio-social.iec.cat>.

Tanmateix, és una obvietat que l'informe no ha pogut considerar l'impacte de la pandèmia de la COVID-19 en la cohesió social del país, un fet que haurà de merèixer una nova i especial atenció de la comunitat científica.

